

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**FRA
HIMMERLAND**

OG

KJÆR HERRED

1980

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

69. ÅRGANG

1980

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

Redaktionsudvalg for årgang 1980:

Konsulent J. Jeppesen Jensen

Rektor Kaj Løber

Overlærer Svend B. Olesen

Sparekassedirektør S. Bugge Vegger

Museumsdirektør Torben Witt (redaktør)

Kristen Værnfelt til minde

I en alder af 94 år døde Historisk Samfunds mangeårige formand, fhv. skoleinspektør Kristen Værnfelt, Aalborg, den 4. september 1980.

Han var født og opvokset i et fiskerhjem i Hov, Hals sogn, og i drengeårene gik hans fremtidsdrømme da også ud på at fortsætte slægtens traditioner med en tilværelse til søs. En blodforgiftning umiddelbart før konfirmationsalderen satte imidlertid en stopper for de stolte drømme. Derimod lykkedes det ved venners hjælp at sætte forældrene i stand til at sende den velbegavede dreng på seminarium.

Efter lærereksamen fra Jelling i 1909 blev han ansat ved Nakskov skolevæsen. Fra 1925-1956 var han ansat som lærer ved Aalborg skolevæsen. Fra 1940 var han skoleinspektør ved Rantzausgade skole - et embede, som han i 1956 forlod som 70-årig.

Kr. Værnfelt var en ypperlig pædagog, der med sin fine personlighed og rige evner i en sjælden grad kom til at præge sine elever, hvoraf mange i dag udtaler, at hans virke som lærer i den danske folkeskole gennem næsten et halvt århundrede har sat sig dybe og mærkbare spor.

Det er især fra Værnfelts omfattende virksomhed som historisk forfatter og mange års ledelse af Historisk Samfund, denne årbogs læsere erindrer hans virke.

I 34 år var han medlem af Historisk Samfunds bestyrelse, og fra 1943 til 1961 var han foreningens på en gang elskelige og myndige formand. I de mange år, han stod som leder af foreningen, skabte han i kraft af en aldrig svigtende interesse for foreningens trivsel basis for en betydelig tilgang af medlemmer. Det var derfor velfortjent, at han ved sin fratreden af bestyrelsen i 1968 udnævntes til foreningens æresmedlem.

Som lokalhistorisk forfatter blev Værnfelt kendt ud over det ganske land. Med en enestående flid drev han allerede fra de unge år omfattende arkivstudier, hvis resultat efterhånden blev udmøntet i et forfatterskab af et imponerende omfang.

I årene 1934-1971 har han præsteret alene til „Fra Himmerland og Kjær Herred” at skrive 42 artikler på i alt 1742 sider. Det er i gennemsnit mere

V. Kragmann fot. 1971

end een artikel eller 47 sider årligt. Hertil kommer talrige artikler dels til andre årbøger og dels til dagbladene.

Han var en fortrinlig læremester for dem, der virkelig ønskede at gøre et grundigt lokalhistorisk arbejde. I sådanne tilfælde delte han ud med gavmild hånd af sin omfattende viden og skrev mange og lange breve til dem, der bad ham om historiske oplysninger og kildehenvisninger.

Det var en oplevelse at besøge Kr. Værnfelt, som man altid fandt fuldt beskæftiget med historiske sysler, der hurtigt blev samtaleemne, og hans glimrende fortælleevne kunne da ret komme til udfoldelse.

Den der skriver disse linier ved af erfaring, at han som ven var trofast og hengiven, ligesom han var godheden selv over for dem, der forstod ham og delte hans interesser.

Mindet om hans personlighed vil vi bevare i taknemmelighed.

Viggo Bruun Qvist

Den 10. august 1980 døde Historisk Samfunds kasserer gennem mange år, overlærer Viggo B. Qvist, Aars, 69 år gammel.

Han var født i Randers, men opvokset i Aars, blev i 1932 dimitteret fra Ranum Seminarium og havde derefter forskellige vikariater, indtil han i 1936 blev ansat ved Aalborg skolevæsen. 1948 blev han lærer i Aars, hvor han senere blev udnævnt til overlærer. Han var respekteret af såvel elever som af forældre og kolleger.

Hans store interesse for arkæologi bragte ham i forbindelse med museumsinspektør Vestergaard Nielsen, der blev ham en god læremester. De to foretog mange udgravninger sammen, og efter Vestergaard Niensens død overtog Qvist ledelsen af Aars Museum. Denne post afstod han for et par år siden, da museet ansatte en heltidsbeskæftiget leder. Viggo B. Qvist havde i årenes løb en lang række tillids erhverv, som han bestred med dygtighed.

I 1938 blev han valgt ind i Historisk Samfunds bestyrelse og overtog straks posten som kasserer. Dette hverv bestred han med stor dygtighed, indtil han i 1958 ønskede at fratræde.

Vi bevarer hans minde i taknemmelighed.

J. Jeppesen Jensen.

Om Vitskøl kloster

Af Karl Nielsen.

Vitskøl klostres historie belyses af en lang række breve. Enkelte af dem er overleveret i original, andre er bevaret i afskrift eller i uddrag i brev-bøger. Vigtigst er nok Vitskølbogen, hvori en række middelalderbreve blev indført i 1499. Bogen er imidlertid senere gået tabt, men indholdet kendes gennem en afskrift fra 1574. Brevstoffet er i vid udstrækning blevet offentliggjort gennem det sidste par hundrede år i de store kildeudgaver, der er udkommet til belysning af dansk historie. Desuden kan der især hentes værdifuldt stof fra abbed Anders' jordebog fra 1552 og fra Strandbypræsten Christiern Nielsen Juels årbog også fra 1500-tallet. De er begge blevet trykt.

Derimod er behandlingen i den historiske litteratur af Vitskøl kloster ret beskedent. Bygningshistorien er nok bedst dækket, bl. a. gennem Vilh. Lorenzens »De danske klostres bygningshistorie« bd. XI (1941) s. 23-44. Derimod er institutionens historie ikke blevet fyldigere behandlet, siden J. B. Daugaard i 1830 udgav »Om de danske Klostre i Middelalderen«. (s. 365-377).

Materialet kan naturligvis ikke danne grundlag for en egentlig Vitskøl klostres historie. Dertil er det for spredt og spinkelt og nok også for ensidigt, men en behandling deraf kan forhåbentlig kaste en række strejflys ind over klosterets og egnens historie.

Det må dog straks præciseres, at der ikke bliver tale om en bygningshistorie, ligesom klosterlivet heller ikke vil blive belyst. Opmærksomheden vil samle sig om Vitskøl kloster som institution, om dets oprettelse og udvikling, om dets forhold til kongemagt og bispestole, men også i nogen grad til de bønder, der dyrkede munkenes jord. Og sluttelig vil klosterets afvikling og overgang fra krongods til adelsgods blive berørt.

1.

Klosterets grundlæggelse.

Vitskøl kloster blev grundlagt efter slaget på Grate hede den 23. okt. 1157. Vi har to kilder, der fortæller om oprettelsen, dels det kongelige gavebrev, dels en lille beretning om klosterets grundlæggelse¹).

I brevet oplyser kongen, at han skænker »den landsby, som er vor fædrearv, og som kaldes Vitskøl« til »Henrik og hans brødre, som lever i overensstemmelse med cisterciensernes regel«. De får Vitskøl »med alt tilliggende til opførelse af et abbedi«.

Anledningen til kongens gave er, at Gud har hjulpet ham under prinsekrigene, først ved blodgildet i Roskilde og senere under slaget på Grate hede. Kongen har derfor aflagt et løfte, som han nu opfylder ved klostergrundlæggelsen.

Gaveoverdragelsen fandt sted på en synode i Roskilde. Her mødtes kongen med ærkebisp Eskil og de fleste af de danske biskopper. De opregnes som vidner i brevet sammen med bl. a. »Knut, hertug, og hans broder Buris«. Hvor mange der har været optegnet som vidner i brevet, ved vi ikke. Opremsningen af vidner slutter lidt overraskende med vendingen: »... og utallige andre, som det er for vidtløftigt at opregne«. Forklaringen er, at teksten kun kendes i afskrift. Skriveren er tilsyneladende kørt træt i de mange navne.

En følge heraf er endvidere, at vi ikke har fået overleveret dateringen af brevet. Danmarks Riges Breve anfører, at det er fra 1157–58. Det må jo i hvert fald være fra efter slaget på Grate hede 23. okt. 1157, som omtales i brevet, men det må på den anden side være fra før 18. april 1158. Den dag skal biskop Asser af Roskilde, der optræder som vidne i brevet, være død. Absalon blev hans efterfølger²).

Heldigvis findes der også overleveret en lille fortælling om Vitskøl klostrets grundlæggelse, hvoraf det fremgår, at »kongen ... sendte mænd til Jylland med befaling om at vise abbeden alle de bedste ejendomme i hans fædrearv, for at abbeden kunne vælge en af ejendommene, der var bedst egnet for cistercienserordenen som grundlag for et abbedi...«. Det fortælles videre, at abbeden undersøgte alle de ejendomme, der blev vist ham, og at han nøje lyttede til ærkebiskoppens og mange mænds råd, hvorefter han »beslattede ... sig efter moden overvejelse til

at vælge ejendommen Vitskøl«. Derpå »sendte han bud med brev til Varnhem og indbød hele dets klostersonskifte til det nye sted, som herren havde givet dem i Danmark«.

Om abbed Henrik fortælles det, at han er kommet fra Frankrig til Sverige, da kong Sverker har sendt bud efter to kolonier af »Bernhardiner munke«. Henrik, der var blevet abbed i Varnhem, fandt imidlertid ikke forholdene betryggende. Derfor drog han med nogle brødre mod Frankrig for at klage sin nød ved ordenens »øverste hoved«. På turen gennem Sjælland, hvor han opvartede den danske ærkebisp, gjorde han indtryk ved »sin lærdom og veltalenhed« med det resultat, at han blev udset til klosterleder her og med glæde tog mod kongens tilbud.

Det er værd at fæstne sig ved, at stedet af Henrik udvælges »efter moden overvejelse«. Det må have haft visse fordele, som har tiltalt ordensbrødrene. Ud fra en nutidig og moderne betragtning kan det forekomme, som om det var en fjern egn, man søgte til. Nu er det vel vanskeligt at afgøre, hvad der for datidens mennesker har været fjernt og centralt. Desuden er det normalt, at cistercienserne placerer sig i, hvad man vil opfatte som landlige omgivelser. Men derudover er der

grund til at påpege, at placeringen nær ved både Limfjorden og Vilsted sø, der først er blevet tørlagt langt op mod vor tid, har rummet fordele. Fiskevand og græsgange har kunnet give forråd til klosterets husholdning.

Kilderne er uenige om betegnelsen på det gods, der overdrages til munkene. Gavebrevet taler om »den landsby, som er min fædrearnæ«, mens beretningen taler om »en ejendom«. Begge kilder benævner imidlertid den kongelige besiddelse Vitskøl, så der er formodentlig grund til at tilslutte sig den opfattelse, som allerede Jacob Langebek fremsatte i 1745. Han mener, at »stedets gamle navn, før det blev kloster, har været Vitskøl«, og at det »har givet anledning til det latinske Vitæ Schola«. (Livets skole)³).

Langebek mener også, at en del brødre ikke kom fra Sverige, men fra Esrum. Hvis det har været tilfældet, kan det i hvert fald give en forklaring på, at Vitskøl kloster ikke blev et datterkloster af Varnhem i Sverige, men af Esrum på Sjælland. Efter cisterciensernes regler kom det herved under Esrumabbedens tilsyn. Historikeren Ellen Jørgensen ser Vitskøls tilknytning til Esrum som et udslag af Eskils indflydelse⁴). Hvor langt Eskils interesser har øvet indflydelse, kan måske diskuteres. Men klostergrundlæggelsen er i hvert fald værd at se i en større politisk sammenhæng.

Kong Valdemar havde som nævnt lige vundet magten i Danmark. Selv om han i brevet kalder sig »af Guds nåde danernes konge«, kan han godt have haft et behov for at søge kirkens støtte. Og gaven til Henrik og hans brødre var nok en gestus over for kirken, der skulle være med til at udvirke denne støtte.

Ærkebispens var netop vendt hjem fra udenlandsrejse og fangenskab. Siden 1140-erne havde han flere gange vist sin interesse for cistercienserordenen, der netop ved Eskils bevågenhed fik stærk fremgang i Norden. Det er muligt, at Eskil efterhånden i sit eget stift har foretrukket præmonstratenserordenen. Men ved grundlæggelsen af Vitskøl kloster er konge og ærkebisp mødtes i fælles interesse. Det anføres direkte i beretningen om Vitskøl klostets grundlæggelse, at det var ærkebispens, der »offentlig og i de kraftigste måder taledede for ham (Henrik) til kong Valdemar«.

Desværre foreligger der intet om, hvordan opbygningen af den nye

institution skred frem, men vi har derimod et par vidnesbyrd om, at abbed Henrik og hans munke snart fandt deres plads i arbejdet for ordenens fortsatte fremgang i Danmark.

Den 24. marts 1163 skænkede hertug Buris af kongeslægten gården Tvis ved Holstebro til cistercienserne, der oprettede et nyt kloster her. Blandt vidnerne på gavebrevet er kong Valdemar, to bisper, tre abbeder og en række verdslige stormænd. Den tredje abbed er Henrik af Vitskøl⁵).

Allerede året efter møder vi igen Henrik i brevene. Det drejer sig om et pavebrev fra Alexander 3. til abbed Henrik⁶). Heraf fremgår det, at munkene i Vitskøl nu er klar til at stifte et datterkloster. Den jord, Århusbispens har tilstået munkene i Sabro, er imidlertid mindre egnet til formålet. Da bispen nu vil skænke et mere egnet sted i Sminge, har man spurgt paven, der bifalder planerne. Der skulle imidlertid komme flere flytninger, før det nye munkesamfund fandt sit blivende sted i Øm ved Mossø 1172.

Men bortset fra alle detaljerne i nyoprettelserne af cistercienserklostrene o. 1160 er det væsentligt at fastholde, at ordenen får betydelig støtte fra kongen og kongeslægten. Og den nyder pavens og ærkebispens bevågenhed. Det er en af middelalderens stærke magter, der har fået fodfæste ved Limfjorden. Det skulle snart give sig flere udslag.

2.

Klosterets godserhvervelser.

Grundlaget for et middelalderligt herrekloster var jordegodset. Der skulle ikke gå lang tid, før Vitskøl klostres besiddelser blev udvidet ganske betydeligt. Det kan vi få et vist indtryk af gennem en række breve, hvori der enten direkte tales om jord, der er blevet skænket til klosteret, eller hvori der nævnes gods, som er i munkenes eje. Især er et par kongelige breve, der bekræfter munkene i besiddelsen af deres ejendomme, oplysende i den sidste henseende.

Det første vidnesbyrd om klosterets godsforøgelse findes i et brev fra tiden 1191–1209¹). Heri overgiver Viborgbispens munkene »kirken i Strandby med alle dens tilliggender«. Der er i gavebrevet dog taget forbehold m.h.t. »jord til en plov, nemlig en fjerding ($\frac{1}{4}$ bol), fjernere fra solen, samt en tredjedel af tienden, som med uforanderlig urokkelighed

skal tjene til underholdning for en vikar (stedfortræder for sognepræsten), som gør tjeneste sammesteds«. Formuleringen illustrerer egentlig brevstoffet ganske godt. Det viser både de malende beskrivelser og de yderst generelle bemærkninger, som det er svært at få præcise oplysninger ud af. Hvor meget jord munkene fik i Strandby, er det således ikke muligt at fastslå.

Et kongeligt privilegiebrev²⁾ fra tiden 1202-14 viser også, at klostergodset er blevet forøget. Nogle af besiddelserne har munkene fået »af os (kongen) for vor broders sjæl«! Andre har de erhvervet »på retmæssig vis«. I forbindelse med udstedelsen af privilegiet overdrager kongen munkene »alle besiddelser hørende til vort fædrene gods i (Nørre-) Sundby at besidde med rette til evig tid«. Et kongebrev fra 1219³⁾ viser, at Vitskølbrødrene er kommet i besiddelse af jord på Læsø. Endelig giver Kristoffer I's stadfæstelsesbrev⁴⁾ på Vitskøl klostres ejendomme fra 1250-erne meget fyldige oplysninger om klostergodset, der er blevet stærkt øget.

Fra resten af 1200-tallet og fra hele 1300-tallet kender vi en række kongelige privilegiebreve til klosteret, men de taler om rettigheder og friheder, ikke om jordegods. Fra 1400-tallet har vi derimod gennem Jacob Langebeks referat kendskab til 3 breve⁵⁾, der har interesse i vor sammenhæng.

Viborgbispens Torlav gennemførte i 1441 et mageskifte med abbeden på Vitskøl. Klosteret skal have Løgsted og Kornum kirker mod til gengæld at afstå »alt det gods, bygget og ubygget i St. Budolfi sogn udi Ålborg og St. Peder sogn uden porten og Hasseris med tilliggelse«, som munkene hidtil har haft. Hvornår Vitskøl har erhvervet det nævnte gods, ved vi ikke. I fortegnelsen over klosterets abbeder har Jacob Langebek⁶⁾ imidlertid yderligere oplysninger. 1440 - skriver han her - har abbed Niels »mandag næst for Laurentii dag« været »nærværende på Ålborg byting, og der lydeligen på sit klostres vegne skødet med tørv og træ til biskop Torlav og hans domkirke i Viborg en gård sønden for »S. Bothels« kirkegård og et jordsted uden Vester port i St. Peder sogn. Søndre Alstorp og Alstorphang, og en øde gård i Hasseris i forskrevne St. Peder sogn, med al deres tilliggelse...« til bispens. Det interessante er, at munkene har haft en byejendom. Edw. Ortved oplyser i sit værk om »Cisterciordenen og dens klostre i Norden«⁷⁾, at »næsten ethvert kloster skaf-

fede sig et hus i den nærmestliggende gode købstad, da man jo måtte afsætte sine produkter«. Uden at vi kan sige nærmere herom, ser det altså ud, som om det også har haft gyldighed for Vitskøl kloster.

I 1477 udstedte Christian I et gavebrev til Vitskøl kloster, hvorved følgende »klostergods«: Gunderupgård, Vadgård, Tandrup, Strandbygård, Risgårde, Myrhøj, Ertebølle, Østerfalde og Bles (Vindblæs?) blev lagt ind under munkenes birk, Åle birk. Det er svært at se, om det udelukkende drejer sig om jord, som klosteret hidtil har ejet, og som munkene nu blot får birkeret over. Det kunne udtrykket »klostergods« tyde på. Da en række af besiddelserne imidlertid ikke tidligere er nævnt som klosterets ejendom, kan der dog også være tale om en regulær jordtildeling, ledsaget af privilegier både for det nye gods og for en del ældre. Det er bemærkelsesværdigt, at godset ligger i nær tilknytning til de gamle Åle og Malle sogne, der nok må ses som kærnen i klosterets birk. Vi vil senere erfare, at her ejede klosteret i hvert fald i 1500-tallet al jord i samtlige ejerlag.

Endelig foretoges der i 1495 et mageskifte mellem Vitskølmunkene og Børglumbispen. Munkene fik Hvorup kirke. Til gengæld skulle de afgive Åstrup gård i Åby sogn, som de altså må have ejet.

I oversigten s. 60 er anført, hvornår de forskellige lokaliteter er nævnt i brevstoffet.

Hermed er fremdraget de oplysninger, kildematerialet giver om Vitskøl klostres jordbesiddelser frem til reformationen.

Der er imidlertid grund til at gøre opmærksom på et par forhold. For det første oplyser brevene intet om, hvor meget munkene har ejet i de enkelte lokaliteter. Det kan formentlig veksle mellem, at de nogle steder har haft en hel landsby, andre steder en enkelt gård i landsbyen. Hvor meget jord munkene på ethvert tidspunkt har besiddet, lader sig heller ikke fastslå. Som det allerede vil være fremgået, kender vi sjældent erhvervelsestidspunktet for de enkelte besiddelser, og vi kan ikke vide, om alle jordbesiddelserne er registreret i det brevstof, der er overleveret.

For det andet er der visse vanskeligheder med at få stedfæstet en række af lokaliteterne. Vejen fra den middelalderlige skrifters latinske betegnelser til de stednavne, vi kender, er ikke uden faldgruber. Jeg har holdt mig til fortolkningerne i Danmarks Riges Breve.

Trods problemerne, der knytter sig til vort materiale, ser det dog ud til, at klostergodset er vokset stærkt i omfang i klosterets første århundrede. Det har været en periode, hvor munkene ikke mindst har nydt kongernes bevågenhed. Derefter savner vi vidnesbyrd om tilvækst i godset. Som det senere vil fremgå, har vi oven i købet vidnesbyrd om, at kongen i 1300-tallet har udnyttet munkene økonomisk, så de har været tvunget til at afhænde jordegods. Fra klosterets sidste århundrede har vi vidnesbyrd om mageskifter og får navne på godsbesiddelser, som vi ikke før har set henlagt under klosteret, men en markant linje synes ikke at fremtræde.

Det er tankevækkende at se, hvordan klosterets godsmængde ligger placeret. Selvfølgelig ligger mange af munkenes jorder i Vesthimmerland, men allerede meget tidligt gør de sig stærkt gældende ved den østlige smalle del af Limfjorden, ligesom de får fodfæste ved Kattegats kyster, både nord og syd for fjordens munding og på øen Læsø. Er det af transportmæssige hensyn, at de søger mod egne ikke alt for fjernt fra kysten, mens de holder sig fra de centrale dele af Himmerland? Spiller fiskevand og græsningsmuligheder en rolle? Søger de mod nord og øst og ikke f. eks. mod syd, fordi biskoppen i nordøst sidder så fjernt som i Børglum, mens Viborgbispens har store interesser mod syd og spærrer for en aktiv godspolitik i den retning? Hvad er grunden til, at de tilsyneladende ikke får besiddelser mellem Aggersund og Brovst? Har munkene i det hele taget selv haft mulighed for i nævneværdig grad at vælge sig jord i bestemte områder? Her ægger materialet til spørgsmål, men det er svært at fravriste det svar.

Det er imidlertid uomtvisteligt, at munkene har samlet sig store jordtilliggender. De skabte et godskompleks, som indtil helt op over midten af sidste århundrede kom til at udgøre et dominerende træk i egnens liv.

3.

Kongelige privilegier.

Kongernes velvilje over for klosteret viste sig ved, at de gennem dets første århundrede skænkede det jordegods. Men den fik også andre udtryk. Middelalderen igennem tog de munkene under deres beskyttelse, og de gav deres besiddelser privilegier. Karakteristisk for gejstlighedens

friheder i middelalderen er det, at de ikke er givet en gang for alle. De hviler ikke på love, men de tildeles den enkelte institution af kongen for hans tid og betragtes som en nådessag fra hans side¹).

For den nyvalgte konge betød det, som vi senere skal se, at han havde en chance for at øve pression mod gejstligheden i forbindelse med privilegiefornyelsen. For os betyder det, at der foreligger en række privilegier udstedt af de skiftende konger. Det giver os en mulighed for at følge udviklingen i forholdet. Lad os i det følgende først se på de enkelte privilegiefornyelser og derefter prøve at fremdrage de mere generelle forhold.

Men først er der nok grund til ganske kort at gøre opmærksom på, hvad der ligger i immunitetsbegrebet, som vi møder gang på gang. Retshistorikeren Poul Johs. Jørgensen forklarer, at »immuniteten ... i middelalderen tilkom det meste af kirkegodset og ... betød, at øvrighedsmyndigheden på dette i udstrakt grad udøvedes af de kirkelige myndigheder selv«²). Senere siger han, at »kærnen i immunitetsbegrebet var et til de kongelige embedsmænd rettet forbud mod at foretage visse embedshandlinger (opkrævning af skatter og bøder, forfølgning af forbrydelser o. lign.) på det immune gods eller mod dets beboere«³). Det betød altså, at klostergodset var skattefrit, og at jurisdiktionen derover tilkom munkene.

Gavebrevet fra 1157-58 oplyser intet om friheder og immuniteter for munkene på Vitskøl. Alligevel må munkene have haft privilegier både på Valdemar den Stores og Knud den 6.s tid, idet Valdemar Sejr i et brev fra begyndelsen af sin regering »stadfæster alle friheder og immuniteter for munkene i Vitskøl, som de har erhvervet i vor faders og broders tid«⁴).

I et andet brev⁵), der nok er udstedt samtidig, omtaler han »kirken i Vitskøl ... som vi efter evne omfatter med kærlighed og hengivenhed«. På grund af sin gode vilje, både mod munkene og mod deres kirke, tager han den tillige med »alle dens tilliggender under vor beskyttelse og værn ved vor myndighed som konge, og for at de (munkene) kan nyde fuldkommen immunitet, bevilger vi med rette til evig tid fuldkommen frihed og uafhængighed af al kongelig jurisdiktion med hensyn til alle besiddelser alle vegne, hvad enten det er jord eller vand, som de sidder inde med og i tidens løb lovmæssigt kommer i besiddelse af ved gave fra

konger eller biskopper eller ved skænk fra hvilke som helst troende eller med en hvilken som helst retmæssig adkomst, idet vi fastsætter, at de skal eje dette, der er erhvervet på retmæssig vis, frit, uforstyrret og ubeskåret og ikke foruroliges af frække folk, der vil sætte sig i besiddelse deraf. Men hvis nogen drister sig til i gudløs forvovenhed at sætte sig op imod og prøver på at ophæve eller antaste denne vor bestemmelse, skal han vide, at han ikke blot uvægerligt er ifaldet et grueligt anathema (en under særlig højtidelige former udtalt bandlysning), men også nedkalder en streng straf og hævn over sig fra kongen, så at hans frækhed skal fordømmes ham for alles øjne som en gudsbespottelig forfølger af kirken og som skyldig i majestætsfornærmelse«. Det er tydeligt, at kongen lover munkene sin beskyttelse, og at den tildelte jurisdiktion er ubegrænset. Vanskeligere er det at afgøre, hvad løftet om, at de skal eje godset »frit, uforstyrret og ubeskåret« egentlig rummer, men det er nærliggende at opfatte det som bevilling af skattefrihed. Truslen mod de forvovne, der måtte driste sig til at sætte sig op mod kongens vilje, er interessant ved, at den viser samspillet mellem middelalderens to stærke magter, kirken og staten, der fører det gejstlige og det verdslige sværd. Det var ikke blot klostervæsenet, der kom til os i de tider. Det katolske Europas forestillinger og udtryksformer slog også igennem. Fra Valdemar Sejrs tid findes endnu et privilegium⁶). Brevet er udstedt i maj 1236 på Samsø og ikke blot beseglet af kong Valdemar, men også af sønnerne kong Erik og hertug Abel. Brevet fastslår, at munkene på Vitskøl skal besidde det gods, de har erhvervet »efter generalkonciliet« med de samme friheder som det gods, de havde erhvervet før. Generalkonciliet er kirkemødet i Lateranet i Rom 1215.

Den frihed, der bliver indrømmet dem, er fritagelse for ledingskatten. Det var almindeligt, at klostergoods erhvervet før 1215 var fritaget herfor. For senere erhvervet gods skulle man have særligt kongeligt privilegium. Reglen fandt senere plads i Jyske lov (3. bog 9. kap.), hvor det hedder: »Klostermænd må ikke købe jord, som der går landeværn af, siden det almindelige koncilium fandt sted, som pave Innocens holdt. Hvad de har købt siden, deraf skal de udrede leding eller få de vilkår af kongen, som han fastsætter. Det gælder både med hensyn til grå munke og sorte munke og alle (andre) munke«⁷). De grå munke på Vitskøl fik allerede i 1236 gunstige vilkår af kongen.

Kong Abels stadfæstelse af Vitskøls privilegier i Viborg 30. aug. 1250⁸) er relativt kort. For at ingen skal tage fejl af hans gode vilje, erklærer han, at han »agter at bevare alle de friheder, som er givet til ovennævnte kloster af vore forfædre, urørte til evig tid«. Formelt er brevet interessant derved, at det ganske tydeligt henvender sig til »vore ombudsmænd og alle andre«, der får ordre til at respektere klosterets immunitet. På det område har munkene haft vanskeligheder, fremgår det af brevet. De har klaget deres nød til kongen.

Kristoffer I's stadfæstelse af Vitskøls privilegier⁹) er i modsætning til Abels mere detaljeret og forekommer varmere i tonen. Kongen begynder med at erklære, at »skønt vi ønsker at yde alle klosterfolk i vort rige vor beskyttelses værn, er det dog vor særlige pligt og vort særlige ønske at sørge for deres stadige sikkerhed og ro, da vore forfædre ... har grundlagt deres kloster«. I konsekvens heraf tager han »deres kloster med alt deres gods i vort værn og giver dem i alle de ejendomme, som de ejer nu, eller som de kan erhverve i fremtiden, den fulde kongelige frihed og uafhængighed af al kongelig myndighed«. Senere understreges det, at »alle ugerningsmænd, der foruretter munkene eller deres undergivne og landboer ... helt skal svare og bøde til munkene«, og det fastslås, at »også alle deres bryder og landboer har vi givet fuldstændig frihed for erlæggelse af leding og kongelige afgifter til evig tid«.

Kristoffer I's interesse for Vitskøl kloster understreges i endnu et brev, udstedt 8. marts 1253 på Vitskøl¹¹). Kongen må have været på besøg med et større følge, bl.a. sin kansler, biskop Niels af Viborg. Kongen vil »ikke blot stadfæste alle de friheder og begunstigelser, som de (munkene) vides at have modtaget af vore forfædre«, men han »ønsker at forøge alt, hvad de har ladet henstå ufuldkomment«. Kongen indskærper derfor, at hans ombudsmænd ikke må kræve »fyrretyve marks og mindre os tilkommende bøder« af klosterets bryder, landboer eller de lægbrødre, der har givet deres halve hovedlod til klosteret. De tilkommer munkene som »friheder, som de længe har haft«. Ydermere får klosteret vragnet til alt, hvad der »skyller op på kysten mellem Gerå og Gåser ... under overholdelse af de skibbrudnes ret«. Erik Glippings privilegier af 2. jan. 1260¹¹) bekræfter retten til bøder og vrag, men giver samtidig munkene på Vitskøl »den særlige nåde,

at alle de ejendomme, som de siden generalkonciliet med lovlig adkomst har føjet til deres tidligere ejendomme, skal besiddes og ejes af dem under den samme frihed, som vi har besluttet at tilstå dem for deres ejendomme, som de tidligere har erhvervet«. Det er en fornyelse af Valdemar Sejrs indrømmelse fra 1236.

Fra Erik Glippings tid kendes endnu et privilegium¹²⁾, udstedt af kongen i Ålborg 2. febr. 1269 med bisp Jens af Børglum og hr. Uffe Drost som vidner. Der ser ikke ud til at være bevilget nye rettigheder, men formuleringen er mere præciseret end tidligere. Af dyb hengivenhed og kærlighed tilstår kongen Vitskølmunkene »alt deres gods, som de har og besidder som retmæssig ejendom, frit og undtaget at være for ledingsbyrde, ombudsmands krav, inne, stud og de andre byrder, som er vor ret, og idet vi yderligere viser dem den særlige nåde, at de over for alle deres bryder, landboer og alle deres undergivne frit må have forfølgning af fyrretyve marks og tre marks sagerne, og at alle deres undergivne for deres forbrydelser, hvad angår vor kongelige ret, ikke skal svare nogen anden end abbeden eller en anden forstander for det nævnte kloster«.

Kong Erik Menveds privilegium udstedt i Gedsted 1. marts 1289¹³⁾ »i nærværelse af vor kære moder med magister Morten, vor kansler, og Peder, vor drost, som vidner«, er af samme indhold og udtrykt med meget nær de samme ord som faderens af 1269.

Fra Kristoffer II's tid er der ikke overleveret et kongeligt privilegium, men i et kongebrev fra 1320¹⁴⁾, der fastslår nogle markskel, anfører kongen, at han har besluttet »at forny den nåde og frihed for munkene i Vitskøl, at de på alle deres besiddelser ved havets kyst indtil midtvands til evig tid frit må hente sig alt, hvad der kan være til nytte og gavn«. At der imidlertid har været tale om privilegier fra Kristoffer II's tid, vil senere vise sig.

Valdemar Atterdags stadfæstelse af Vitskøl klostres friheder¹⁵⁾ er den sidste privilegiebekræftelse til Vitskøl kloster, der indtil nu er trykt i Danmarks Riges Breve. Det fremgår af teksterne her, at privilegiet er det ældst kendte brev, som Valdemar Atterdag har udstedt efter sin hjemkomst til Danmark i foråret 1340. Forholdet bør næppe overfortolkes, da der jo kan være udstedt adskillige kongebreve under den unge konges første besøg i hans del af det genvundne Danmark,

der ikke er overleveret. Privilegiet her findes i øvrigt ikke i original, men kun i afskrift. Men det er dog tankevækkende, at kongen så hurtigt bekræfter munkene i deres friheder. Det er næppe blevet opfattet som en helt tilfældig og betydningsløs handling fra kongens side. Indholdet af privilegiet er det kendte, men formuleringen afviger noget fra de foregående. Kongen erklærer, at han tager »de fromme og gudhengivne mænd, som i kraft af megen gunst er vore særlige venner ... under vort værn og under vor særlige nåde ... Ydermere fornyer vi efter sikker viden og godkender og bekræfter vi med dette vort brev som værn alle privilegier, friheder, tilståelser og alle generelle og specielle nådesbevisninger, som er tilstået dem af vore forgængere, Danmarks konger. Ydermere fritager og undtager vi klosteret, dets personer og deres fornævnte gods for ethvert fagedkrav, inne, stud og de øvrige ydelser, som hører til vor ret, således at nævnte abbeds og klosters bryder, gårdsæder og undergivne for fremtiden ikke skal svare andre end nævnte abbed og hans stedfortrædere de bøder, der er vor kongelige ret, af deres forseelser hver og en«.

I Danske Magazin¹⁶⁾ refereres endnu to privilegier til klosteret. Christoffer af Bayern stadfæster i 1441 »alle de privilegier, friheder og nåder«, klosteret har haft, og Christian I bekræfter ligeledes munkene i deres friheder og udvider deres frie birk, Åle birk.

Selv om der er perioder i klosterets historie, hvorfra vi ikke har kendskab til kongelige privilegier, er det nok rimeligt at regne med, at klosteret i hele sin tid har nydt de friheder, klostre plejede at være tildelt. Det har drejet sig om:

1) *Kongelig beskyttelse.* Kongerne har naturligvis haft en almindelig pligt til at værne samfundets svage, men har alligevel under forskellige påskud ønsket at give det en særlig understregning i forholdet til klosteret og dets brødre. Valdemar Sejr vil »skaffe (sig) en skat i himlene, som hverken bliver fortæret af rust eller møk«¹⁷⁾. Abel vil hindre, at nogen »skal fatte den urigtige tanke, at vi vil tilbagekalde de friheder, som er givet de samme brødre«¹⁸⁾, mens Kristoffer I ønsker, »at den dybe hengivenhed og kærlighed, som vi føler for vore elskede brødre i Vitskøl, kan blive åbenbar for alle«¹⁹⁾. Det er nok svært at fastslå, om de forskellige udtryk dækker over andet end forskellige stilmoder i tiden og hos skriverne. De kan næppe tolkes som udtryk

for forskellige grader af religiøs grebethe hos de kongelige velgørere, men et fælles træk er det, at kongemagten har en erklæret interesse i at bevare gode relationer til klosteret, der jo var en del af en af tidens økonomiske og politiske magter, den katolske kirke.

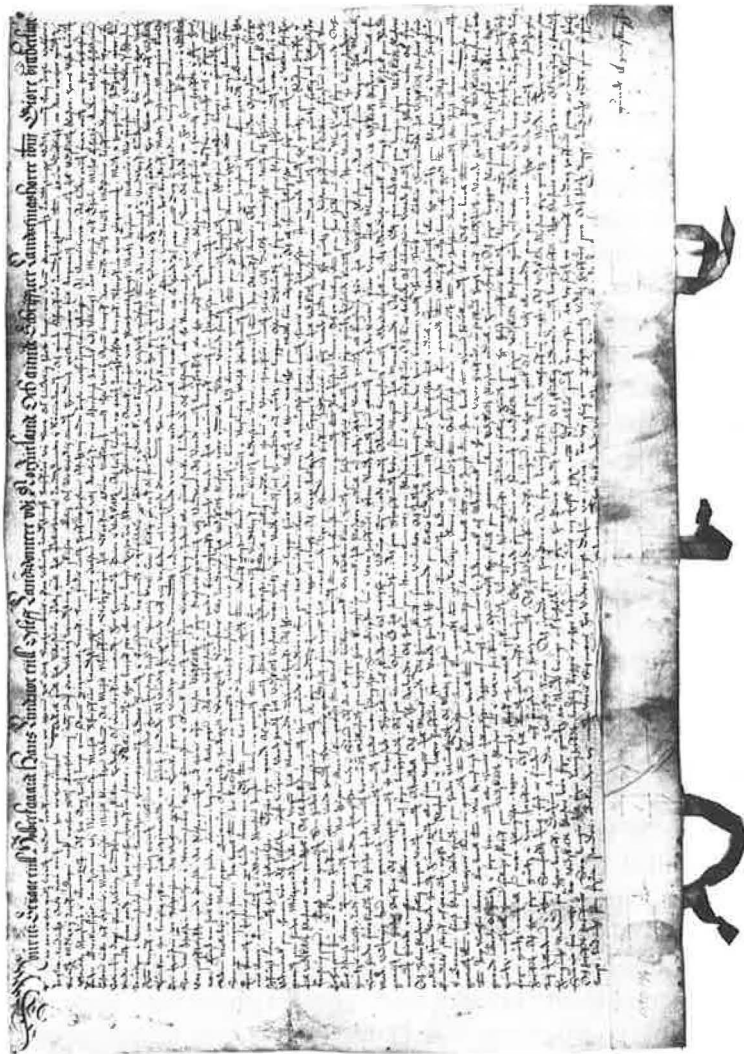
2) *Skattefrihed*. De skatter, klosteret fritages for, er ledingsbyrden, pligten til at yde militærtjeneste. Den hvilede på jorden, og den direkte tjeneste blev efterhånden ofte afløst af en pengeydelse. Og der nævnes inne, der kunne bestå i arbejdspræstationer på kronens slotte eller gårde, og stud, der nok var en kornafgift. Måske var det en afløsning for det gamle nathold, der var trådt i kraft, når kongen besøgte en egn. Studen er muligvis blevet en årlig naturalieafgift, der opkrævedes af kongens stedlige repræsentant, ombudsmanden²⁰). Det problematiske ved tolkningen af teksterne angår skattefrihedens omfang. I et brev siger Valdemar Sejr, at »det er vor vilje, at kirkernes friheder i vor tid ikke skal mindskes, men snarere forøges«. Det kunne tyde på, at immuniteten fra første færd har haft et omfang, der senere kunne udvides. I et andet samtidigt brev, hvor frihederne rent faktisk meddeles, tildeles der klosteret »fuldkommen immunitet«. Tør man forstå det sidste efter pålydende - og det er nok det rimeligste - bliver de senere breves detaljerede opremsninger af »ledingsbyrder, ombudsmands krav, inne og stud« ikke vidnesbyrd om nye friheder, men blot - måske nødvendige - understregninger af, hvad frihederne omfattede. Men selv om der blot har fundet en nyformulering sted, har den stadige forøgelse af jordegodset selvfølgelig medført stadig voksende økonomisk fordel for klosteret.

3) *Friheder og uafhængigheder af al kongelig jurisdiktion*. Også her er der i Valdemar Sejrs privilegium tale om »fuldkommen frihed«, og der er syndsynligvis også i dette forhold tale om en stadig mere detaljeret beskrivelse af rettighederne. Fra Erik Glippings tid understreges det, at munkene også har ret til de store bøder. De må også have »forfølgningen af fyrretyve marks og tre marks sagerne«²¹). Munkenes ret til jurisdiktion har to sider. Dels har de frihed til selv at pleje retten på deres gods og over godsets beboere. Det har ikke været uden betydning for den autoritet, munkene har haft i forhold til deres undergivne. Dels har de haft økonomiske fordele, der var forbundet med erlæggelsen af bøderne. De nød sagesfaldet.

4) *Vragret og fiskeret*. Vragretten nævnes første gang under Kristoffer I og gentages senere. Den giver munkene ret til at nyde indtægterne af det vraggods, der drev op på kysterne, hvor de havde retten, »under overholdelse af de skibbrudnes rettigheder«²²), som det hedder. Fiske retten til midtvands omtales på Kristoffer II's tid som en fornyelse af gamle rettigheder.

De økonomiske konsekvenser af de kongelige privilegier har været, at de sædvanlige ydelser til kongen ikke har skullet præsteres af klosterets jord. Da friheden også har omfattet bryderne (forvalterne), landboerne (fæsterne) og gårdsæderne (fæsterne i mindre huse med arbejdspligt hos ejeren) under klosteret, har disse naturligvis lettere kunnet overkomme deres forpligtelser over for klosteret. Og mens skattefriheden har betydet besparelser, har sagesfaldet som følge af egen jurisdiktion betydet indtægter ligesom vragretten. Sammenlagt har det naturligvis bevirket, at klosteret har haft muligheder for at opsamle store rigdomme. Dette forhold er yderligere blevet understøttet af, at klosterets ejendomme ikke, som verdsligt gods, blev splittet ved arveskifte.

Inden behandlingen af de kongelige privilegiers betydning for Vitskøl kloster afsluttes, må det imidlertid betones, at alt det materiale, der er til vor rådighed, er af samme karakter. Det er retsstiftende dokumenter, der fastslår, hvordan kongerne i skrivende stund ønskede, at forholdene skulle være. Hvordan blev de så? Derom er vi desværre dårligt underrettet, da vi ikke har overleveret beretninger, der oplyser, om kongerne virkelig beskyttede klosteret, når der var grund dertil, eller i hvilket omfang kongens fogeder lod klosterets ejendomme være i fred. Heldigvis rummer det overleverede materiale så mange oplysninger, at vi i hvert fald kan konstatere, at forholdet mellem kongemagten og dens repræsentanter på den ene side og klosteret på den anden i hvert fald ikke altid var uden problemer. Både i Abels privilegium af 1250, Kristoffer I's af 1253 og Erik Glippings af 1260 siges det utrykkeligt, at kongen har hørt klager fra munkene over, at de er blevet besværet af kongernes ombudsmænd. Endnu mere belysende for forholdet er en enkelt bemærkning i et brev udstedt i Viborg 13. jan. 1340²³). Heri erklærer abbed Bo på Vitskøl og hele det menige konvent, at de ca. 20 år før har solgt deres gods på Læsø

Pergamentbrev, udstedt 26. september 1590 på Viborg Landsting. Det bekræftes, at abbed Henrik af Vitskøl 2. januar 1500 har fået bekræftet lovhævd på klosterets gods i Slet herred, bl. a. »en hel by, som hedder Ranum, liggende i Aale sogn«. Original i Landsarkivet. Bjørnsholm Godsarkiv. G 166.

til kapitlet i Viborg. Salget er sket »af hensyn til den ikke ringe pengesum, som vi måtte udrede til betaling af privilegierne og frihederne hos den herre Kristoffer, fordum Danmarks konge«. Hvad man ikke kunne skrive i 1320, har munkene gudskelov haft lyst til at berette i 1340. Derved falder der et tankevækkende lys ind over den måske ellers lidt ensformige opremsning af friheder og rettigheder.

4.

Klosteret som kirkeejer.

Munkene på Vitskøl blev ikke alene ejere af meget og vidt adspredt jordegods. De blev også kirkeejere i betydeligt omfang.

Det kan nok synes lidt besynderligt, når man fra Edw. Ortveds værk om »Cistercieordenen og dens klostre i Norden« ved, at »over for modtagelsen af sognekirker forholdt de ældste fædre sig bestemt afvisende«. Ortved har ikke fundet vidnesbyrd om, at forbuddet mod kirkebesiddelser er blevet ophævet, tværtimod skal det 1215 være blevet gentaget på et generalkapitel. Og ordenen havde endvidere det princip, at munkene hørte hjemme i klosteret. Man skulle undgå at komme i konflikt med verdensgejstligheden (gejstlige, der ikke tilhørte en munkeorden, men levede i »verden«, d.v.s. præsterne), og det gjorde man bl.a. ved at undlade at prædike uden for klosteret. Stillingen som sognepræst måtte man slet ikke besidde. »I 1234 siges, at hverken må de styre sognekirker eller gøre tjeneste ved dem eller øve sjælesorg eller overhovedet, af hvilken grund, opholde sig længere tid ved dem«, anfører Ortved¹).

Denne strenge og afsondrede holdning kunne imidlertid ikke efterleves i praksis. Derom er Vitskøl klostrets kirkeerhvervelser et vidnesbyrd.

Det første spor af klosterets kirkeovertagelser har vi i et brev fra o. 1200²), der fortæller om, at bisp Asser fra Viborg skænker kirken i Strandby til munkene. Brevet frembyder flere bemærkelsesværdige træk. Bispens skriver, at han overlader kirken til munkene, »hvis retfærdige ansøgning vi har anset det for højeste uret at undlade at efterkomme«. Klosterbrødrene har tilsyneladende ikke haft skrupler m.h.t. at bede om kirker hos bispens, selv om ordenens generalkapitel netop i de samme år har taget afstand fra kirkebesiddelser. Bispens bemærk-

ninger om at undgå den »højeste urret« ser også lidt underlig ud i sammenhæng med en tidligere bemærkning i brevet om, at han handler »efter gode mænds råd«. Det lyder næsten, som om en eller anden ved en vis pression har hjulpet bispens godgørenhed på vej. Munkene får kirken »med alle tilliggender«, idet der dog gøres et par undtagelser, som jeg tidligere har nævnt. Disse undtagelser har netop sammenhæng med kirkens betjening, som skal ske ved en vikar (stedfortræder for en sognepræst). Det må være ham, der skal nyde indtægten af den fjerding ($\frac{1}{4}$ bol), der omtales, samt have den tredjedel af tienden, som munkene ikke må disponere over. De må nøjes med de to tredjedele af tienden, der tilkommer kirkebygningen og bispen. Med hensyn til kirkens betjening er munkene altså endnu i overensstemmelse med ordenens almindelige bestemmelser, idet de kun får »ret til fri indsættelse af en egnet vikar ... med stiftsbiskoppens samtykke«. Denne linje holdt imidlertid heller ikke.

Ved bisp Peders stadfæstelse af klosterets besiddelse af kirken 14. maj 1322³⁾ får abbeden ret til i kirken »at indsætte og afsætte den af hans munke, som han måtte ønske, således som han vil anse det for bedst«, og da biskop Simon den 14. febr. 1340 igen stadfæster kirkebesiddelsen, er ordvalget næsten identisk⁴⁾.

De to sidste bispebreve vedrører ikke blot Strandby kirke, men giver tilsvarende rettigheder for munkene m.h.t. Åle, Malle og Farstrup kirker. Hvornår de har fået disse tre kirker, oplyses ikke, men i begge brevene understreges det, at kirkerne er overdraget munkene »af vore forgængere«, d.v.s. Viborgbisperne.

Det var imidlertid ikke blot Viborg bispestol, der betænkte Vitskøl med kirker. Også Børglumbispen gav sit bidrag. Den 25. sept. 1219 udsteder bisp Omer et gavebrev til Vitskøl kloster⁵⁾ på (Nørre-) Sundby og Hals kirker. Også her har der været gode mænd til at give råd, idet bispen overdrager gaven »så vel af dybfølt kærlighed som efter indtrængende opfordring fra vor meget fromme konge, Valdemar, og efter at han fuldt og helt har kundgjort, hvad han har givet vort stift til gengæld«. Når det kommer til stykket, er der nok tale om en kongelig gunstbevisning. I forbindelse med denne gave gøres der ingen begrænsninger. Den ydes »med enhver sogneret og bisperet at besidde til evig tid, idet jo ingen bisperet er undtaget«. Men det

hænger nok igen sammen med reglerne for kirkernes betjening. Abbeden må nemlig »indsætte og afsætte egnede klostergivne eller verdensgejstlige præster til varetagelse af sjælesorgen uden protest fra os eller vore efterfølgere«. Allerede i 1219 har der altså været åbnet mulighed for, at munkene kunne betjene sognekirkerne selv.

I brevstoffet om Vitskøl kloster dukker ejerforholdet til Hals kirke ikke op mere, bortset fra en bemærkning i et brev fra 1495⁶), der viser, at kirkerne i Sundby og Hals stadig hører til Vitskøl. Derimod nævnes Nørre-Sundby kirke igen i et brev fra bisp Niels af Børglum fra 7. juni 1293⁷). Heri overdrages kirken til Vitskølmunkene »efter sognemændenes præsentation (forslag) og med deres samtykke«, efter at den er blevet »vakant derved, at provsten herr Mogens frivillig har opladt den (givet afkald på den)«. Hvordan kirken er kommet ud af munkenes besiddelse, foreligger der intet om, og det vil nok være betænkeligt at forsøge at drage slutninger ud fra en enkelt bemærkning om sognemændenes initiativ.

Endelig har klosteret i 1400-tallet erhvervet sig endnu 3 kirker. Det sker ved mageskifter. I 1441 overdrager biskop Torlav i Viborg⁸) kirkerne i Løgsted og Kornum til klosteret med »al biskoppelig ret, katedraticum (en afgift fra præster og kirkeejere til biskoppen), gæsteri etc. og med fuldkomne rettigheder der at indsætte og afsætte gejstlige og verdslige præster«. Kirkerne skal betales med det gods, munkene havde i Ålborg og Hasseris, og som er omtalt tidligere.

Det sidste mageskifte finder sted med Børglumbispen Nicolaus i 1495⁹). Munkene får nu Hvorup kirke med præstelige og biskoppelige rettigheder og med ret til at ind- og afsætte præster. Fra rettighederne er her undtaget præstegården og katedraticum. Modydelsen mod kirken er Åstrup i Åby sogn.

Sammenfattende kan man sige: Klosteret får alle sine kirker af bisperne, de første - i 1200-tallet - som gaver, der for de flestes vedkommende ydes efter gode mænds råd. En enkelt gang er kongen direkte nævnt. I 1400-tallet sker erhvervelsen derimod ved mageskifter. Kirkerne ligger placeret, hvor munkene også ellers har betydelige interesser. Med hensyn til spørgsmålet om kirkernes betjening er det kun ved den første kirkeerhvervelse, at der ses begrænsninger i munkenes dispositionsret. Senere kan de reelt frit ordne kirkebetjeningen.

For munkene betød besiddelsen af kirkerne, at de har nydt indtægterne deraf. Det har drejet sig om indtægterne af det jordegods, der har hørt til kirkerne og præstegårdene, dertil indtægten af tienden. På udgiftssiden har der været vedligeholdelsen af kirkerne, udgifterne ved deres drift og underhold af præsterne. Slutresultatet må have været gunstigt for munkene. Ellers havde de næppe mageskiftet sig til flere kirker i 1400-tallet.

5.

Biskoppelige privilegier.

Inden vi ser på de øvrige begunstigelser, som biskopperne viste Vitskøl kloster, er det nok hensigtsmæssigt at se på et par generelle forhold for cistercienserordenen.

Det karakteristiske for ordenen er dens fast organiserede enhed under 1) det fælles overhoved, abbeden i Citeaux, og 2) generalkapitlet, der bestod af abbederne fra samtlige munkesamfund i ordenen. Kapitlet mødtes årligt i Citeaux og havde den lovgivende, administrative og straffende myndighed¹). Men foruden ved dette bånd til stamklosteret var ethvert munkesamfund også bundet til ordenen ved en vis afhængighed af det kloster, hvorfra munkene i sin tid var vandret ud. Datterklosterets abbed var længe forpligtet til årlig »af ydmyghedshensyn« at aflægge moderklosteret et besøg, og moderklosterets abbed skulle årligt komme som visitator til datterklosteret og med både dømmende og straffende magt undersøge forholdene her. Som tidligere nævnt var Vitskøl kloster datterkloster af Esrum og moderkloster til Øm.

Denne indre fasthed i ordenen modsvarede af et meget løst tilknytningsforhold til den lokale kirke. Det havde sammenhæng med ordenens meget gunstige forhold til pavestolen. Ordenen blev ikke alene »fritaget for at udrede nogen som helst afgift til pavestolen«, men cistercienserordenen blev også eksimeret, d.v.s. dens klostre hørte ikke under den stedlige kirkelige foresattes, bispens, jurisdiktion, men var direkte underlagt abbeden i Citeaux og paven. Da det i den pavelige godkendelsesbulle fra 1152 nævnes som første punkt, at cistercienserordenen kun må grunde klostre i stifter, hvor bispem indrømmer munkene denne stilling, havde princippet vundet almin-

delig anerkendelse. Heraf drog ordenen hurtigt den konsekvens, at det samtidig betød, at den stedlige biskop ikke måtte visitere cistercienserklostrene eller blande sig i deres valg²).

Men munkenes stilling til sognekirken blev også berørt af klostrenes uafhængighed af den stedlige kirke, og det fik økonomiske konsekvenser. Som Hal Koch siger: »Munkene »sognede« ikke, de betjente sig selv med sakramenterne i deres egen kirke, og de havde deres egen kirkegård«³). Denne frigørelse fra sognekirken måtte logisk få til følge, at munkene ønskede tiendefrihed. Vi har da også paveord for, at cistercienserne skulle være »fri for al, ellers sognekirkerne tilkommende tiende«. Men udviklingen komplicerede denne tiendefrihed. De første Citeauxfædres program havde været, at munkesamfundet ikke måtte eje landsbyer eller have bønder. De skulle leve af, hvad de selv dyrkede. Denne linje kunne imidlertid ikke holde. Godset voksede, og arbejdskraft blev draget ind, også verdslige forvaltere og fæstere. Men i takt med, at jordarealet og personkredsen, der var omfattet af klosterets tiendefrihed, voksede, øgedes også det skår, præsterne måtte opleve i deres tiendeindtægter. Den almindelige gejstlige utilfredshed førte til en ordning i 1215. Pave Innocens III kunne da meddele kirkeforsamlingen i Lateranet: »De til generalkapitlet nylig forsamlede abbeder af cistercienserordenen har på vor indtrængende formaning vedtaget, at ordenens medlemmer fremtidig ikke køber ejendom, af hvilken kirketående er at erlægge - det være da til anlæggelse af nye klostre. Og ifald slig ejendom skænkes ved de troendes gavmildhed eller købes til stiftelse af nye klostre, vil ordenen overlade andre godset til dyrkning, der så har at erlægge kirkerne tiende, for at ikke sognekirkerne skal få yderligere tyngte formedelst ordenens privilegier«⁴).

Ordenen afholdt sig ikke fra jorderhvervelser, men der blev så mulighed for eventuelt at ordne tiendespørgsmål gennem bispeprivilegier, ligesom ledingsskatten, der fra samme år var blevet underkastet tilsvarende bestemmelser, kunne bevilges munkene gennem kongelige privilegier. I brevstoffet om Vitskøl kloster afspejler en række af disse forhold sig. Børglumbispen overlader i 1219⁵) »de herrer abbeder og menige konvent alle sager eller biskoppelige krav med enhver bisperet over alle deres undergivne«. Det må forstås sådan, at munkene fik ret

til at retsforfølge i alle de gejstlige sager, hvor bispem eller kunne tiltale og dømme fæsterne på klosterets jordegods i Børglum stift, ligesom munkene fik de bøder, der ellers skulle tilfalde bispem. Senere omtales forholdet ikke i de i øvrigt ret få breve, der belyser forbindelserne mellem Vitskøl og Børglum.

Det ældste brev om privilegier fra Viborgbispem stammer fra bisp Niels' tid (1251–67)⁶⁾, men det oplyses, at munkene har fået privilegierne under forgængeren hr. Gunner. Bispem tilstår munkene »alle privilegier og begunstigelser, som er vor ret, over deres bryder, landboer, lægbrødre og øvrige undergivne«.

Indholdet af den biskoppelige jurisdiktion, som munkene får, fremgår af bisp Peders brev af 14 maj 1322⁷⁾. Her overlades det munkene at forfølge »alle sager kaldet helligbrøde over deres undergivne«. Helligbrøde er vold udøvet i helgtiderne eller på helligdage. I sådanne sager skulle der ikke alene bødes til den forurettede og til kongen, men også 3 mark til biskoppen, og i forlængelse heraf fastsætter biskoppen, at »abbeden må aftvinge sine undergivne det, de er ham skyldige, med kirkens straf, som han selv kan idømme dem«. For at den dømte ikke skal føle sig fristet til at unddrage sig straffen ved at forlade munkenes tjeneste, lover bispem ikke at meddele den dømte tilgivelse for kirkens straf, før munkene har fået, hvad de har krav på. Endelig lover bispem munkene, at deres undergivne i alle andre gejstlige retssager ikke vil blive forulempet af provsterne. Kun bispem selv vil stævne.

Den 14. febr. 1340 udsteder biskop Simon af Viborg et ganske tilsvarende privilegium for Vitskøl kloster⁸⁾. Kun i den sidste gunstbevisning er der en variation. Nu er det ikke bispem selv, som kan stævne i gejstlige sager, men »alene ... nævnte klostets abbed«.

Tiendefriheden omtales første gang 1263⁹⁾. Bisp Niels forklarer her, at alle de ejendomme, som cistercienserne »dyrker med egne hænder eller på egen bekostning« ifølge pavelige privilegier (der ikke er bevaret) er fritaget for tiende til sognekirkerne. Det gælder, uanset hvor klosterets besiddelser ligger. Biskoppen forbyder derfor alle præster at rejse krav om tiende, både nu og i fremtiden. En bemærkning om, at friheden også skal have gyldighed for verdslige bryder og forvaltere, som munkene eventuelt »på grund af personmangel

måtte blive nødsaget til at indsætte« i stedet for lægbrødre, tyder på, at tilgangen af lægbrødre måske har været beskeden. Tiendefrihed for jord erhvervet efter 1215 har ikke været en selvfølge og kan godt have givet anledning til misstemning i de sogne, hvor klosteret har haft jord, men ikke har ejet kirken. Biskoppen finder i hvert fald anledning til at indskærpe, at klosterets undergivne »dog i øvrigt modtager de kirkelige velgerninger af deres ovennævnte sognepræster«.

Dette privilegium er gentaget 11. dec. 1323 af biskop Tyge¹⁰). Indholdet svarer til det forrige brev, men formuleringen synes at bekræfte den svigtende tilgang af lægbrødre. Det understreges, at privilegiet gælder, »uanset at munkene i tidens løb på grund af mangel på folk i de gårde, som deres lægbrødre plejede at styre, siges at have indsat verdslige bryder eller andre forvaltere, af hvad art de end måtte være«.

Inden behandlingen af klosterets kongelige og biskoppelige privilegier afsluttes, kan der være grund til at gentage og understrege et par forhold.

Det ser ud, som om klosteret først og fremmest har haft myndighedernes og folks bevågenhed i de første ca. 100 år af sin tilværelse. Det er i dette tidsrum, at gaverne falder og privilegierne tildeles. Senere erhvervelser må man skaffe sig ved mageskifter, privilegierne fornys blot, og der har måske endog været problemer med tilgangen til klosteret, i hvert fald af lægbrødre.

Endelig ser det ud, som om de virkelig gavmilde i klosterets medgangstider var kongerne og kongefamilien. Bispens gavmildhed forekommer ofte behersket.

6.

Striden om Læsø.

Cistercienserordenens uafhængighed af den lokale kirke kunne let give anledning til misstemning mellem biskop og kloster. Og det kom til stridigheder, hvad den dybereliggende årsag så end har været. Kendtest er Ømbrødrenes strid med Århusbispen i 1260-erne. Den har fået sin stærke placering i historien, dels fordi den er så levende

skildret i »Øm klostres krønike«, dels fordi den indgik som et led i striden mellem konge og ærkebisp.

Vitskølmunkenes uoverensstemmelse med kannikerne i Viborg var ikke af tilsvarende voldsomhed, men til gengæld løb den over 100 år. Den drejede sig om noget gods på Læsø.

Hvornår munkene har erhvervet godset, ved vi ikke, men et brev fra 1320¹⁾, hvori de bekræfter, at godset nu er afstået til kapitlet i Viborg, oplyser, at de »tidligere har fået nævnte gods på Læsø fra nævnte herrer (kapitlet) på den betingelse, at vi, hvis vi nogen sinde måtte skille os af med dette gods, uden tvivl skulle sælge det til fornævnte herrer«.

De første spor af striden møder vi måske i 1216²⁾, hvor pave Innocens III skriver til bispem i Børglum, provsten i Vestervig og prioren i Grinderslev. »Provst og menige konvent i Viborg har klaget til os over, at munkene i Vitskøl af cistercienserordenen i Viborg stift foruretter dem angående noget jord og anden ejendom«. Hvad der sker i sagen, er ikke oplyst. Men hvis det er sagen fra Læsø, vi møder her, og hvis de tre som pålagt dem har »stævnet parterne« for at »påhøre sagen og med tilsidesættelse af appel fastsætte, hvad der er ret, og sørge for, at det, I fastsætter, urokkelig overholdes under kirkens straf«, har det i hvert fald ingen virkning haft.

I 1219 udsteder Valdemar Sejr nemlig brev³⁾ om, at munkene på Vitskøl og kannikerne i Viborg har forelagt ham en sag til endelig voldgift. Munkene har forklaret, at de har erhvervet »hele fjerdedelen« af Læsø på retmæssig vis fra kirken i Viborg, mens kannikerne påstår, »at munkene kun har skaffet sig en del af skoven til fældning«. Kongens kendelse går ud på, at »halvdelen af samtlige enge, der er taget i besiddelse af munkene, påny skal gå tilbage til kannikerne til brug for dem og som deres ejendom, men den anden halvdel af samme enge med al den jord, som ligger op til munkenes skov, skal tilfalde Vitskøl kloster at besidde for fremtiden uden trætte«.

Fra samme år er endvidere bevaret et brev af abbed Gunner i Øm⁴⁾. Han er blevet udpeget som eksekutor af dommen. I den anledning er han med provst Jens af Viborg og prior Peder af Vitskøl samt brødre fra begge sider taget til Læsø. Om Byrum by dømmer han således, »at alt, hvad munkene har taget i besiddelse til kirkebygning eller

dyrket op med ploven, skal de for fremtiden beholde ... Resten skal være fælles forte for både kanniker og munke«. Redegørelsen for, hvor grænserne skal gå i skoven og på engene, siger næppe nogen noget i dag, men det fastslås, at de to parter »ved vor mellemkomst« er enedes om, »at der skal være fri passage for begge parter gennem den andens område, og at begge parters græsgange for kvæg skal være fælles for begge parter«. Man er også enedes om, »at begge parter må få alt, hvad de hver for sig nedlægger af øens vildt«.

I første omgang får sagen sin afslutning 1221. To breve⁵⁾ vidner herom. I det ene bekræfter abbed Jens af Vitskøl, i det andet provst Jens af Viborg aftalen. Begge breve er blevet endelig udformet ved et møde, der overværes af 5 fra hver af de to parter og desuden »af de verdslige: hr. Asser, abbedens broder og hr. Åge Lille«.

Det næste vidnesbyrd om striden angående besiddelserne på Læsø er et halvt hundrede år yngre. Det er et brev udstedt i Lyon den 29. maj 1274 af en pavelig notarius »Giovani kaldet Ricco de Guartino«⁶⁾. Han redegør for striden, der var opstået i sin tid mellem Vitskøl og kapitlet i Viborg. Og det fortælles, at provsten og kannikerne har fået udvirket et pavebrev om beskikkelse af dommere. Det kan ikke ses, om det drejer sig om den gamle beskikkelse af dommere fra 1216, eller om der har været tale om en fornyet henvendelse fra Viborg til pavehoffet. Sagen er imidlertid af abbeden blevet appelleret til det apostoliske sæde. På generalkonventet i Lyon er Viborgprovsten, der er personligt til stede, og »særlige udsendinge og befuldmægtigede« fra klosteret imidlertid blevet enige om at søge forhandlingsvejen, når de kommer hjem. Kan de ikke nå til enighed inden »Mortens dag«, kan de eventuelt lade »den ærværdige fader hr. Jens, biskop af Børglum« være dommer i sagen. Brevet er bevidnet af en række danske herrer, bl.a. magister Niels, kansler hos de danskes høje konge. Man må ikke forestille sig, at disse høje herrer har bevæget sig til kirkemøde i Frankrig i anledning af den her omhandlede strid. Et pavebrev fra Gregor X udstedt i Lyon 12. nov. 1274⁷⁾ viser, at kansler Niels Jyde som Erik Glippings og moderen Margrethes repræsentant har forhandlet forlig med ærkebispens Jacob Erlandsen ved pavehoffet. Ved det nævnte brev ophæves interdikts- og bandlysningsdommene over Danmark. Herrerne i den kongelige forhandlings-

delegation har ydet et bidrag til ordningen af sagen om Læsø, når de nu var på mødet.

Desværre forsvinder sagen igen for os. Kildematerialet tillader os ikke at følge spørgsmålet, som vi gerne ville. Et brev af ærkebisp Jens i Lund fra 1. okt. 1286⁸⁾ oplyser, at ærkebispens stadfæster et forlig mellem biskop Peder i Viborg og munkene på Vitskøl kloster, »eftersom det er affattet på en gyldig og klog måde«. Men om det drejer sig om den gamle strid fra Læsø, eller om det gælder helt andre forhold, kan desværre ikke ses.

I 1320 bortfaldt grundlaget for striden på Læsø imidlertid. Med brev af 29. sept.⁹⁾ overdrager abbed Bo af Vitskøl alt gods på Læsø til kapitlet i Viborg og erkender at have fået den fulde pris derfor. Det sker med moderklosterets godkendelse, idet abbed Peder af Esum har samtykket. Sagens behandling demonstrerer, med hvilken ihærdighed man i middelalderen prøvede at fastslå og sikre indgåede aftaler. Brevet er beseglet af biskop Peder af Viborg, abbed Peder af Esum, Viborg stads borgerskab, dominikanerne og franciskanerne samme steds foruden af abbeden på Vitskøl. Den 4. okt. samme år¹⁰⁾ bekræftes handelen endvidere i et nyt brev af landstingshøreren (formanden for landstinget), generalofficielen i Viborg (bispens 1. stedfortræder), to provster og otte andre herrer. Endelig fastslås handelen endnu en gang af abbed Bo i et brev af 6. dec. 1320¹¹⁾. Her omtales det, at man har »modtaget den fulde pris i rede penge«. Og for at «det skal stå fast for nulevende og ikke være skjult for de fremtidige«, rykker abbed Bo næsten tyve år efter (13. jan. 1340¹²⁾) endnu en gang ud med en lang erklæring om salget. Det er her, vi får forklaringen på behovet for »de rede penge«, der skulle bruges som betaling for fornyelsen af de kongelige privilegier.

7.

Gæsteri.

Endnu et spørgsmål har givet anledning til spænding i forholdet mellem Vitskøl og Viborg, og det kommer op næsten samtidig med, at godset på Læsø har udspillet sin rolle som stridsemne. Spørgsmålet drejede sig om »nogle ydelser betegnede som gæsteri«, som det

udtrykkes, første gang det omtales i et brev af 12. maj 1322¹⁾), altså om munkene var forpligtet til at underholde bispem med følge, når han besøgte klosteret. Hvis nogen vil mene, at det var et økonomisk lille og ubetydeligt spørgsmål, kan der henvises til striden i 1260-erne mellem biskop Tyge i Århus og cistercienserne i Øm, der tog et sådant omfang, at munkene beskyldte bispem for, at »han kom med hundrede beredne mænd og talrige fodfolk« for at lægge sig ind hos dem. Spørgsmålet kunne tilsyneladende godt medføre økonomiske byrder. Men ligeså væsentligt har sandsynligvis det principielle i sagen været. Klosteret i Vitskøl var som nævnt eksimeret, følgelig også fritaget for gæsteri. Denne stilling har det været væsentligt at fastholde. I brevet, der er udstedt af biskop Peder i Viborg, siges det, at det er abbed Bo, der ad alle veje, verdslige som gejstlige »ved enhver given lejlighed« har prøvet at få biskop Peder til at afstå fra et ældre krav fra bispestolens side mod klosteret. Oversætteren anfører i Danmarks Riges Breve, at det citerede måske burde oversættes »i tide og utide«. Brevet fortæller endvidere, at i maj 1322 er en kreds af høje herrer mødtes i Viborg, deriblandt følgende fra cistercienserordenen: abbed Niels fra Tvis, abbed Niels fra Øm, abbed Bo fra Vitskøl og prior Jens fra Vitskøl. I dette selskab må Viborgbispem indrømme, at hans påstande om ret til gæsteri »ikke var tilstrækkelig godtgjorte«. Han mener, at kravet »oprindelig må være udsprunget ligesom af en ukendt kilde«, men indrømmer nu »brødrene i Vitskøl for fri og undtagen at være til evig tid for alle krav fra os og fremtidige bisper i vor kirke med henblik på krav om fornævnte gæsteri«. Brevet kan i øvrigt ikke læses, uden at man oplever en egen stille fryd. Hvem kan efter bemærkningen om den »ukendte kilde« undlade endnu en gang at læse den almindelige motivering for udstedelsen af det. Her skriver bisp Peder: »For at tildragelsernes sande sammenhæng ikke skal gå i glemme i tidens løb, og glemselen, vildfarelsernes moder, ikke skal avle emne til retsstrid, og ting, der er vel og rimelig afgjorte, ikke af mangel på beviselighed skal skabe vanskeligheder og tyngde, er det bedst, at man, når noget bemærkelsesværdigt forhandles mellem mennesker, bestyrker det med breves værn, at det ikke skal gå menneskene af minde. Derfor gør vi vitterligt...«

Mødet i Viborg blev fulgt op af et nyt møde i Nørretranders kirke

den 16. juni 1322²). Her gives der i adskillige vidners nærvær afkald på alle breve og procesakter, som kunne støtte Viborgkannikernes krav.

De to parters tiltro til hinanden må trods alle de smukke ord have været af begrænset omfang. Kampen mod glemselen, vildfarelsernes moder, bliver i hvert fald drevet til det yderste i det sidste vidnesbyrd, der er overleveret om Viborgbispens gæsteri. Den 10. nov. 1361 var (en senere) bisp Peder i Himmerland. Herom beretter han i et beseglet brev³), at »da vi tog ind på Vitskøl kloster, ydede vor elskede abbed og det menige konvent sammesteds os tjenstvilligt det nødvendige. For at det ikke skal blive dem til tab eller skade i fremtiden, hvad de af kærlighed har bekostet på os, erkender vi, at vore elskede herrer har ydet os det fornævnte nødvendige af gæstfrihed og ikke som gæsteri eller pligttydelse«. For at tildragelsernes sande sammenhæng...

Mens vi på den ene side kan trække på smilebåndet af, hvad vi vil opfatte som retshaverisk pedanteri, må vi på den anden side glæde os over skrivetangen. Dens resultater lader et glimt af lys falde ind over naboforholdet mellem klerk og munk.

8.

Henrik Tornekrands og abbed Anders.

Som nævnt meddeler Jacob Langebek en abbedliste for Vitskøl kloster i »Danske Magazin« I. Den omfatter 21 navne og er, som Langebek selv bemærker, næppe fuldstændig. Hvornår de enkelte abbeder har siddet som ledere af klosteret, ved man ikke præcist, ligesom oplysningerne om mange af dem er meget spredte. Fra 1500-tallet møder vi imidlertid to abbeder, som vi har flere oplysninger om, og som fik særlig betydning for klosteret og også for ordenen i den overgangstid, som reformationstiden var.

Den første er Henrik Christiernsen Tornekrands¹). Han blev født på Kyø ved Sebbesund før 1470. Han var adelig, tog allerede i 1491 magistergraden ved universitetet i Greifswald og nævnes som abbed på Vitskøl 1494–1502. Derefter kom han 6 år til Esrum og blev derefter abbed i Sorø til sin død i 1538.

Allerede i Vitskøltiden skal han være blevet optaget i rigsrådet og

optrådte fra da af »stedse som den fornemste prælat i riget næst efter biskopperne«, siger Langebek²). Det er ham, der som nidkær administrator af Vitskøl i 1499 lod klosterets privilegiebreve registrere i den tidligere nævnte Vitskølbog. I Bjørnsholms godsarkiv på Landsarkivet i Viborg ligger endvidere to pergamenter fra henholdsvis 1590 og 1572. De bekræfter begge gamle dokumenter fra år 1500, der er udstedt af henholdsvis Slet og Års herredsting, og hvori Vitskøl klostres godsbesiddelser bekræftes. Det interessante i vor sammenhæng er ikke den godsmængde, der omtales. Den afviger ikke nævneværdigt fra den, vi i næste afsnit vil møde i jordebogen fra 1552. Nej, det bemærkelsesværdige er, at abbed Henrik ikke blot har sikret klosterets dokumentation for privilegierne, men også for godsbesiddelsen. I det store dokument om godset i Slet herred erklærer Chresten Esbernsen i Ørbæk, foged på Slet herreds ting sammen med 10 mænd fra herredet, at den 2. jan. 1500 »var skikket for os og for flere gode mænd, som da forskrevne ting søgte, hæderlig og velbyrdig fader, hr. abbed Hennrich af Vitskøl, hvilken der lovlig æskede, fik og framlidde et fuldt standende og uvildigt tingsvidne af 8 beskedne og lovfaste dannemænd«. Abbeden drog selv til tinge og fik den formelle godkendelse af jordbesiddelserne i orden.

Da han 1523 sad i Sorø, fik han af kongen bud om, »at han må visitere St. Bernardi orden her om udi riget og Slesvig fyrstendom«³). Det er måske et varsel om den katolske kirkes forestående fald og munkevæsenets opløsning i Danmark. Cistercienserordenens stærke indre sammenhold, der rakte ud over landegrænserne, synes i hvert fald borte, og den verdslige magt trænger sig på.

Der gik heller ikke mange år, før omvæltningen kom. 1536 kunne Christian III skrive til abbederne i Øm, Voer og Tvis samt til Oluf på Vitskøl, at »det var nu af Kongl. Maj. og Danmarks riges råd udi den almindelige herredag besluttet, at hvilke af deres brødre ikke ville blive udi sit kloster, da skulle det være dem frit, at de må uden al forhindring der udgange«. Ville de blive, skulle de »være deres abbed og formand hørig, lydlig og leve ærlig under kristelig regel og skikkelse«. Endelig skulle de »prædike det hellige evangelium og Guds ord og lade fare al menneskelig digt og påfund etc.«⁴).

Mens reformationen i 1536 ramte bisperne hårdt og berøvede dem al

deres indflydelse i rigsrådet, klarede abbed Henrik i Sorø sig igennem omvæltningerne. Den 28. okt. 1538 udstedte Christian III et brev, hvori han omtales som »os elskelige hr. Henrik, abbed i Sorø kloster, vor mand og råd«⁵). Ikke alene har han bevaret stillingen som abbed og pladsen i rigsrådet, men kongen drager ham også ind i administrationen af klostrene, der nu omtales som »vore og kronens klostre«. Henrik får under sin »hørsom og lydelse« klostrene i Sorø, Esrum, Herridsvad, Vitskøl og Øm. De abbeder, der sidder i klostrene, må nyde dem, så længe de lever, mod at bygge og forbedre samme klostre, ikke lade dem forfalde, men gør »os og riget deraf slig tilbørlig tjeneste, som vi og riget plejer deraf at have efter klostrenes yderste formue«. Abbederne skal holde godt øje med klostrenes tilliggende, føre godt regimente i klostrene »med sang og anden gudstjeneste efter vor ordinans lydelse«. Dør en abbed, skal hans afløser, der vælges med abbed Henriks samtykke, begive sig til kongen »og sværge os huld og tro, førend de noget bevare dem med noget regimente i fornævnte klostre«. Klostrene består, men de er blevet kongeligt gods, hvor de munke, der vil underkaste sig de nye tiders vilkår, kan leve videre under evangelisk kirkeordning.

Abbed Henrik kom ikke til at sidde længe herefter som administrator af cistercienserordenens klostre, idet han døde 1538. Allerede 10. jan. 1539 fik abbed Niels Jeppesen i Sorø brev på klosteret der, og samtidig brev om at beholde under sin »hørsom og lydelse« de klostre, som Henrik havde haft brev på.

Men da var der sket ændringer på Vitskøl. Her var den sidste af de mere kendte Vitskølabbeder, Anders Andersen⁶), kommet til. I 1532 nævnes han som abbed i Tvis⁷), men 29. sept. 1537 fik han »følgebrev til Vitskøl kloster, at han skal være abbed der«⁸). Den 12. febr. 1545 fik abbed Anders livbrev på Vorbjerggård, Aldrupgård og 2 gårde i Lindholm, som han må nyde, »når han af alderdom ikke længer lyster at være abbed«⁹). Han var nu ikke i færd med at trække sig tilbage i 1545. Den 16. aug. 1558 fik hans kone Karine Christiernsdatter livbrev på den ene af abbedens gårde i Lindholm uden afgift. Abbeden er altså blevet gift, og nu sørges der for hans hustru, hvis hun skulle blive enke. Men Karine Christiernsdatter døde før manden - den 11. juni 1561, fortæller Strandbypræsten Christiern Nielsen Juel

i sin årbog, og hun blev bisat i Vitskøl kirke. Endnu et par år blev abbeden på klosteret. Først da kongen den 3. aug. 1563 gav Henrik Gyldenstjerne til Ågård pantebrev på klosteret, drog abbed Anders til Lindholm. Her døde han den 19. aug. 1572 og blev begravet i Nørre-Sundby kirke¹⁰). Da han forlod klosteret, gled administrationen over på verdslige hænder.

Allerede Chr. Petresch Christensen har i sin artikel i »Fra Himmerland og Kjær herred« givet en udmærket skildring af abbed Anders. Han synes at være på en udmærket fod med kongerne. De belønnede ham som nævnt pænt på hans gamle dage, ligesom de sikrede både hans og hans kones alderdom i tide. Kongerne er også kommet til abbeden op Vitskøl, hvad adskillige breve og fortegnelser over kongelige nattelejer vidner om¹¹). Men abbeden gør også indtryk af at have været en foretagsom mand. Han lod rydde op i Limfjorden ud for en af klosterets gårde for at fremme fiskeriet. Han indløste og pantsatte klosterets gods, sandsynligvis for at fremme klosterets udbytte, og han mageskiftede en gård, klosteret havde i Flejsborg, med en gård, kronen havde i Farstrup. Mageskiftet skete, for at de to byer »så meget des bedre bliver ved magt og hver by at komme under én lensmand«¹²). Myndig har abbeden nok også været. 1551 fik han Mads Smed i Hals dømt af kongen på rettertinget i Dronningborg¹³). Smeden ville ikke give ham noget gæsteri, og »udi slig og andre måder havde (han) siddet ham overhørig«. Dommen gik ud på, at smeden, hvis han ikke inden 6 uger kunne fælde sandemændene, skulle fare som fredløs mand. Også Troels i Østergård (ved Næsby), Christen Nielsen i Brøttrup og Anders Nielsen sammesteds fik abbedens alvor at føle, da han i 1546 anklagede dem »for skade, som de havde gjort ham på klosterets jagt og harer«. De skal møde »i Vitskøl, når Kongelig Majestæt did først kommer«¹⁴). Det mest omfattende udtryk for abbed Anders' virke er dog nok hans jordebog fra 1552¹⁵). Den er blevet til »efter højbåren fyrstes, vor allernådigste herres skrivelse og befaling«, og rummer, hvad han »grandgiveligen (har) forfaret med mange af klosterets bedste gamle tjenerne« (fæstebønder). Ind i den lange række af fæstere og deres ydelser trænger der sig nu og da bemærkninger, der lyser af glæde og stolthed over at have forbedret driften forskellige steder. Han mindes det gode oldenår 1551, hvor

han i Hornsskov ved Hornsgård havde »til klosterets behov 100 svin derpå og bonden udi gården 22«. Samme år havde han i Strandbyris, en egelund, 40 svin. Hals mølle har han »bygget af øde 1550«, men især Livø synes at være hans stolthed. Den »var så godt som aldeles øde, den tid jeg kom til klosteret, med avl og fæmon. Nu fanger jeg en læst korn af samme ø, halvt rug og halvt byg, 2 tdr. smør, 2 tdr. oste, sure og søde, om det bliver gode grødeåringer«.

9.

Jordebogen 1552.

Væsentligere end det bidrag, jordebogen giver til belysning af abbed Anders' personlighed, er det væld af oplysninger, vi kan hente derfra om klosterets tilliggender og indtægter. På skemaet side 61f er jordebogens oplysninger suppleret med de oplysninger »Kronens skøder« giver over afhændet jordegods. Resultatet skulle blive, at alt jordegods, der efter 1535 har ligget til klosteret, er anført i oversigten. Når man har fulgt de middelalderlige breves oplysninger om gods, der før år 1500 har tilhørt klosteret, konstaterer man, at enkelte lokaliteter er faldet ud, uvist af hvilken grund. Det gælder Åle, Ejdrup, Birkelse, Halne og Als f.eks. Men langt mere iøjnefaldende er det, at et væld af nye navne er dukket op, uden at vi er i stand til at konstatere, hvornår klosteret har fået de nævnte besiddelser.

Som det fremgår af skemaet, er der en række lokaliteter, der ikke er optaget i jordebogen. Det drejer sig om gods, der afhændedes i 1540 og i 1563.

Bortsalget af Krastrup m.m. i 1540 skete til den tidligere Viborgbisp Jørgen Friis og fandt i øvrigt ikke sted uden stor besvær. Friis skal have købt godset allerede i 1536 i abbed Oluf Nielsens tid for »tusind lod sølv udi guld og joachimsdaler«¹⁾. Jørgen Friis førte imidlertid klage over, at abbed Anders skyldte ham forskelligt og fik brev fra Slet herredsting, hvormed han forfulgte sagen til kongen²⁾. Parterne endte ved kongens retterting i Odense den 30. april 1540³⁾ - Abbed Anders klagede her over, at Jørgen Friis havde gjort udlæg i Vår og i Odersdal byggested (i Farstrup sogn). Jørgen Friis' forklaring gik på, at han havde 300 mark til gode af klosteret fra abbed Søren's tid, at

Krastrup gav en ørte korn mindre i indtægt, end det var oplyst ved købet, ligesom han påstod, at Kølby »fangh« (tilliggende) omfattede mere, end munkene ville anerkende. Sagen endte med forlig, der gik ud på, at Friis skulle beholde Krastrup med mølle og Kølby (der her oplyses at omfatte 8 gårde og et bol), mens klosteret beholdt Vår og Odersdal byggested og enge. Processen ser imidlertid ud til at være trukket i langdrag, idet Jørgen Friis helt til 1545 fik kongelige breve og stævninger i sagen⁴). Han skal være død i 1547. »Til det sidste var han optaget af retstrætter«, siger kirkehistorikeren J. Oskar Andersen om ham⁵).

Godset, der afhændedes i 1563, tilskødedes lensmanden på Ålborghus Otto Brahe. Han fik den 17. maj 1562 befaling om »at indløse alt det gods, som den nuværende og tidligere abbeder har pantsat fra Vitskøl kloster«. Sagen løb videre ved to breve af 15. juni samme år. Pantehaverne »hr. Hans Skovgord, Nils Jul til Astrop og fru Kirstine Rudtzdatter« fik besked om at indsende »kopier af deres pantebreve« til Otto Brahe og meddele ham, hvor de ville modtage deres penge og overlevere ham godset, så snart de havde fået pengene. Abbeden fik samtidig befaling om at sende Brahe registre på det pantsatte gods med oplysninger om pantesummernes størrelse. Otto Brahe må have indløst det pantsatte klostergods med egne midler. Han fik nemlig 17. april 1563 tilladelse til at beholde godset, han havde indløst, indtil det afløstes ham for pantesummen⁶). Men 1563 havde kongen ikke rede penge at indløse klostergods for. Selv om fejdebrevet, der officielt markerede krigstilstanden med Sverige, først blev afleveret i Stockholm den 31. juli, var vi netop fra midten af april reelt i krig med Sverige⁷). Det er nok forklaringen på, at man den 13. juni gav Otto Brahe skøde på det indløste gods⁸).

Endelig viser skemaet, hvad det var for gods, der i 1573 blev tilskødet Bjørn Andersen og kom til at udgøre godset Bjørnsholm. Alt godset i Vendsyssel er uberørt af de her nævnte bortsalg og mageskifter. Det meste af det fik lensmanden Axel Viffert den 15. maj 1579 befaling til at lægge ind under Ålborghus⁹).

Skemaets angivelse af gårde (g), bol (b), og gadehuse (h) må ikke uden videre opfattes som ensbetydende med det antal, der har været i landsbyerne. I det gamle Åle sogn med Kærgårde 2 g, Rønbjerg 2 g,

Vitskøl Klosters besiddelser ifølge abbed Anders jordebog 1552 er her søgt anskueliggjort på et kort over Limfjordsegenen, hvor de enkelte lokaliteter fra jordebogen hver er vist med en cirkel. Cirkelstørrelserne repræsenterer det samlede hartkorn i den angivne lokalitet på den store matrikels tid (o. 1682) - altså mere end 100 år efter jordebogen. Skraveringerne angiver antallet af ejendomme i Vitskøls eje i forhold til det samlede antal ejendomme på matriklens tid.

Et kort som det der her fremkommer kan naturligvis kun være omtrentligt på grund af tidsforskellen for oplysningerne, men giver dog en klar fornemmelse af hvordan Vitskøls besiddelser har fordelt sig langs fjorden.

Kortet er udarbejdet af Jan Sloth-Carlsen ved Aalborg Historiske Museum efter redaktionens anvisninger.

Næsby 10 g, Ranum 18 g, Sønderlade 1 g, Munksjørup 4 g, Østerfalde 2 g, Vesterfalde 1 g, Overlade 4 g og Borregård 4 g er der sikkert tale om, at klosteret har ejet samtlige gårde, idet tallene kun enkelte steder afviger fra gårdantallet i Christian V's matrikel af 1688¹⁰). Der har Ranum 21 gårde og Østerfalde 1 gård, alle andre tal er sammenfaldende, men afvigelserne kan let forklares ved tidsafstanden. I øvrigt var det vist almindeligt, at birkeretten forudsatte, at man ejede det samlede jordegods. Skemaets tal for f.eks. Løgsted er derimod ikke det samlede gårdtal i landsbyen. Vi ved fra »Kancelliets brevbøger«¹¹), at kongen den 23. sept. 1567 pantsatte 5 gårde i Løgsted. 1688 havde Løgsted i øvrigt 15 gårde. Her har klosteret kun været ejer af en del af gårdene. Oplysningerne fra »Kronens skøder« må nok forstås sådan, at klosteret i 1552 har ejet 4 gårde og 1 bol i Løgsted, deraf har 2 gårde og 1 bol været pantsatte. Abbed Anders har altså kun nydt indtægten af to gårde til klosteret og har kun skullet medtage de to gårde i sin jordebog. Da de pantsatte gårde indløstes, gled de i 1563 over til Otto Brahe, og ved mageskiftet i 1573 var der altså kun to gårde, der kom under Bjørnsholm.

Endelig giver skemaet oplysninger om de årlige ydelser til klosteret i 1552, »rente og indkom«, som abbed Anders kalder det. Det ses, at pantsat gods ikke har givet indtægt til ejeren. Den tilfalder pant-haveren som hans rente. Dernæst må det bemærkes, at skemaet ikke giver oplysninger om ydelsernes størrelse. De må findes i jordebogen. Derimod skulle skemaet belyse ydelsernes art fra de forskellige lokaliteter.

Det ses, at korn er en meget almindelig ydelse i hele Vesthimmerland. Fra Birkelse til Nørre-Sundby skal kornet oftest være gjort til malt. Smør og skovsvin er også meget gennemgående ydelser, men erstattes dog i Halsområdet af ål og sild. Stavn er også tydeligt præget af, at den ligger tæt ved at af de store fiskevande. Endelig er gæsteri med heste en meget almindelig ydelse. Den er dog i Halsområdet konventeret til en pengeydelse. I samme område har man i øvrigt fået flere andre ydelser omsat til pengebeløb. Ydelsen »penge« kommer meget ofte fra beboerne i gadehusene, men forekommer også enkelte steder fra gårdene. Ellers understreges varernes mangfoldighed af, at møl-lerne skal levere mel og fede svin, ved Gettrup skov skal man levere

ellefjæle, omkring Vedsted med vejler og kær yder man tagrør, og ved Kattegat, hvor man har havvand og brændsel fra skovene, skal man levere salt.

Det er selvfølgelig ikke muligt med sikkerhed at slutte noget fra oplysninger om forholdene i 1552 til forholdene i de foregående århundreder. Alligevel er det påfaldende at se, hvordan der er forskelligt præg over de forskellige egne ydelser. Den tidligere Ranum-Malle kommunes område er karakteristisk ved ydelse af fjerkræ, syd og nord derfor er det undtagelsen, at man yder fjerkræ. I Vendsyssel er gæs en almindelig ydelse, høns undtagelsen. Bag dette ligger der sikkert lang tradition. Det er næppe ofte, der er blevet ændret på landgilden. Og så aner man måske trods alt, hvordan munkene har fået opbygget et stærkt differentieret økonomisk system med fjorden som bindeled.

10.

Klosterets skat og militærhjælp.

Efter at vi nu har set på en række træk i klosteradministrationen under og efter reformationen, fortrinsvis set ud fra klosterets eller abbedernes synsvinkel, kan der være grund til at gå tilbage og anskue forholdene ud fra kongemagtens interesser.

Kristian Erslev gør i »Konge og lensmand i det 16. årh.« opmærksom på, at klostrene i den katolske tid var forpligtet til »rostjeneste med et antal svende«, til »at yde borgeleje, d.v.s. at modtage en eller flere hofsinder til underhold« og til at yde kongen nathold under hans rejser rundt i riget¹). At disse ydelser ikke har været helt sjældne, ses af »Optegnelsesbog fra Christian I's og Hans' Cancelli«²). Heraf fremgår det, at Vitskøl kloster skulle stille med følgende svende:

1471: 14, 1486: 4, 1496: 14, 1505: 8, 1508: 10, 1511: 6;

specielt til tjeneste til søs:

1508: 6, u. å.: 6;

borgeleje skal ydes til følgende antal heste:

1486: 6, 1492: ?, u. å.: 6, 6 og 7.

Ydelserne må have generet klostrene. I hvert fald må Frederik I i sin handfæstning love, at han aldrig vil »noget kloster i Danmark besvære

med borgeleje³). Men tidens uro, bl.a. opgøret med Christian II lige efter 1530 gjorde, at løftet ikke kunne holdes. 1532 blev Vitskøl kloster besværet med borgeleje (indkvartering af Jens Hvass med 6 heste⁴), og 1531 ser det ud til, at klosteret skal sende 4 glavind (mænd med spyd) i forbindelse med en militær udskrivning⁵).

Virkelig skrappe blev kravene imidlertid først i forbindelse med Grevens fejde. I foråret 1535 nævnes klosteret blandt dem, der »skulle gøre folk ud til Norge og (de) skulle være i Landskrona vor Herres himmelfarts dag i det allerseneste med spisning til St. Mikkelsdag etc.«. At Vitskøl kloster virkelig sendte de fire svende af sted, bevidnes af et brev, hvor de får bekræftelse på, »at de har tjent på k.m. skibe«, og er nu »forlovet at må drage hjem igen til deres husbonde«⁶).

Også i 1538 er abbeden på Vitskøl kloster blevet tilskrevet »at udgøre folk og fetalje til skibs«. »Uden riget om behov gøres«, anføres det senere, hvor den sædvanlige udskrivning i de år, 4 mand, også nævnes⁷). Dertil kom kravene om penge. Mellem 1. febr. og 16. marts 1535 udskrives der i Nørrejylland 18500 mark af klostrene, heraf 2000 fra Vitskøl (Børglum 3000, Vestervig 2500, Øm 2000, Mariager 1000), men »her udover skal alt sølvkalke og kirkens ornament som i forskrevne klostre er og findes, komme kongelig majestæt og kronen til stede«. Senere samme år udskrives der 1000 mark på Vitskøl kloster⁸). Det er nærliggende at se denne udskrivning som baggrund for den pantsættelse af klosterets gods, som tidligere er berørt.

Kongens stærke interesse i klostergodset kom i øvrigt meget afslørende til udtryk i et brev, som abbederne fik »til alle klosterets tjenere« (d.v.s. fæstere). Kongen havde hørt, at bønderne »ikke ville yde redeligen deres landgilde, som er skovsvin, gæsteri og anden del, ikke heller ville gøre arbejde med pløjning og anden høstarbejde«. Men da klostrenes gods nu er »en stor part solgt og udsat udi denne fejde for sølv og pendinge til kongelig majestæts og rigets behov, derfor beder og byder kongelig majestæt dem strengelige, at de her efter er dem hørige og lydige og ærligen til gode rede yder deres landgilde ... ligesom kronens og andre gode mænds tjenere gør«⁹). Hvis nogen bønder havde troet, at reformationsrøret skulle betyde sociale omvæltninger med bondefrigørelse til følge, så var det hermed dementeret. Det gjaldt om at holde klostergodset intakt og indkomst-

strømmen flydende, så kongemagten kunne disponere over ressourcerne. Som tidligere nævnt hedder det i et brev fra 1538 »vore og kronens klostre«.

11.

Klosteret som krongods.

Hvordan administrerede kongen så klosteret i årtierne efter reformationen? En samlet beretning derom har vi ikke. Heldigvis begynder centraladministrationens rækker af brevbøger dog nu at give bidrag til tidens historie, men det er vist indlysende, at det meget spredte stof, der her må blive tale om, kun giver mulighed for at opleve begivenhed og forløb som i glimt.

Direkte bud efter penge fra klosteret kom der flere gange. I 1542 fik klosterabbederne brev om, »at de må pantsætte af klostrenes gods«, for at de kan opfylde kongens ønsker om penge, blot ikke det gods, som ligger nærmest klostrene. Vitskøl skulle i 1542 skaffe 1000 daler¹). Tilsyneladende skærpes tonen frem gennem 1550-erne. Den 22. nov. 1552 fik rentemester Jørgen Pedersen besked om, at »kongen behøver en sum penge til jul til sit og rigets behov og vil, at kapitlerne i Ribe, Århus og Viborg samt abbederne i Øm og Vitskøl skal låne ham en sum penge«²). Før klostrene drejede det sig om 500 daler fra hver, som rentemesteren skulle søge at skaffe. Den 26. febr. 1555 fik klostrene befaling om »at komme kongen til hjælp inden påskedag i det allerseneste med penge, da kongen på grund af de store pengeudgifter til rigets behov nødes til at besvære sine undersåtter«³). Igen måtte Øm og Vitskøl ud med 500 daler hver. Endelig kom der 1559 besked om, at »da den almindelige landehjælp, som rigsrådet har bevilget af bønder og menige almue i riget ikke forslår til de store udgifter, skulle de give kronen tredjedelen af al deres rente, både rede penge og andet ...«⁴). Vitskøl kloster skulle levere renten med »klare registre og regnskaber« til Otto Brahe, lensmand på Ålborghus. Ganske sigende er det, at kongens brev er afsendt fra Alversdorff den 23. maj. Den nyvalgte kong Frederik II ligger i Holsten, klar til felttoget mod Ditmarsken.

Sideløbende med denne bestræbelse efter at få rede penge fra klosteret

går en samtidig anstrengelse efter at få aflagt regnskaber. Abbed Anders' jordebog fra 1552 er som nævnt blevet til »efter højbåren fyrstes, vor allerkæreste nådigste herres skrivelse og befaling«. Et brev fra den 26. okt. 1557 til en lang række abbeder, herunder abbeden i Vitskøl, kommer igen ind på regnskaberne. Det pålægges abbederne straks at »tilsende kongen registre og regnskaber over al deres klostres rente og indkomst, vis og uvis, samt på alt, hvad der er fortæret, både korn, smør, fisk, flæsk og anden fetalje, og på al den udgift i året 1556, for at kongen deraf kan se, hvad besværing klosteret har med gæsteri og på anden måde, og hvad der er i behold til klosterets bedste og lagt i forråd«⁵). Og fra foråret 1559 har vi kendskab til en rykkerskrivelse til klostrene. De har af den afdøde konge (Christian III) fået befaling »til at gøre regnskab for klosterets indkomster«. Da det ikke er sket, skal de indsende »klare registre og regnskaber« til »Philippi et Jacobi dag (1. maj)«⁶) Kristian Erslev gør opmærksom på, at netop o. 1560 begynder klosterregnskaberne at blive en fast bestanddel af rentemesterregnskaberne⁷). Det er i den sammenhæng interessant at se, at Christiern Nielsen Juel, der senere blev sognepræst i Strandby sogn, og som i 1559 kom til Vitskøl, netop i sin årbog bemærker, at »anno 1558 Philippi et Jacobi begyndte kong Christian III først med regnskab af klostrene her i Danmark«⁸). Også lokalt mærkede og bemærkede man, at klostrene var ved at glide over fra den gamle mere selvstændige status som kloster til regulært kongeligt regnskabslen.

Kongens interesse i Vitskøl kloster var imidlertid ikke blot en interesse i, hvad det kunne indbringe af penge. Han interesserede sig også i høj grad for de materielle ressourcer, det rådede over. Iøjnefaldende er omhuen for klosterets skove, der især lå i Vendsyssel. 1539 skrives der til klosteret om, at »ingen skal hugge i Vitskøl klostres skove«⁹). I 1551 er kongen blevet foruroliget over at erfare, at klosterets skove forhugges. Det indskræpes, at man kun må hugge, »hvad der behøves til ildebrændset i klosteret eller Ålborghus«¹⁰). 1558 udstedtes der »forbud mod at hugge eller jage i Hals skov eller anden af Vitskøl klostres skove i Vendsyssel uden abbedens tilladelse«¹¹). Det har mange fordristet sig til, siges det i brevet, så både skove og jagt er blevet fordærvede.

Den kongelige interesse for skovenes tilstand modsvarer af en tilsvarende interesse for udbyttet deraf, 1558 skal »abbeden af Vitskøl forsyne kongens salter i Nibe med så meget ved, som han behøver til sin ildebrændsel«¹²). 1561 skal abbeden »lade hugge 500 læs ved til fyrlampen på Skagen rev i klosterets skove, dog hvor der sker mindst skovskade«¹³). 1563 får Henrik Gyldenstjerne, da ny lensmand på Vitskøl, ordre til at anvise »knæer og andet tømmer til kongens skibsbygnings behov«¹⁴), og endelig i 1569 skal Gyldenstjerne være behjælpelig med at skaffe nogle 20 og 24 alen lange bjælker, som skal bruges til byggeri på Ålborghus. Da bjælkerne ikke kan fås fra Ålborghus' tilliggender, må klosteret træde til med sine skove¹⁵). 1560-erne er i det hele taget en tid med store krav på grund af den nordiske syvårskrig, som begynder 1563. Før 1560 hører vi om, at kongen rekvirerer en abildgrå hest hos abbeden. Den vil blive betalt, hvis den behager majestæten¹⁶), og 1559 skal abbeden sende kongen 12 øxne, 12 fede svin, 12 fede får, 50 sider flæsk, 100 par høns, en tønne æg og en tønne æbler¹⁷), men efter krigsudbruddet kommer kravene i hastig rækkefølge. I foråret 1563 skal der bages brød til »kongen og krigsfolkets behov«. I Jylland skal i alt præsteres 200 læster brød, heraf 40 læster fra Vitskøl. Foreløbig skal man beholde brødet, men når man er klar til indfaldet i Sverige, skal brødet føres til Varberg. Om efteråret skal man sende »kobber til skyts hid«. Det betød, at man måtte aflevere klosterkirkens kobbertag, og inden jul skal man som allerede nævnt levere tømmer til skibe¹⁸). Og i august både 1565 og 1566 skal lensmændene købe slagtestude i deres len. Kongen har brug for dem, i 1565 »til Københavns slot og orlogsskibene«¹⁹), 1566 til »udspisningen på Københavns slot og til orlogsskibenes bygning«²⁰). Hvert år skal Nørrejylland opkøbe 1000 stk., Vitskøl kloster heraf 30.

Det mest talende vidnesbyrd om krigens belastning for samfundet er dog pantsætningen af klostergodset, men før det skildres, skal endnu et par forhold berøres.

12.

Skole-, kirke- og retsforhold.

Kongemagten benyttede sig efter reformationen også af klostrenes åndelige ressourcer. Ganske vist meddeler brevstoffet intet om, at der i middelalderen er blevet holdt skole på Vitskøl kloster, men der er næppe tvivl om, at der i klostrene har været både pædagogiske traditioner og kræfter at trække på. Og med reformationen stod kongemagten over for kravet om uddannelse af præster til den nye evangeliske kirke.

Fra 1500-tallet har vi sikre vidnesbyrd om, at der har været skole på Vitskøl kloster. Den senere Strandbypræst Christiern Nielsen Juel fortæller i sin årbog, at han i 1547 kom »fra Ålborg til Vitskøl kloster til skole«¹). Han var da 14 år. Desværre oplyser han intet om, hvor længe han blev der, og af hvem og i hvad han modtog undervisning. Et andet vidnesbyrd om skolen på Vitskøl er et brev fra 1563 til superintendenten i Viborg. Han underrettes om, at Henrik Gyldenstjerne til Ågård har fået Vitskøl i forlening, og at man har »fritaget ham for at holde en skole i klosteret som hidtil«²). Det er nærliggende at sætte ophøret af skolen netop på det tidspunkt i forbindelse med, at abbeden forlader klosteret. Munkene er nok borte eller i hvert fald gamle. Betingelsen for, at Gyldenstjerne fritages for at lade holde skole på klosteret er, at »han betaler en sum en gang for alle til de samme personers underhold«, og biskoppen i Viborg skal så anvende pengene »til Viborg skoles ophold og lade peblingene komme i denne skole«.

Allerede fra 1539 har vi imidlertid vidnesbyrd om, at klosteret er blevet draget ind i uddannelsen af evangeliske præster. En lang række klostre får brev om »at holde studenter her i studiummet med fri underholdning til mad, drikke, klæder og bøger«³). Det må dreje sig om at holde studenter i København, hvor universitetet netop var blevet genoprettet i 1537, men hvor tilgangen af studenter nok kunne behøve al mulig støtte. Brevet nøjes derfor heller ikke med at pålægge klostrene at yde studenterne underhold. De skal »forsikke dertil de personer af deres klostre, som nogen håb er i til religionens ophold og forbedrelse«. På denne baggrund er det ret nærliggende at opfatte klo-

sterets skole som en forberedelse til studiet i København, men samtidig har abbeden fået til opgave at se folkene an og finde de egnede ud. Og man har arbejdet på længere sigt, for »når de personer afkaldes (kaldes til embede), skal forskikkes andre i deres sted og i lige måde have deres underholdning«. Vitskøl skal som Sorø og Øm underholde to studenter.

Et brev fra 1557 viser, at man virkelig har sigtet mod en permanent ordning, men at den også har været svær at få gennemført. Den 23. dec. 1557 måtte man fra kancelliet skrive til to kapitler og de fleste af klosterne, at »kongen har erfaret, at de nu slet ingen studenter underholder ved universitetet«⁴). De får derfor befaling om »at underholde så mange, som der er pålagt dem«. Samfundets behov var stadig det samme, idet man skulle »udvælge sådanne, som der er håb om kunne blive lærde mænd og komme til at tjene religionen; det må ikke være personer, som kun et eller få år ville studere, men folk, som ville udføre deres studium og blive ved skolen«.

Ordningen var imidlertid næppe holdbar, og i 1559 oprettede man kommunitetet.

Men også på andre områder var tiden en overgangstid, og selv om materialet er meget sporadisk og spinkelt, skal der skitseres nogle træk af den kirkelige og retslige udvikling.

Fra middelalderen havde klosteret haft kirkerne i Strandby, Åle og Malle, der alle lå i klosterets nærhed. Efter reformationen skal abbeden sørge for godt regimente i klosteret »med sang og anden gudstjeneste efter vor ordinants lydelse«. Kravet må også have haft gyldighed for kirkerne, der lå under klosteret. Fra 1544 kender vi to præster, der afgiver udtalelser om Torup præstegård i Farsø sogn. Den første, der er med til at udstede en erklæring på Vitskøl kloster 2. påskedag 1544 (14. april), skriver sig »hr. Niels Pedersen, præst og Guds tjener i Vitskøl kloster« og bevidner, at hans erindring rækker 70 år tilbage. Den anden erklæring er udstedt 4. marts s. å. af »Jens Eriksen, præst og indgiven broder i Vitskøl kloster«⁵). Det ser altså ud, som om der er to præster på klosteret, hvoraf den sidstnævnte i hvert fald har været munk. Den førstes alder gør det sandsynligt, at han også har været det.

Forholdene med de to præster viser i øvrigt overensstemmelse med et

reskript af 9. maj 1555, hvor Christian III fastsætter, at »kapellanen til Strandby sogn skal være skolemester i Vitskøl kloster og skal have alle præsterenterne af Strandby sogn og dertil kost, klæde og penge af klosteret. Prædikanten udi Vitskøl kloster skal være kapellan til Malle sogn og dertil have kost, klædning og næring udi Vitskøl kloster«⁶).

Reskriptet rejser imidlertid flere spørgsmål, som det næppe er muligt at besvare med sikkerhed. Hvorfor hører vi intet om Åle kirke? Skyldes det, at kirken nu er gået ud af brug og får lov til at forfalde? Er gudstjenesten allerede nu flyttet fra Åle kirke over i den store klosterkirke, der nu er blevet åbnet for lægfolk? Er det her, prædikanten i Vitskøl kloster har sit virke, samtidig med at han betjener Malle sogn? Det er unægtelig fristende at forestille sig to stillinger på klosteret ved siden af abbeden. Én leder skolen ved klosteret og betjener Strandby kirke, en anden er sognepræst i Åle sogn og må også betjene Malle sogn. Men hvad er der blevet af præstetienden fra Åle og Malle sogne? Går den til klosterets abbed? Har abbeden måske også været inddraget i den kirkelige betjening? Følgende tildragelse fra 1560 kaster lidt lys over forholdene. Christiern Nielsen Juel fortæller⁷), at »den 30. aug. faldt Niels Møllers barn i Indermølle under møllehjulet og kom ud under hjulet og blev død. Søndagen næst efter tog både han og hans hustru Sidnie skrifte i klosterkirken af abbed Anders«. Abbeden har altså holdt gudstjeneste i klosteret, men hvor ofte kan ikke fastslås.

I de samme dage (1560) flyttede Chr. N. Juel ind »i det hus, jeg lod bygge på Frisborg bakke« (hvor den nuværende landbrugslederbolig ligger). Til påske 1561 blev han sognepræst i Strandby sogn, og 1564 flyttede han til den nye præstebolig i Vadgård⁸). Dermed var Strandby sogn skilt fra Åle og Malle sogne. Præsten her finder vi snart i den ene af de to Kærgårde. Både abbed og præster har dermed forladt klosteret, men gudstjenesten blev der.

Chr. N. Juel fortæller fra Bjørn Andersens første år på Vitskøl, at i 1574 havde han ladet »forny Vitskøl kirke ret herlige med mure, tømmer og tag«. Året efter »blev den ny prædikestol i Vitskøl kirke opsat, og stolene i kirken gjort af ny«. Det ser ud, som om man er ved at indrette sig mere permanent på den nye evangeliske guds-

tjeneste. Og i 1574 flyttede man Åle birketing bort fra Åle kirke⁹). Er det endnu et vidnesbyrd om, at kirken er opgivet, ikke længere er samlingssted for folk?

Også i retsplejen sker der ændringer. Man fik nyt tingsted »vesten for Borregård i heden på Lidebakken ved den nordligste høj på lien«, og Anders Geed i Gunderup blev birkefoged og svor sin dommered for Bjørn Andersen. Men da var klosteret afløst af Bjørnsholm. Udgangen af klosterets jurisdiktion var såmænd barsk nok. Chr. N. Juel fortæller, at hans farbroders søn blev ihjelslaget i kalkhuset i Vitskøl kloster den 2. dec. 1561. Den 19. dec. s. å. fulgte det retslige efterspil, for da »blev Tyge Møllers arbejdsdreng halshugget ved Åle birk ting«. Og så var enden ikke endda. 1572 »den 8. febr. blev brændt ved Åle birk ting en gammel hyrdekvinde, som vogter deres fæ i Næsby, som hed Anne Nielsdatter, og blev skyldet for trolddom og blev ynkeligen pint i adskillige måder og ville dog intet bekende«¹⁰).

Ak nej! Katolicismens tid var ved at være omme, men »evangelii lyse dag«, som Peder Palladius så begejstret havde talt om, var allerede ved at vise, at den også havde sine skygesider.

13.

Klostergodsets splittelse.

Som tidligere nævnt forlod abbed Anders Vitskøl kloster i 1563. I et brev fra kancelliet til abbeden af 24. juli 1563 skriver man, at Henrik Gyldenstjerne har berettet, at han og abbeden har »handlet om Vitskøl kloster«. Abbeden har erklæret, at han vil fratræde, »hvis Henrik Gyldenstjerne måtte få det i forlening«. Denne sag har kongen nu ordnet og giver abbeden ordre til at »overlevere ham (Henrik Gyldenstjerne) det med jordebøger, registre, inventarium og andet«¹). Efter Strandbypræstens årbog kom Gyldenstjerne til klosteret den 3. aug. Den 11. i samme måned må overtagelsesforretningerne være overstået, for da drog abbeden af sted til Lindholm²).

Henrik Gyldenstjerne til Ågård i Hanherred, der da kun var 23 år gammel, fik pantebrev på klosteret. Han havde lånt kronen 4000 joachimsdaler, 1500 ungarske gylden og 1000 lod sølv. Den nordiske syvårskrig var jo lige begyndt. Han forpligtede sig til at »tjene riget

med lige så mange geruste heste som abbeden«. Han skulle også »holde klosteret med præst, degn, sang og anden gudstjeneste som i abbedens tid«. Om afviklingen af skolen er der allerede fortalt. Endelig forbeholdt kongen sig »4 bundgarnsstader ved Hals og en fri nats fisk af alle de bundgarnsstader, der udsættes der for landet«³). Man må tro, at Gyldenstjerne bortset herfra har nydt indtægterne af klosteret som forrentning af sit lån til kronen, selv om et par kongelige ordre om at få stillet forsyninger til rådighed ikke harmoniserer dermed. Det drejer sig om de tidligere nævnte ordre om at få tilsendt kobber og om at få stillet tømmer til rådighed, først til skibsbygning, senere til Ålborghus.

I 1573 må kongen imidlertid have besluttet sig til at skille sig af med det vesthimmerlandske gods. Den 24. juli udgik der befaling til Gyldenstjerne om, at han skal modtage pantessummen. Klosteret med tilliggende gods skal han overlevere til Bjørn Andersen til Stenalt, rigsråd og lensmand på Århusgård. Gyldenstjerne må dog beholde Hals birk⁴).

Kongen og Bjørn Andersen havde aftalt et mageskifte. Kongen skulle have Vinstrup hovedgård og Bjørn Andersens øvrige gods på Sjælland. Til gengæld skulle Bjørn Andersen have klostergodset i Vesthimmerland. Den 20. aug. 1573 fik fire adelige herrer ordre til at »besigtige Vitskøl kloster med tilliggende gods«. De fik samtidig en fortegnelse over Bjørn Andersens gods på Sjælland, affattet af besigtigelsesmændene der. Deres opgave blev nu at »ligne begge parters gods mod hinanden, udlægge Bjørn Andersen lige så meget og godt gods, som han udlægger, dog ikke Hals birks gods, og indsende klare registre over udlægningen«⁵). Af skemaet s. 61f fremgår det, hvor meget gods der tilfaldt Bjørn Andersen ved mageskiftet.

Hermed begynder for alvor opsplittningen af klostergodset.

Den 6. nov. fik Henrik Gyldenstjerne forleningsbrev på Hals birk og alt det øvrige af Vitskøl klostres gods, der ikke var mageskiftet. Han fik det på afgift, 150 gl. daler årligt til St. Mortensdag. Over den uvisse rente (retsbøder m.m.) skulle han gøre regnskab. Heraf måtte han beholde halvdelen⁶). Gyldenstjerne beholdt forleningen til 1579, hvor lensmanden på Ålborghus, Axel Viffert, fik ordre til at lægge »de gårde der omkring af det tiloversblevne Vitskøl kloster gods ...

ind under Ålborghus«. »For nogen tid siden« var Hals birk kommet til Ålborghus, hedder det i brevet⁷). I næsten alle årene som lensmand optrådte Gyldenstjerne i rækken af restanter m.h.t. regnskab af lenet - i øvrigt i det bedste selskab. 1581 ser det ud til at være kommet til en ordning, idet Christoffer Valkendorf fik befaling om at give ham endelig kvittering på Hals birk og det tiloversblevne Vitskøl kloster gods, »hvis kronen ikke kommer alt for meget til kort derved«⁸). Afhændelsen af klostergodset i Himmerland omfattede imidlertid ikke kirkerne. Samtidig med at planerne om mageskiftet af klostergodset kom frem, begyndte kronen at bortforpagte tienden. Hvad den bestod af i de tider, illustreres af et samtidigt brev om en sag mellem præsten på Sebber kloster, hr. Svend Matzen, og en bonde på Munkegård i Barmer. Bonden, der er fæster under Vitskøl kloster, skal af Henrik Gyldenstjerne have ordre til »at tiende i overensstemmelse med ordinansen til kronen, præsten og kirken af alt det, han sår«⁹). Det første vidnesbyrd om bortforpagtning gælder »korntienden af Løgsted, Kornum og Farstrup sogne«, som Jens Nielsen i Hornsgård fik livsbrev på. Han skal for retten til at opkræve den omtalte tiende årlig svare 12 tdr. rug og 12 tdr. byg. Afgiften skal ydes til klosteret inden kyndelmisse, da »sognene hører under klosterets jus patronatus«¹⁰). Det er imidlertid kun kronens andel af tienden, Jens Nielsen har fået livsbrev på, for den 10. aug. s. å. udstedes et nyt livsbrev til ham. Denne gang er det på kirkens del af korntienden af Farstrup sogn. For retten til at opkræve den skal han årlig inden fastelavn yde »6 tdr. hammelt (d.v.s. kærnevægtigt) korn, rug eller byg, til Farstrup kirke«. Han skal desuden forsyne kirken med vin og brød samt lys. Sognemændene skal »yde tienden i kærven«, og hvis de forser sig, må han lade dem straffe¹¹). Hvad der sker med kirkens tiende i Løgsted og Kornum, har jeg ikke fundet oplysninger om. Endelig fik Jens Nielsen den 23. april 1574 nyt livsbrev på korntienden af Løgsted, Kornum og Farstrup sogne. Da de ikke længere hørte under klosterets jus patronatus - klosteret havde kongen jo udlagt til Bjørn Andersen - skal Jens Nielsen nu levere afgiften, der ikke ændres, »i Hobro eller andetsteds i Viborg stift, hvor stiftslensmanden befaler«¹²).

For Malle og Strandby sogne ordnes det, så Henrik Gyldenstjerne

til Ågård får livsbrev både på kronens og kirkens parter af tienden. For kronens tiende af Strandby sogn skal han årligt yde 12 tdr. korn, for Malle sogn 10 tdr. Ydelsen skal falde inden fastelavn og leveres stiftslensmanden i Viborg stift, hvor i stiftet han befaler det. Afgiften for kirkernes tiende skal have samme størrelse og leveres til kirkeværgerne¹³).

Endelig giver et brev fra den 9. sept. 1574 oplysning om præsternes stilling ved de kirker, der har hørt under Mariager, Sebber og Vitskøl klostre. De skal i overensstemmelse med ordinansen vælges af sognefolkene, »dog skulle præsterne eksamineres og kendes duelige af superintendenten og siden have kollatsbrev af stiftslensmanden«. Om præsternes økonomiske stilling bestemmes det, at de skal »have præstegårde udlagt, såfremt de ikke allerede have sådanne«. Præstegårdene må de nyde »med al tiende og præsterente lige så frit som de andre præster i stiftet«, og lensmanden må ikke fatte sig med den rente, præsterne skal have af sognene«¹⁴).

Om Åle kirke og sogn hører vi heller ikke i denne forbindelse noget. Sandsynligvis er Åle kirke nedlagt og gudstjenesten flyttet til klosteret. Bjørn Andersen nyder formentlig kirkens tiende, da klosterkirken jo er en del af hans bygningskompleks.

14.

Bjørnsholm.

Bjørn Andersen kom til Vitskøl i efteråret 1573 (»ved St. Martini dags tid«¹). Da han havde meget andet jordegods i Jylland og samtidig var lensmand, til 1580 på Århusgård, derefter til sin død i 1583 på Ålborghus, har han selvfølgelig kun haft begrænset tid til rådighed for klosterets drift. Strandbypræsten fortæller, at han satte en foged Morten Holst på gården, »en ret god beskeden karl«. Alligevel ser det ud til, at den nye ejer tog alvorligt fat på en om- og tilbygning af klosteret. Ikke alene kirken, der havde lidt stor skade ved en efterårsstorm 1572, blev som nævnt fornyet i sommeren 1574. Samme år lod han også »bygge en carnappe, som stander ved søndre ende og østen stenhuset, som fruerstuen er i Vitskøl kloster«. Året efter, hvor han opsatte prædikestolen og de nye stole i kirken, rejste man også

»den store lade, som stander vesten i ladegården«. Endelig i 1577 lod »Bjørn Andersen til Stenalt bygge den høje karnap over kælder døren i Bjørnsholm, som vindeltrappen går op i, muret af grunden«²).

Byggeaktiviteten vidner om, at det gamle kloster skulle omformes til herskabshus, hvor der også var plads til kvinderne. Men af det sidste notat fra Strandbypræstens årbog ses det også, at han nu - for første gang - kalder gården ved sit nye navn.

Bjørnsholm er nok dannet af Bjørn, der både var den nye ejers fornavn og slægtsnavn, og »holmen«. Det er betegnelsen for området mellem den nuværende Bjørnsholm å og Trend å - den sydlige halvdel af det gamle Åle sogn.

Men dermed er vi ude af Vitskøl klostres historie og ovre i Bjørnsholms - og det er en anden historie.

Kilder:

Danmarks Riges Breve I rk. 2-6 (1957ff)	DRB
Danmarks Riges Breve II rk. 1-12 (1938ff)	DRB
Danmarks Riges Breve III rk. 1-7 (1958ff)	DRB
Danske Magazin I (1745)	DM
Beskrivelse af Vitskøl kloster i Jylland	
Danske Magazin IV rk. 2 (1873)	DM
Optegnelsesbog fra Christiørn I's og Hans's cancelli	
Danske Magazin III rk. 4 - IV rk. 6 (1854ff)	DM
Tegnelser over alle lande 1535-1550	
Kong Frederik I's registrarer (1879)	FIR
Danske kancelliregistrarer (1881-82)	DK
Kancelliets brevbøger	KB
I 1551-55, II 1556-60, III 1561-65, IV 1566-70, V 1571-75, VI 1576-79, VII 1580-83 (1885ff)	
Kronens skøder I 1535-1648 (1892)	Kr. Sk.
Det kgl. rettertings domme og rigets forfølgninger fra Chr. III's tid I-II (1959-69)	RD
Fra Himmerland og Kjær herred IV (1923)	H&Kh
Abbed Anders Andersen og Vitskøl klostres jordebog af 1552	
Kirkehistoriske samlinger 7. bd. (1869-71)	Ki. Sa.
Uddrag af præsten Christiørn Nielsen Juels årbog	
Danmarks gamle love på nutidsdansk II (1945)	DgL
Ignatius Becher: Pedersen Farstrups og Axelsens dagbøger (1813)	Becher
Erik Pontoppidan: Den danske atlas, IV (1968)	Pont.

Litteratur, hvortil der henvises:

Dansk biografisk leksikon 1-27 (1933ff)	DbL
Edw. Ortvod: Cistercieordenen og dens klostre i Norden I (1927)	Ortvod
Poul Johs. Jørgensen: Dansk retshistorie 3. opl. (1965)	PJJ
Den danske kirkes historie I (1950)	Da. Ki.
Politikens Danmarkshistorie 6 (1963)	Pol.
Henrik Pedersen: De danske landbrug (1975)	Henrik P.
Kr. Erslev: Konge og lensmand i det 16. årh. (1970)	Erslev
Samling af danske kongers håndfæstninger (1974)	Da. Ko. Hå.

Noter:

(DRB I, 2, 120 læs: DRB 1. rk. 2. bd. nr. 120, alle andre henvisninger gælder sidetal).

1.

- ¹⁾ DRB I, 2, 120 og 121, DM I, 136ff. ²⁾ DbL, I, 94 og 563. ³⁾ DM I, 134, ⁴⁾ DbL X, 119.
⁵⁾ DRB I, 2, 152. ⁶⁾ DRB I, 2, 157.

2.

- ¹⁾ DRB I, 3, 172. ²⁾ DRB I, 4, 59. ³⁾ DRB I, 5, 160. ⁴⁾ DRB II, 1, 67. ⁵⁾ DM I, 150-52.
⁶⁾ DM I, 183. ⁷⁾ Ortvod 113.

3.

- ¹⁾ PJJ 295 og 406. ²⁾ PJJ 367. ³⁾ PJJ 391. ⁴⁾ DRB I, 4, 59. ⁵⁾ DRB I, 4, 58. ⁶⁾ DRB I, 6, 220.
⁷⁾ DgL 202. ⁸⁾ DRB II, 1, 12. ⁹⁾ DRB II, 1, 67. ¹⁰⁾ DRB II, 1, 94. ¹¹⁾ DRB II, 1, 310.
¹²⁾ DRB II, 2, 136. ¹³⁾ DRB II, 3, 347. ¹⁴⁾ DRB II, 8, 192. ¹⁵⁾ DRB III, 1, 57. ¹⁶⁾ DM I,
149f. ¹⁷⁾ DRB I, 4, 59. ¹⁸⁾ DRB II, 1, 12. ¹⁹⁾ DRB II, 1, 94. ²⁰⁾ PJJ 532ff. ²¹⁾ DRB II, 2, 136.
²²⁾ DRB II, 1, 94. ²³⁾ DRB III, 1, 6.

4.

- ¹⁾ Ortvod 131-32. ²⁾ DRB I, 3, 172. ³⁾ DRB II, 8, 411. ⁴⁾ DRB III, 1, 12. ⁵⁾ DRB I, 5, 157.
⁶⁾ DM I, 151. ⁷⁾ DRB II, 4, 107. ⁸⁾ DM I, 150. ⁹⁾ DM I, 151.

5.

- ¹⁾ Ortvod 5-6. ²⁾ Ortvod 13-15. ³⁾ Da. Ki. 358. ⁴⁾ Ortvod 129. ⁵⁾ DRB I, 5, 157. ⁶⁾ DRB II,
1, 57. ⁷⁾ DRB II, 8, 411. ⁸⁾ DRB III, 1, 12. ⁹⁾ DRB II, 1, 382. ¹⁰⁾ DRB II, 9, 80.

6.

- ¹⁾ DRB III, 1, 6. ²⁾ DRB I, 5, 89. ³⁾ DRB I, 5, 160. ⁴⁾ DRB I, 5, 161. ⁵⁾ DRB I, 197 og 198.
⁶⁾ DRB II, 2, 232. ⁷⁾ DRB II, 2, 245. ⁸⁾ DRB II, 3, 219. ⁹⁾ DRB II, 8, 287. ¹⁰⁾ DRB II, 8, 288.
¹¹⁾ DRB II, 8, 307. ¹²⁾ DRB III, 1, 6.

7.

- ¹⁾ DRB II, 8, 410. ²⁾ DRB II, 8, 424. ³⁾ DRB III, 6, 108.

8.

¹⁾ DbL XXIV 206f. ²⁾ DM I, 184. ³⁾ FIR 22. ⁴⁾ DM I, 186. ⁵⁾ DK 68. ⁶⁾ H&Kh 191ff.
⁷⁾ FIR 431 og 468. ⁸⁾ DK 55. ⁹⁾ DK 276. ¹⁰⁾ Ki. Sa. 352-62. ¹¹⁾ KB I, 146 og 148, II, 451.
¹²⁾ KB I 317, 155 og 157. ¹³⁾ KB I, 100. ¹⁴⁾ DM I, 186. ¹⁵⁾ H&Kh 199-222.

9.

¹⁾ RD I, 807. ²⁾ RD I, 830-31. ³⁾ RD II, 172ff. ⁴⁾ RD II, 627ff. ⁵⁾ DbL VII, 428.
⁶⁾ KB III, 146f, 155 og 246. ⁷⁾ Pol 382-84. ⁸⁾ Kr. Sk. 97. ⁹⁾ KB VI, 646. ¹⁰⁾ Henrik P.
270-71. ¹¹⁾ KB IV, 245.

10.

¹⁾ Erslev 92. ²⁾ DM IV, 2. ³⁾ Da. Ko. Hå. 72. ⁴⁾ FIR 473. ⁵⁾ FIR 370-71. ⁶⁾ DM III, 5, 299
og 323. ⁷⁾ DM III, 6, 200f og 219f. ⁸⁾ DM III, 5, 206 og 313. ⁹⁾ DM III, 6, 66f.

11.

¹⁾ DM III, 6, 355f. ²⁾ KB I, 197. ³⁾ KB I, 367. ⁴⁾ KB II, 282 f. ⁵⁾ KB II, 136. ⁶⁾ KB II, 256f.
⁷⁾ Erslev 107. ⁸⁾ Ki. Sa. 349. ⁹⁾ DM III, 6, 292. ¹⁰⁾ KB I, 31. ¹¹⁾ KB II, 201. ¹²⁾ KB II, 164.
¹³⁾ KB III, 28. ¹⁴⁾ KB III, 366. ¹⁵⁾ KB IV, 449. ¹⁶⁾ DM IV, 2, 79. ¹⁷⁾ KB II, 240.
¹⁸⁾ KB III, 253, 325 og 366. ¹⁹⁾ KB III, 639f. ²⁰⁾ KB IV, 73.

12.

¹⁾ Ki. Sa. 345. ²⁾ KB III, 292. ³⁾ DM III, 6, 309. ⁴⁾ KB II, 150f. ⁵⁾ Becher 293f. ⁶⁾ Pont. 589.
⁷⁾ Ki. Sa. 351. ⁸⁾ Ki. Sa. 352 og 355. ⁹⁾ Ki. Sa. 365, 367 og 363. ¹⁰⁾ Ki. Sa. 364f, 352f
og 361.

13.

¹⁾ KB III, 292f. ²⁾ Ki. Sa. 354. ³⁾ KB III, 286f. ⁴⁾ KB V, 305f. ⁵⁾ KB V, 313. ⁶⁾ KB V, 349.
⁷⁾ KB VI, 646. ⁸⁾ KB VII, 368. ⁹⁾ KB V, 294. ¹⁰⁾ KB V, 273. ¹¹⁾ KB V, 309f. ¹²⁾ KB V,
425. ¹³⁾ KB V, 349. ¹⁴⁾ KB V, 518f.

14.

¹⁾ Ki. Sa. 364. ²⁾ Ki. Sa. 365-370.

Skema 1

Kronologisk oversigt over lokaliteter, hvor Vitskøl kloster i middelalderen har haft jordegods. () markerer, at lokaliteten er nævnt før.

1157-58		Vitskøl	
1191-1209		Strandby	
1202-14	(Vitskøl) Brøttrup Hornsgård	Birkelse Hals Livø	Fleskum Vårbjerg [Nørre-]Sundby
1219		Læsø	
1252	(Strandby) Gunderup Sønderlade Overlade [Munke-]Sjørup Åle Ejstrup Ranum Næsby (Brøttrup) Svenstrup	(Hornsgård) Barmer (Fleskum) Als Hals Gåser Gettrup mark Hedenholt (Vårbjerg) Lindholm	(Nørresundby) Halne (Birkelse) Røgild Ulveskoven Nordskov Ø.skov Åstrup enge (Livø) (Læsø)
1441	St. Budolfi sogn Hasseris	St. Peder sogn	[begge i Ålborg]
1477	(Gunderupgård) Vadgård Tandrup	(Strandbygård) Risgårde Myrhøj	Ertebølle Østerfalde Bles [Vindblæs?]

En anbefaling (for lærer Frands Lassen 1812).

Af F. Bek-Pedersen.

I årbogen fra 1954, side 211 nævner Kr. Værnfelt den første uddannede lærer i Hasseris, Frands Lassen. Vi får at vide, at han var født i 1786, tiltrådte i 1815, var gift med Ane Mariusdatter og at han i 1845 havde besvær med at træffe folk hjemme da han og hans søn i fastelavnstid skulle udfylde mandtalslisterne for det års folketælling.

I det følgende gives lidt supplerende oplysninger om denne mand og hans efterslægt, sammen med en afskrift af en anbefaling fra sognepræst A. Høeg i Romdrup, gengivet efter Borris skolelærerseminariums arkiv¹).

Frands Lassen var en bondesøn fra Nørhede i Lyne sogn, og født 21. februar 1787 (altså et år senere end Værnfelt anfører). Han blev i oktober 1809 optaget som elev nr. 29 på det af pastor Krarup i 1806 oprettede seminarium i Borris præstegård (det første seminarium i Jylland).

Inden han kom på seminariet havde han været gartnerdreng på Farvervrå, en gård lige syd for Christiansfeldt, og i to vintre havde han undervist børn i Mejls og Blaksmark, to landsbyer ca. 10 km syd for Lyne. Han blev dimitteret 5. oktober 1811 med karakteren: Meget duelig. Samme år fik han plads som informator hos pastor Høeg i Rind syd for Herning. I 1812 blev samme pastor Høeg kaldet til sognepræst i Romdrup-Klarup, og Frands Lassen fulgte med dertil. Ikke lang tid efter døde degnen her, og ved præstens hjælp blev Frands Lassen antaget som dennes efterfølger.

Frands Lassen giftede sig i 1813 med en datter af degnen i Rind, Marcus Frellesen - så hans kone hed ikke Ane Mariusdatter, men Ane Marcusdatter Frellesen.

I efteråret 1815 fik Frands Lassen pladsen som lærer i Hasseris og her fik

ægteparret efterhånden 8 børn. Den ældste datter, Maren, blev 24 år gammel viet til gårdejer Lars Pedersen Brandt Winther, Finstrup. Dette ægtepar fik 4 børn, men Maren døde i barselseng efter den sidste fødsel. Hendes søster Lassine Marie trådte til og passede de moderløse børn, og året efter blev hun Lars Winthers anden kone. Dette ægtepar fik 5 børn.

En søn af lærerparret, Marcus Lassen blev landmand, og den 22. februar 1845 køber han en gård i Dall, matr. nr. 2b.

Lærerparrets femte barn var også en søn, Jens Lassen. I 1852 køber han gården matr. nr. 7a i Nyrup, Sønderholm sogn og den 19. maj samme år gifter han sig med pigen Cecilie Birgitte Jensdatter Brinch, som var født på Skudshale den 29. maj 1832. Hendes moder var en ældre halvsøster til Lars Winther, Finstrup.

Hos ægteparret i Nyrup fødtes 10 børn, 6 sønner og 4 døtre. Den ene søn døde helt spæd. En af sønnerne var Jens Brinch Lassen, som var forstander på Tune Landboskole fra 1896 til 1917. En anden søn Frands Lassen, overtog fødegården. Sønnerne Lars Buus Lassen og Peder Brandt Lassen havde gårde, henholdsvis i Øster Hornum og Støvring, men begge rejste senere til Sjælland og købte gårde der. Sønnen Laurits Winther Lassen ejede i en længere årrække Stensgård i Støvring. Af pigerne blev den ældste, Jensine Johanne gift med Søren Frederiksen fra Nørholm. Dette ægtepar fik deres livsgerning som ledere af Støvring højskole. En datter døde ugift og en blev gift og bosat i Roskilde, en anden gift og bosat på Mors.

De af Frands Lassens børn, som ikke er nævnt, ved jeg ikke noget om, men alene af det anførte ses det, at lærerparret kom i familiemæssig forbindelse med kendte slægter i Himmerland.

Og her følger så pastor Høegs anbefaling af seminaristens Frands Lassen. Der er næppe tvivl om at pastor Høeg, såvel som seminariets leder pastor Krarup har hørt til den gruppe af præster der mente at »skolelæreren skal ikke være en lærd mand, men en oplyst bonde blandt bønder«.

»Foreviseren Frands Lassen, dimitteret fra Borris Skolelærer-Seminarium, kom i Tjeneste hos mig sidstafvigte Michelsdag, som Informator for mine egne og nogle andre Børn, 7 ialt. Attesten, han af mig skal have, for at fremlægge paa høiere Sted, kunde været givit med disse faa Ord:

»Han har for bemeldte 7 Børn viist sig som en retskaffen Lærer, og iøvrigt som et retskaffent Menneske«. - Men - dog end yder mere: Hos ham findes ingen Slags Indbildskhed, en Ting man vel ikke skal kunne sige enhver af det Slags Candidater frie for. Seminaristen Frands Lassen er beskeden og simpel. Man skal ikke have nødtigt at vise hans Selvfølelse og Prætensioner ned, og søge at holde dem inden deres rette Grændser. For en dreng af min Familie af 8 Aars Alder tog jeg ham egentligen i mit Huus, men for at det med denne Drengs Underviisning skulde gaa saa meget bedre, og blive ham til mere Opmuntring og Lyst derved, antog jeg ogsaa i mit Huus, til at underviises tillige med ham, en Bondedreng 11 Aar, en Præsteenkes Søn 8 Aar og en Hosekræmmers Søn 9 Aar gl: - Foruden dem og 2 af mine egne Børn, det ene paa 5, det andet paa 4 Aar, har ogsaa et fattigt Pigebarn, af 13 Aars Alder, gaaet i Skole til ham, og disse 7 Børn har han, efter deres forskjellige Alder, underviist i Christendom, Regning, Skrivning, Bibelsk - og Fædrenelands-Historie, samt Indenadslæsning og Stavning, og gjort det med god Underviisningsgave og efter en fast Plan, og, hvad der ved Undervisningen er saa saare vigtigt, han har gjort sin Gerning efter Samvittighed og med Følelse, at det var betydelig Pligt som han var Børnene, Forældrene, Staten og endnu en Høiere skyldig og ansvarlig for. Med Træers Plantning og andet Hauge Arbeide, Ting, som han i nogle Aar førend han kom i Seminariet, under en Gartners Anviisning havde lagt sig efter, udrettede han ogsaa noget, og skullet vist i følge hvad der heri er Seminaristers paalagt Pligt i deres Tjenester, villigen have udrettet mere derved, dersom jeg havde villet det og forlangt det. - Seminarie og Seminarie-Forstander, der leverer os saadanne Subjecter ere vi Tak skyldige«.

d. 4. August 1812.

*Romdrup Præstegaard
A. Høeg
Sognepræst til Romdrup
og Klarup - (L.S.)*

Note:

¹⁾ Landsarkivet for Nørrejylland: C 642 A nr. 5.

Fra Schimmelmanssk skole til kommuneskole - Fjellerad og Haals folkeskole

Af C. O. Vedsted.

De første forsøg på at oprette en folkeskole blev gjort kort efter reformationen, hvor det ved »kirkeordinancen af 1537« blev pålagt degnene i kirkesognenes hovedkirker at holde såkaldt degnelæsning en gang om ugen for børnene. Her blev indterpet katekismus og salmer, men egentlig undervisning blev det næppe til. Ved fattigloven i 1708 søgte man at gennemføre skoler overalt på landet, men hverken ved denne lejlighed eller ved de næste forsøg fra centralmagts side lykkedes det.

Kongen søgte i 1721 at gå i spidsen og oprettede 240 skoler på krongodset, men for Gunderup sogn fik det ingen betydning, da det var Lindenberg gods der ejede hele egnen.

I 1739 - under Christian den 6. - kom der en lovgivning om en almueskole, hvorefter der overalt i landet skulle oprettes børneskoler med tvungen skolegang. Religionsundervisningen fastsattes her som det væsentligste og som det eneste hvortil undervisningen var gratis. For regne- og skriveundervisningen skulle der ydes - en ganske vist beskedne - betaling.

Udgifterne til skolebygning og lærerløn skulle pålignes befolkningen. Stiftsøvrigheden skulle sørge for lovens gennemførelse, men kom hurtigt til kort, hvorfor det allerede i 1740 ved en forordning blev pålagt godsejerne at føre planen ud i livet. Det blev skæbnesvangert. Der oprettedes kun få skoler, alt efter godsejernes interesse og vilje, og hele projektet lammedes efterhånden af tidens åndelige og materielle fattigdom.

Under 1739-loven ejedes Lindenberg indtil 1753 af grev F. C. Danne-

skjold-Samsøe, indtil 1762 af grev A. G. Moltke, Bregentved og siden af skatmesteren grev Heinrich C. von Schimmelmänn indtil 1782. Og i denne periode skete der kun lidt med skolevæsenet på godset. Dog bl. a. det, som har særlig interesse for Gunderup sogn, at sognets første almuebørneskole blev oprettet i Haals, hvorimod forvalteren på Lindenberg i grev Danneskjolds tid ikke kunne »obtinere nogen ordre fra sit Herskab« til at bygge degnebolig i Gunderup.

I den periode af europæisk nytænkning vi kalder oplysningstiden fremstod i sidste del af 1700-årene mange reformvenner, der bl. a. var ivrige for at fremme folkeoplysningen. Man kan eksempelvis fremhæve de to brødre, godsejere og grever, Chr. Ditlev og Johan Ludwig Reventlow, der foruden at være foregangsmænd i periodens landboreformer også blev det for folkeoplysningen. De oprettede folkeskoler på deres godser samt lærerskoler, hvortil den senere biskop P. O. Boisen var dem til stor støtte. Mange præster var ligeledes optaget af sagen og en del private seminarier så dagens lys rundt i landets præstegårde. I Kiel blev oprettet et seminarium på initiativ af godsejeren og pædagogen F. E. von Rochow med J. A. Cramer som forstander. Det var filosofen Rousseau's tanker, der meget inspirerede undervisningen på denne lærerskole, men det blev den svejtsiske skolemand H. Pestalozzi's skolesyn, der især fik betydning for den senere danske folkeskole.

Hermed er kort refereret nogle forudsætninger for det som her særligt skal omtales: den følgende skoleudvikling i Haals, Flamsted, Gunderup og Fjellerad, alle i Gunderup sogn.

Den skolereform, der skabte de schimmelmännske skoler, tog sin begyndelse i 1782, da lensgreve Ernst Heinrich von Schimmelmänn (1747-1831) overtog Lindenberg gods. Reformen var et led i og en frugt af den skitserede udvikling, idet der ikke blot blev sigtet mod bønderbørnernes skoleuddannelse, men også mod, gennem praktisk oplæring i spinding og vævning, at skabe muligheder for forøgelse af bøndernes indtjeningmuligheder ved husflid. Den nye lensgreve var en »højt dannet, velvillig og rundhåndet idealist« stærkt påvirket af oplysningstiden, og »var sin far, den gamle skatmester, så ulig som vel muligt«. Også påvirket af lykkelige familieforbindelser ved først at være gift med Emilie Rantzau (Emilies kilde) og efter hendes død med Charlotte Schubert og dermed svoger med J. L. Reventlow, Brahetrolleborg »en af de

smukkeste og karakteristiske skikkelser i den danske oplysningstid«. Hans skolevæsen på Brahetrolleborg blev et mønster for den skoleordning som svogeren lensgreve Schimmelmann gennemførte på Lindeneborg gods i 1786. Grevskabets inspektør gennem en lang årrække Niss Andersen Ankier var »lensgreven en begejstret og forstående hjælper i virkeliggørelsen af skolearbejdet«. I 1786 fik man et skolereglement for grevskabet med tilhørende instruktion for lærerne godkendt af kongen. Det omfattede følgende 5 skoledistrikter: *Blenstrup* (omfattende hele Blenstrup sogn), *Gerding* (med Rise), *St. Brøndum* (med Mølholm og Ejstrup), *Fræer* (med Sejlstrup) og *Haals* (med Fjellerad og Flamsted), der dog foresloges flyttet til Fjellerad. I Gunderup (med Ooppelstrup og en omgangsskole i Vårst) var der en degneskole som man foreslog flyttet til Fjellerad, når også Haals var flyttet hertil.

For skolernes økonomi og administration fastsatte reglementet, at der oprettedes en skolekasse, at regnskab og administration førtes af grevskabet, og at grevskabet ydede et bidrag hertil på 150 rigsdaler årlig. Til lige ansatte og lønnede grevskabet en skoleinspektør, der havde overledelsen af hele skolevæsenet, og hertil blev kaldet seminarist J. C. Gerhart Claussen, Kiel, der en tid havde opholdt sig på Brahetrolleborg for at sætte sig ind i skolevæsenet her og lære det danske sprog. Til skolekassen fastsattes at beboerne skulle yde følgende årlige bidrag:

Avlsbrugere der har 3 td. hartkorn: 1 skp. rug og 1 skp. byg

Avlsbrugere der har 1-3 td. hartkorn: $\frac{1}{2}$ skp. rug og $\frac{1}{2}$ skp. byg

Avlsbrugere ned til 4 skp. hartkorn: $\frac{1}{4}$ skp. rug og $\frac{1}{4}$ skp. byg og 1 mark.

Husmænd svarer af et helt hus 1 mark, af et $\frac{1}{2}$ hus en $\frac{1}{2}$ mark. Ugifte over 15 år svarer 8 skilling, en pige eller dreng 6 skilling. Endvidere skulle indgå i skolekassen de frivillige bidrag, der indkom i kirkerne i to helligdage, bidragene fra vielserne og barnedåb, udbyttet af en bøsse opstillet i tingstuen, små mulkter der ellers ville tilfalde greven samt alle lejemåls- slagmåls- og helligdagsbøder. I skolebyerne skulle beboerne afgive jord til skolebygningerne og til skoleholderen, så denne kunne holde 2 køer og 6 får. Greven lovede, foruden flidspræmier, støtte til fattige og indsidderes børn til sikring af deres skolegang. Skoleholderens løn fastsattes til årlig 44 rigsdaler, 5 tønder rug, 5 tønder byg, fribolig med stald og lade samt brugen af førnævnte jord. De to sognedegne i St. Brøndum og Gerding oppebar desuden i degneløn 20 rigsdaler årlig. I

årene 1783-87 opførte grevskabet tre nye skoler i grundmurede, teglhængte bygninger i Blenstrup, Fræer og Fjellerad med rummelige, bekvemme skolestuer og husflidsrum samt fornøden bolig for skoleholdere og spindermesterinder.

En oversigt over økonomien i grevskabets skolereform fremgår af følgende:

Ekstrakt

af den specielle cassa-bog over skolernes indtægter og udgifter fra 1/1-1787 til 1/1-1788:

Indtægt.

1. Iflg. det for grevskabet Lindenberg allernådigst confirm. skoleregl. af den grevelige cassa at betale	150 rd. 0 mk. 0 dk.
2. Modtaget af birkedommer Peitersen, som af ham indkrævet.	
a. Af husbeboerne i Gerding, Blenstrup, Fræer og Haals skoledistrikter	17 rd. 0 mk. 0 dk.
b. Tjenestefolkene i berørte skoledistrikter ...	26 rd. 3 mk. 0 dk.
3. Fra nedlagt gård i Haals	2 rd. 0 mk. 0 dk.
4. Fra nedlagt gård i Dollerup	0 rd. 3 mk. 11 dk.
5. Straffe-bøder:	
a. Vårst by for deres slette behandling af fællesdriften, som som fremmede gravede tørv af	2 rd. 0 mk. 0 sk.
b. Brøndum by for uringede svin, som ødede marker	1 rd. 5 mk. 0 sk.
c. Haals by for samme	1 rd. 5 mk. 0 sk.
d. Søren Andersen, Horsens for ulovlig tøjrering	2 rd. 0 mk. 0 sk.
6. Lysepenge af Blendrup, Gerding, Brøndum kirker samt en del af Gunderup kirke, der hører til Fjellerad skole	14 rd. 2 mk. 11 sk.
<u>I alt</u>	<u>218 rd. 1 mk. 6 sk.</u>

Udgift.

1. Efter skolekommissionens beslutning indtil skoleholderen får den færdighed som reglementet tilholder betalt til påske eller rettere St. Hansdag 1787.			
a. Degnen Andreas Hjort, Brøndum, ÷ års skoleløn	3 rd.	0 mk.	0 sk.
b. Degnen Peder Mørch, Gerding, ½ års skoleløn	3 rd.	0 mk.	0 sk.
c. Skoleholder Chr. Mortensen, Fræer	17 rd.	0 mk.	0 sk.
d. Skoleholder Peder Pedersen, Fjellerad	12 rd.	0 mk.	0 sk.
e. Skoleholder Jens Michelsen, Blenstrup	12 rd.	0 mk.	0 sk.
2. For lys til aftenlæsning, degnen i Gerding	0 rd.	2 mk.	0 sk.
3. For lys til aftenlæsning, skoleholderen i Fjellerad	0 rd.	1 mk.	1 sk.
4. Smed Jens Hansen, Fjellerad for 12 stentavler, at beslå med hjørnejern til Fjellerad skole	0 rd.	4 mk.	8 sk.
5. Til St. Hansdag 1787 udbetalt:			
a. Skoleholderen i Fræer et halvårs løn	17 rd.	0 mk.	0 sk.
b. Skoleholderen i Fjellerad et halvårs løn	12 rd.	0 mk.	0 sk.
c. Skoleholderen i Blenstrup et halvårs løn ..	12 rd.	0 mk.	0 sk.
d. Degnen i Brøndum efter commisionens beslutning, siden han i sommer holder substitut (medhjælper)	7 rd.	3 mk.	0 sk.
e. Bymændene i Gerding for at give skoleholderen kost i stedet for korn i sommeren 1787	6 rd.	0 mk.	0 sk.
f. Skoleholderen i Gerding løn	3 rd.	2 mk.	0 sk.
6. Altså i skolekassen beholdning til 1/1 -1788 ..	111 rd.	3 mk.	2 sk.
	<u>Balance</u>	218 rd.	1 mk. 6 sk.

Af den for skoleholderne gældende instruktion skal her bl.a. anføres følgende: »De skal føre et eksemplarisk levned og i alt vedrørende deres embedsførelse underordne sig skoleinspektør Claussen. Ikke gøre forskel på børnene, men give enhver lejlighed til at nå mere end skolens mindstemål, der bl.a. er, at læse med færdighed, at vide det nødvendige

af religionen, at kunne regne og skrive så meget, som behøves for at kunne sikre sig imod bedragerere. Der indføres klasse-undervisning, alle børn må undervises på en gang i samme fag, der forklares eller skrives på tavlen. Klassernes sammensættes efter fremgang. Drengene og pigerne undervises sammen. Børnene må undervises, så de søger skolen med lyst, derfor ingen unødigt hårdhed eller plage med at lære uforståede ting udenad. Undervisnings-fagene er: religionens sandheder, biblens historie, geografi, historie især fædrelandets, naturbegivenheder, agerdyrkning, regning og skrivning og deslige almenyttige og for deres fattigværende passende kundskaber.

For den konfirmerede ungdom skal holdes forelæsning i vinteraftener fra 6-7 bl. a. i agerdyrkingen. Der indføres skolepligt fra 6 års alderen til og med 13 års alderen med daglig undervisning i 6 timer. I sommertiden kan der dog fra 10 års alderen gives lempelser ned til 2 dage ugentlig«. Som tilsyn med skolerne nedsattes en skolekommission, der bestod af skolens sognepræst, grevskabets godsforvalter, 2 fornuftige mænd fra hvert skoledistrikt valgt efter præstens forslag samt skoleinspektør Claussen. Det første skolekommissionsmøde holdtes på Lindencborg c. 23/11-1786. Til stede var foruden grevskabets medlemmer provsten for Høllum Herred N. J. Rosenkilde, St. Brøndum, sognepræsterne Wadum, Skørping, A. Jungersen, Gerding og Gerhart Tetens, Gunderup samt alle skoleholderne. På forslag af præsterne valgtes følgende til at tiltræde kommissionen:

St. Brøndum: Chr. Bøker og Chr. Vestergård

Fræer: Laurs Bjerggård og Søren Foldager

Gerding: Anders Eskildsen

Blenstrup: Poul Nørgård, Søren Andersen og Peder Sælgesen

Haals: Jens Gregersen og Niels Snecher, Fjellerad

Fjellerad - Haals (Flamsted) og Gunderup børneskole.

Som omtalt forudsatte den for grevskabet godkendte skolereform, at Haals skole blev nedlagt og flyttet til Fjellerad i den her af grevskabet i 1787 opførte nye skolebygning. Som begrundelse for at man flyttede skolen til Fjellerad anfører godsinspektør Andkjær bl. a.: »da Haals skole er opført på et sumpet, morasigt sted (hvor nu M. Bak's ejendom

er) og nu findes brøstfældig, må den flyttes til Fjellerad, hvor der frembyder sig en høj, bekvem plads ved stor landevej til Aalborg på nær kant af Lindene... foruden anseelse denne by derved vandt, vilde de mange daglige forbiirejsende fristes til at bese skolens indretninger«. I denne bygning holdtes der børneskole fra 1787 til 1856. Fra 1787 som Schimmelmansk skole i ca. 30 år, indtil den efter »Folkeskoleloven af 1814« overgik til kommuneskole, men fortsattes i samme bygning indtil 1856, da kommunen påny flyttede skolen til Haals. Her opførte man en ny skolebygning, hvis ældste del står i dag, medens skolen blev nedlagt i 1955, og børnene fra såvel Haals-, Flamsted- og Gunderup skoledistrikter blev flyttet til Fjellerad i en der nyopført centralskole.

Som skoleholder i Fjellerad ansatte grevskabet i 1787 den hidtidige lærer i Haals, Peder Pedersen (Nørholm) indtil 1791, da han blev ansat som sogne­degn i Mou. Hans efterfølger blev slesvigeren, seminarist fra Kiel, Claus Johannsen (gift i 1794 med provst Tetens stuepige Maren Møller Rasmussen født på Snæbegård ved Silkeborg. De blev stamfædre til den kendte slægt Johannsen). Allerede i 1797 kaldtes han til sogne­degn i Gunderup, hvor greven havde opgivet sine planer om at nedlægge Gunderup skole og i stedet gøre det til et godt lønnet degneembede. Han efterfulgtes i Fjellerad af Jens Johansen fra Fræer, der var dimittet fra Blågård seminarium i 1794 sammen med sit bysbarn Jens Foldager, der som seminariets første dimittend blev »Danmarks første seminarist«. J. Johansen blev senere degn i Ellidshøj og efterfulgtes i embedet i Fjellerad af Esben Carstensen, der blev den sidste lærer her i de Schimmelmanske skole, men fortsatte her som lærer i kommuneskolen indtil 1821. Fra 1821-1856 virkede Jens Christoffersen Møller som lærer i Fjellerad, indtil skolen blev nedlagt og som omtalt flyttedes til Haals. Ved Haals skole virkede derefter som lærere:

fra 1857-1890 And. Madsen Lomborg

fra 1890-1901 Jens M. Jensen

fra 1901-1918 J. Pedersen

fra 1918-1952 Henrik Møller

(derefter vikarer, til skolen blev nedlagt i 1955).

Som begrundelse for at flytte skolen fra Fjellerad til Haals anfører provst Henrik Wulff, Gunderup (1852-84) i sin indstilling til ministeriet bl. a.: »da der derved vil blive ende på den forstyrrelse, som birketingets

afholdelse i Fjellerad skolebygning medfører, og da den nye skole mellem Haals og Flamsted vil komme til at ligge bekvemt også for disse byers yderdistrikter, der ikke hidtil har kunnet benyttet Fjellerad skole, hvorfor der stadig har måttet holdes hjælpelærere der, stundom to, en i Haals og en i Flamsted, og de har ikke altid være så duelige, som måtte ønskes... en del af det hidtidige Fjellerad skoledistrikt henlægges dels til Gunderup skole, dels til Vaarst skole«.

Der var ved privilegium af 1671 tillagt lensbesiddere ret til at oprette deres eget birketing (ophørte ved Grundloven af 1849). Lindenberg Birketing havde hidtil haft tingstue på Lindenberg, men da den Schimmelmannske skole var opført i Fjellerad, blev der oprettet tingstue i denne bygning, og her var der så tingsted for godset Lindenberg's Birketing, indtil birketinget blev nedlagt - med ret til skoleholderen til at »skænke« for de tilrejsende. Det er »den forstyrrelse som tingets ugentlige afholdelse i Fjellerad skolebygning medfører«, som provst Wulff ovenstående beklager. Birkedommeren, der hidtil havde boet på godset, blev ligeledes fra 1787 boende på »Fjelleradgård«. Gården blev oprettet ved udskiftningen af Fjellerad by i 1787 på jord udenfor byen, der hidtil var dreven fra Lindenberg, matr. nr. 7 af Gunderup sogn med 6 td. hartkorn. Den blev givet i arvefæste til skriver og birkedommer Frederik Peitersen ved grevskabet Lindenberg's Birketing. Han havde gården i fæste til sin død i 1821. Birkedommeren kom meget sammen med amtsprovst G. Tetens, Gunderup, der var gift med en datter af godsinspektør Andkjær, Lindenberg, og som alle var til stor støtte i skolearbejdet. Efter birkedommerens død var gården ikke længere birkedommerbolig, men gik i arvefæste til hans søn Niels Peitersen. Birkedommeren havde flere børn, hvoraf nogle blev gift ind i familier i Fjellerad. Fjelleradgård havde flere fæstere indtil den i 1869 blev overtaget i arvefæste af J. Chr. Sørensen Dahl af S. Tranders. Gården overgik senere til selveje og har siden været i familien Dahl's eje.

Den gl. skolebygning i Fjellerad stod ikke tom fra skolens flytning til den nedbrændte i 1902. Højskoleforstander Th. Bjørnbak fortæller i sine erindringer (1876), at der i bygningen i nogle år blev holdt forberedelsesskole til seminarier ved cand. theol. Mørch, før præst i Bjørnbak's hjemms nabosogn, hvor han hørte ham prædike omkring 1830 med »hans læspende udtale og skæve skulder. Men da det blev oplyst, at han havde

fået sin skade ved Skærtorsdags-slaget i Kbh., tog jeg min hue af for ham dybere end jeg plejede at gøre for vor præst hjemme«. Th. Bjørnbak benyttede iøvrigt selv bygningen fra 1866 som forstanderbolig for Fjellerad Bondehøjskole, indtil man fik bygget bolig på højskolen i den dertil købte gård. Senere havde en købm. Pedersen butik der.

I tidsperioden 1787-1857 med børneskolen i Fjellerad oprettede man i Haals en privatskole for de mindste børn, ligesom man i Fjellerad oprettede en privatskole der, da kommuneskolen i 1857 igen blev flyttet til Haals. Fjellerad privatskole opretholdtes endnu en del år efter man 1891 fik kommuneskole i Fjellerad. I 1905 byggede kommunen en skole med lærerindeembede i *Flamsted* og børnene herfra fraflyttede Haals skole. Som lærerinde blev ansat frk. A. M. Visborg (fru Vinther), fra 1911 frk. M. Kærgård (fru Pedersen), fra 1930 lærer Spanggård, fra 1938 lærer Agerbæk og fra 1945 til skolen blev nedlagt i 1955 fru K. Jensen.

I Vaarst var der oprettet en baptist-friskole, der havde elever fra nogle af sognets skoledistrikter, i 1858 havde den 16 elever. Den første baptisthøjskole i Danmark opførtes i 1891 på Ooppelstrup mark v. landevejen (mindstenen der) med friskolelærer L. K. Kristoffersen som forstander, i 1899 flyttedes den til Gistrup og blev udvidet med preliminæreksamenkursus (bygningen nedreven i 1978). I 1928 blev skolen nedlagt og flyttet til Tølløse.

Ved Fjellerad's skoles nedlæggelse blev som omtalt en del af skoledistriktet tillagt *Gunderup skole*. Her virkede som lærer og kirkesanger Claus Johannsen (efter faderen af samme navn som omtalt fra 1797-1834) fra 1834-1884. Derefter M. P. Vandborg fra 1884-1922. Han var lærer i kommunen i 50 år, først ved skolerne i Visse, Gistrup og Skovstrup. I 1923 afløstes han af M. Stefansen, der var lærer og organist her indtil 1952, da lærer A. Jæger blev ansat og virkede her indtil skolen blev nedlagt og skoledistriktet flyttet til Fjellerad centralskole. Jæger blev derefter skoleinspektør ved Nøvling skole.

I Fjellerad var der, naturligt efter byens størrelse og beliggenhed, stor utilfredshed med, at man skulle sende sine børn til skole så langt som til Haals, Gunderup og Vaarst skoler. I 1890 hørte der til Fjellerad by:

16 gårde med 78 td. hartkorn

20 huse med 4 td. hartkorn

13 jordløse huse.

Utilfredsheden resulterede tilsidst i, at man 3/2-1890 sendte en ansøgning til Gunderup-Nøvling sogneråd om at få bygget en skole med fast lærerembede i byen. Sognerådet nægtede at imødekomme ansøgningen med henvisning til bl. a., at der var en privatskole (som fik tilskud), at der var plads i de øvrige skoler, og i særdeleshed til, at det ville forøge kommunens udgifter med 3 kr. pr. td. hartkorn. Der var 612 td. hartkorn i kommunen, hvoraf der svarede 17 kr. pr. td., og en forøgelse med 3 kr., som man i så tilfælde fandt nødvendig, var mere end sognerådet fandt, at yderne kunne bære. Beboerne fastholdt imidlertid deres krav om en skole og klagede tilsidst til amtsskoledirektionen. Denne meddelte 9/9-1890 sognerådet, at om det ikke oprettede skolen, ville det fra amtet få påbud om at oprette den. Med denne udsigt vedtog sognerådet endelig ved et møde 9/11-90 at opføre en skole med et fast lærerembede i Fjellerad for en ugift lærer fra 1/11-1891, mod at beboerne skænkede et nærmere betegnet jordstykke på 2 skp. land til byggeplads. Skolen blev opført i sommeren 1891, hvor den gamle skolebygning endnu ligger. Kommunen optog hertil et lån hos amts-skolefondet på 3000 kr. Lånet skulle forrentes og afdrages med 200 kr. årlig i 15 år. Som løn til læreren opsatte man følgende overslag:

Bolig med have	kr. 120
Offer og accidencer (foreløbig) .	kr. 34
Brændsel (24.000 skæretørv)	kr. 72
Vacance i Gunderup og Vaarst .	kr. 66
10 td. byg efter kapiteltakst	kr. 100
Skolepenge	kr. 40
Pengeløn	kr. 368
<u>I alt løn</u>	<u>kr. 800</u>

Iflg. folketællingen i 1890 var der i kommunen følgende indbyggere:

Gunderup sogn	1.618
Nøvling sogn	665
<u>I alt</u>	<u>2.283</u>

I Gunderup sogn fandtes 88 gårde og 198 husmandssteder

I Nøvling sogn fandtes 33 gårde og 114 husmandssteder

I alt i kommunen 121 gårde og 312 husmandssteder

med et tilhørende jordareal på 7.585 ha, hvoraf 5.275 ha var opdyrket, 1.094 ha hede, 276 ha skov, 48 ha moser, 14 ha vandarealer og 878 ha byggegrunde og veje.

Kommunens indtægtsbudget var i 1889:

17 kr. pr. td. hartkorn kr. 10.292

Naturalier ..... kr. 1.497

Formue og lejlighed . kr. 2.946

I alt kr. 14.735

Der lignedes med 4/5 på hartkorn og 1/5 på formue og lejlighed. Det viste sig, at merudgiften til den nye skole kun blev det halve af, hvad sognerådet havde regnet med. Det blev ikke nødvendigt at forhøje hartkornafgiften med mere end 1½ kr. til 18½ kr. Sognerådet bestod af følgende medlemmer: Gårdejer Claus Johannsen, Torderup Møllegård (formand), gårdejer Niels Bonderup, Vårst (kasserer), murer og husmand J. P. Sørensen, Gunderup, smed og husmand Anders Knudsen, Hålsbro, gårdejer Niels Larsen, Flamsted, gårdejer S. Chr. Jensen, Oppedstrup, gårdejer Johan Jensen, Skovstrup, gårdejer Morten L. Mortensen, Sæderup, gårdejer Christoffer Larsen, Nøvling, gårdejer Niels Gundersen, Gistrup og gårdejer Jens Vestergård, Visse. Sognepræsten O. F. Paludan (1884-1912) tog levende del og var en stor støtte i skolearbejdet. Han fik i 1889 sognerådets tilladelse til at oprette kommunens første sognebibliotek, og at skolemulkterne skulle anvendes dertil. Det sidste modsatte amtet sig, og i stedet vedtog sognerådet derefter at yde 50 kr. årlig til formålet. Sognerådet vedtog samtidig, at sognepræsten fik tilladelse til, at kommunens skoler måtte benyttes til gudelige forsamlinger, og han holdt bl. a. kristelige vækkelsesmøder i skolerne. Ved den nye skole i Fjellerad blev ansat fra

1891-1894 lærer J. A. Lund

1894-1932 lærer Søren Schriver

1932-1947 lærer M. Juul Jensen (Qvist)

1947-1972 lærer Børge Laursen

1972- lærer Bent J. Jensen (nu skoleinspektør).

I 1955 blev opført en ny centralskole i Fjellerad for Fjellerad, Haals, Flamsted og Gunderup skoledistrikter. De gamle skolebygninger blev solgt undtagen bygningen i Gunderup, der blev nedbrudt og grunden tillagt kirken.

En Afskeds-Tale i Nørholm Kirke 12. oktober 1823

Ved Lene Ishøy.

På Nørholm Kirkes rigt udskårne prædikestol fra 1632, stod den 12. oktober 1823 pastor Lauritz Ottesen for at prædike for menigheden. Pastor Ottesen havde da været 16 år i embedet, og det var hans sidste gudstjeneste her, inden han skulle overtage nyt embede i Bregninge og Søby sogne på Ærø. Dagens tekst var lignelsen om det kongelige bryllup i Matthæus-evangeliet, kp. 22, vers 1-15, hvor der skal blive »gråd og tænders gnidsek« blandt dem der ikke har bryllupsklædningen i orden når de bliver budt - og den fik ikke for lidt på denne dag, som det ses af den i det følgende aftrykte prædiken.

Forinden bør dog berettes den smule vi ved om pastor Ottesen, og lidt om forholdene i Nørholm og i almindelighed i hans embedstid.

Lauritz Ottesen var født i Norge i 1777, som ældste søn af en dansk præst. Efter kandidateksamen fik han sit første kapellanembede i 1804 i Tønsberg og i 1808 blev han præst i Nørholm, kort tid efter sit første giftermål.

Allerede 1809 blev han første gang enkemand - i 1817 døde hans anden kone. Tredie gang giftede han sig i 1818 med en datter af provst Tetens i Gunderup¹).

Embedet i Nørholm var næppe meget ringere end egnens øvrige præsteembeder da Ottesen overtog det, bortset fra at en enkepension der skulle udredes af embedet i mange år belastede præstens økonomi. Jordene omkring landsbyen var temmelig god sandmuld, store engarealer gav grundlag for opdræt af heste og kreaturer og Limfjordens fiskeri var her først i århundredet stadig af væsentlig betydning for sognets næringsliv. Knapt 500 mennesker boede på sognets 30 gårde, 13 husmandsbrug og 57 jordløse huse, og præstens indtægter kunne i præsteindbe-

retningen 1801 opgøres til 539 rdl. 3 mark og 3 skilling foruden præstegårdens avling, hvor 41 tønder land var ansat til 8 tønder og 5 skæpper hartkorn²).

Men netop i 1810'erne og 20'erne satte en landbrugskrise ind, der fuldstændig udhulede værdien af de naturalieydelse som præsteembedet var baseret på. Fra Lauritz Ottesens tredje giftermål og de følgende 5 år han var i Nørholm, faldt kornpriserne til en fjerdedel. Dette kan nok forklare noget af den fortvivlelse og bitterhed, der spores i hans afskedstale.

Han havde dog ellers gjort noget for at forbedre sine vilkår. Som det ses af talen (p. 86) har han været en medvirkende kraft i byens udskiftning, der fandt sted i 1812-13 - og fra anden side ved vi at et af udskiftningens resultater blev at præstegården, som den eneste af byens gårde, fik samlet sit tilliggende på et enkelt sted ved denne lejlighed. Dette skulle muliggøre at gården kom til at give overskud - modsat situationen i 1801, hvor forgængerens i embedet, pastor Heinert, i præsteindberetningen sætter værdien af præstegårdens drift til nul »fordi dens Jorder ligger i Fællesskab og ikke kan afholde de Udgifter, som er forbunden med de Folk, Kreaturer og Redskaber, som udfordres til Driften«³).

Men med krisen svandt håbet, og efter at Ottesen flyttede fra Nørholm stod embedet ledigt i 3 år, hvorefter det blev slået sammen med Sønderholm pastorat i en årrække frem til 1882.

Som begrundelse for nedlæggelsen anføres kancelliskrivelsen i 1826 at embedet ikke kan give en præst med familie et anstændigt udkomme. Præstegården blev bortsolgt og en del af embedets indtægter blev hensat på rente til der først i 80'erne var kapital nok til køb af en ny, som grundlag for embedets genoprettelse.

Om pastor Ottesens person kendes en del historier, først og fremmest fra de erindringer som Nørholmeren Erhard Holger Buchholtz (1810-95) har skrevet⁴).

Buchholtz karakteristik af Lauritz Ottesen lyder:

»Han var anselig stor og stærk, men han misbrugte sine Gaver paa flere maader. Han kunne tale efter enhver, efterabe alles Fagter og Manerer, og fra Prædikestolen var han saa udmærket, at man sagde, at han kunne skære Næse og Ører af Folk. Blev en Mand i daglig Tale omtalt, sagde Præsten: »Han drikker som en Svamp«, det var hans egen Skødesynd,

og om Konerne sagde han, at de dyrkede fremmede Guder. Men yderst godmodig var han, mild og venlig og medlidende med fattige og syge. Han var en besynderlig Blanding af Kraft og Svaghed. Vers og Rim flød fra ham i Strømme. Ville en ven vise ham til Rette, sagde Præsten: »Det skal ud, om det saa skal igennem mine Sider«. Men ved alle hans Vers, Vittigheder og Indfald var der noget plumt i Enden«.

Plathederne var dog ikke altid pastorens som det fremgår af følgende anekdote fra Buchholtz skrivelser:

»Pastor Ottesen havde til Naboer en fattig Indsiddersfamilie. Manden blev kaldt »Doven Jens« og Konen »Gal'Maren«. De havde en stor Børneflokk, og hvert Aar blev den formeret. Præsten sa'e i Spøg til Konen, at hun skulle rede Seng til Manden paa Loftet, men fik til Svar: »Loftet er maskraaden, Faa'er, falder Jens egennem ni'er po mæ', gjør han nok Tvillinger, om de' kan gjør'et«!

Om pastor Ottesens eget forhold til ægteskabet lader Buchholtz ham selv berette ved at referere den fremstilling af hans sidste frierfærd han efter sigende gav til bedste når han var i animeret stemning ved lokale gilder:

»Jeg tog min Salighed mine Friersko paa og satte mig paa min brune Mær og red ud paa Frieri.

Min første bestemmelse var Ellidshøj Præstegaard, hvor jeg ville have forsøgt min Lykke; men da jeg ville dreje ad en Sidevej, der førte til Byen, blev Mæren pludselig stædig, og jeg kunne ikke tvinge den frem ad den Vej. Vi, Hesten og jeg, blev enige om, at fortsætte Rejsen ad den første Vej, der omsider førte mig til Gunderup, hvor mit Frieri lykkedes«.

Buchholtz fortsætter sin beretning: »Pastor Ottesen blev paa Slutningen af sin Embedstid i Nørholm drikkfældig. Hesten kom ofte hjem uden Rytter. Som Amtsprøvestens svigersøn lykkedes det ham at blive forflyttet til Ærø i 1823, men Lysten til de vaade Varer tog mere og mere Overhaand«.

Det samme eftermæle har pastor Ottesen, med skam at melde fået på Ærø hvor traditionen også ved at fortælle om hans besøg på Bregninge kro. Men som bekendt skal en præst ikke drikke mange pilsnere direkte af flasken før nogen finder anledning til forargelse og den følgende vise, der er bevaret i en afskrift ved præstekaldet på Ærø, er pastor Ottesens

kommentar til datidens »gudelige forsamlinger« og deres holdning til bibelen, til præster, til musik og til spiritus.

Melodi: En stjerneklar aften.

Goddag kære broder, hvad synes du vel.
I dag her forsamling skal være.
Skal vi ej i samfundet tage vor del?
De have så dejlig en lære.

Nej, kære, jeg hørte i søndags derpå.
En bondekarl er det, der præker.
Som ulven i fåreskind der monne stå,
og folket med fanden forskrækker.

Hans tekst var af Bibelen herlig og skøn,
men den han ej kunne udføre.
Han og iblandt narrene finder sin løn.
De oplyste folk ham ej høre.

De som farisæerne hellige er
i skindet, men ikke i hjertet.
Et billed på kalkede grave de er,
som indvendig sorte er sværtet.

Ej heller de agte på Bibelens ord,
som byder dem præster at ære,
som da er beskikket som salt på vor jord
af verdens Bestyrer og Herre.

Musikken og vinen fordømmer de og,
skønt Bibelen dette berømmer.
Men vi ej tilregner de tossede fjøg,
thi de efter evne vist dømmes.

Men Bibelen byder jo ej, at vi skal
som fangen stå i et hjørne.
Anstændige selskab fornøjet i bal
dermed vi ej Herren fortørne.

Men som hine skalke du hæver dig ej,
thi da skal du også fornødres.
Lad kærlighed vokse og pryde din vej,
da vil du i sandhed forbedres.

Såvidt vides er der tale om det eneste bevarede eksempel på hans verse-magerier - hvilket man vel godt kan sige er en skam.

I Bregninge præstekalds arkiv befinder sig også den følgende prædiken i originalmanuskript, med Ottesens egne redaktionelle rettelser og opstramninger. Manuskriptet er et lille hefte i højformat 10x16,5 cm, bestående af fire stykker bikubepapir bundet sammen til otte blade. Det bageste blad, der har været blankt er foldet tilbage så det udgør heftets forside og her har pastor Ottesen med en anden blækfarve skrevet: »Afskeds-Tale i Nørholm Kirke d. 12. October 1823«.

Det følgende er altså Lauritz Ottesens sidste ord til menigheden i Nørholm. Talen er flydende velskrevet og virker ikke som en retorisk klagesang, men snarere som et vidnesbyrd fra en forsørger og forkynder, der føler at han er kommet til kort på grund af næringssorger, der måske nok kan forklare den drikfældighed han pådattes i eftermælet.

Der er ikke megen dybsindig teologi i den stærkt personlige prædiken, som lynhurtigt bevæger sig ned fra højderne til præstens og hans bysbørns situation midt i en krisetid. Hvordan talen har været opfattet af tilhørerne i kirken den 12. oktober 1823 kan vi kun gisne om, men at der er finter i den er utvivlsomt, og Lauritz Ottesens evne til at »skære Næse og Ører af folk« fra prædikestolen fornemmes flere steder i den underfundige indledning. (Manuskriptets understregninger er her gengivet med kursiv).

»Afskeds-Tale i Nørholm Kirke den 12. Oktober 1823«

Ligesom hiin gjæstmilde Fader lod ved sine Tjenere indbyde til sin Søns Bryllup, saaledes har Himlens kjærlige Fader i en lang Række af Aar ladet Eder indbyde ved mig, hans Tjener, til at modtage Religionsens Velgerninger.

Men nu har han atter forandret min Stilling, og kaldet mig til andre langtfraliggende Menigheder, for der at udsaa Ordets Sæd. - - Saaledes vort Liv! - en Kjæde af Omvexlinger, hvori vi omtumles, mens vi ere her til huse! Som Reisende have vi nu een, nu en anden Bestemmelse - alt som vort Tarv og Bedste medfører. - - Enhver tracter efter Selvopholdelse og det, som kan gjøre Livet behageligt; Enhver søger jo før jo hellere, at bortfjerne Hindringerne for sin Lyksalighed, - derfor hedder det i Krønikernes bog: »Vi ere Fremmede og Gjæster, og have intet Blivestad« - *Immer* stunde vi til det Bedre. Opfyldt af Længsler og Forhaabninger tilbringes vort korte Liv, - og for Nogle tage disse Længsler først Ende med Døden. - Ikke desmindre er det Enhvers Pligt, efter Apostelens Raad: »at nytte den beleilige Tid, for at befordre sin og sines Velfærd« - især naar Dagene ere onde.

Dette var just Hovedsagen, hvorfor ogsaa jeg maatte trachte efter en blidere og bedre Tilstand. - Dagene have været kummerfulde, moissomme og besværlige den meste Tid af mit ophold her.

Med inderlig Glæde modtog jeg Nørholm Kald i den Tanke, at kunne have nødtørfigt Ophold. Dette savnedes heller ikke i de første Aar. Men siden bleve Tiderne alt mere forviklede! Smertelige Tab formørkede min Vandring - Misforstaaelse og Ukjærlighed, da det kom an paa at hævde mine lovlige Rettigheder, kunne jeg ikke undgaa, endog med den bedste Villie til at holde Fred med alle Mennesker. -

Tidernes Besværligheder bleve alt mere trykkende for os Alle, saa at Nogle endog forhærdedes under Mangelens tunge Byrder, i stedet for i Ydmyghed at sætte deres Haab til Gud. - -

Der kunde altsaa ikke være det bedste forhold imellem mig og dem, som ved mange vigtige Lejligheder forbitrede mine Dage, der desuden vare moifulde nok.

Men ogsaa heri ville vi omvende os, og blive som Børn ved at glemme Forurettelser - disse havde som oftest Grund i Egensindighed, Dumhed og den fordærvelige Egennytte, som, ledet af Vane og gamle indgroede Fordomme, frembragte Blindhed og Døvhed for det sande

Gode. *Havde Eders Præst* ikke havt med Agerdyrkning at bestille, som en væsentlig Indtægtskilde, saa tror jeg ikke, nogen Misnøie saa let ville have fundet Sted. Hvor ønskeligt var det ikke, om en Lærer var saaledes lønnet, at han kunne undvære samme, eller dog kun betragte den som en Biting. Men nu er det, desværre, engang saa for mig og enhver Præst i et ringe Kald, at Avlingen er vor eneste rene Indtægtskilde, især under denne Tids Pinagtighed. - Da mine Udgifter formeredes i samme Grad, som Indtægterne formindskedes, var det ei at undre over, der nu og da maatte opstaa Strid om Mit og Dit, især da Mange brød sig hverken om Gud eller menneskers Love, angaaende Slægtens Rettigheder.

Men det trøster mig dog, at det var kun den mindre veltænkende Deel af Menigheden, som heri søgte at krænke en Mand, der gjorde den hvad Godt, der stod i hans Magt. - *Jeg henvender mig* derfor især til *de Mange*, der harmede sig derover, naar jeg blev slet behandlet; *de Mange*, der viste Føielighed og venlig Deltagelse, hvorved mine Trængsler formildedes. - Disse er det jeg taknemlig velsigner og altid vil tænke paa med Glæde; thi de hørte saa gjerne Herrens Ord fra mine Læber, og bevarede det i et sundt og godt Hjerte, for at bære Frugt deraf i Retskaffenhed.

De, som ikke behøvede min Undervisning, undrer jeg mig ikke over, brøde sig lidet om mit Venskab og min Agtelse -- Gud være evig lovet! mine haarde og tunge Baand her ere løste! - Det var paa den yderste Tid, at Forløsningen stundede til; thi mine faa Indtægter blive med hvert Aar ringere, medens Udgifterne antage en frygtelig Overvægt. Der er intet, som mere kuer og knuger, lammer Aands og Legems Kraft, svækker Lyst og Mod, end de qvælende Næringssorger og nagende Bekymringer for en Families Fornødenheder.

Hvo vil derfor undre over, at mit Hjerte er lettet, og at jeg aander friere ved Tanken om et rigeligere Udkomme for mig og Mine? - Vel veed jeg, at Manglerne vil aldrig ophøre i dette Liv, men i Haab om, at disse ville blive mere taalelige, overlader jeg den skjulte Fremtid i det evige Væsens alkjærlige Faderhaand!

Min Trøst og mit Haab ved Aftrædelsen fra dette Kald, skal derfor være Gjenstand for vor videre Overveielse. -

At forlade en vigtig Stilling, hvori man har virket i mange Aar, kan den tænkende Christen ikke uden Følelse;

at afbryde mange og kjære Forbindelser, løsrives fra Venner og Fræn-

der, med hvilke man har pleiet den kjærligste Omgang, er immer smerteligt;

at flytte fra et sted, hvor Sorg og Glæde saa ofte har afvexlet, hvor Kummer og Moie synes at have haft Overvægten, dette maa gjøre et dybt Indtryk paa et følsomt Gemyt. - -

Men, lad os betænke, der er intet varigt i Dødeliges Land. Skjønt Manglerne kunne paa et Sted være mindre følelige end paa et andet, saa vil der dog immer blive Mangler! - Alligevel kan man vænne sig til, og blive saa fortrolig paa et Sted, at man ynder det med alle sine, endog store Ubehageligheder.

Saaledes vil det i Sandhed fra denne Side betragtet, smerte mig meget at forlade Nørholm, hvor Forsynet saa kjærligt har sørget for mig i 16 Aar, og hvor jeg tilbragte min Manddoms bedste, kraftfuldeste Levetid. - Der kan derfor Intet andet trøste mig under Afskedens Smerter, end en god Samvittigheds Vidnesbyrd, - Bevidstheden om at have opfyldt, i Skrøbelighed, de mig paalagte Pligter efter Evne og Leilighed, og at jeg er nødt til, at søge et bedre Udkomme, for en talrig og tiltagende Families Skyld, - ei at tale om, for mulig at betale en her paadraget betydelig Gjæld. - Sandt og vist er det, at jeg kunne have virket meget mere i og udenfor Kirken, naar Alle som Nogle havde benyttet sig af Leiligheden, og modtaget min kjærlige Indbydelse. Men hvad, der er forsømt, er tabt - den forbigangne tid kommer aldrig tilbage. Paa mit Ansvar kan det ikke hvile, om Nogen tog Guds Naade forgjæves; thi jeg siger trøstigt med Paulus: - der manglede Intet, at jeg jo forkyndte Eder alt Guds Raad til Salighed. - - Ligesaa har jeg den glade Bevidsthed at have behandlet Enhver, som endog paa fjerneste Maade fortjente det, med Velvillie og Kjærlighed. *Kunne jeg hjælpe* og tjene Nogen, hvor gjerne, endog med Opofrelse, ja over Evne, stod jeg ham ikke bi med Raad og Daad. *Derfor glædes jeg ogsaa med den Tanke*, at de Fleste af Menigheden elske mig, og unde mig alt godt! - - Jeg har ogsaa den glade Bevidsthed, at have gavnet udenfor mit egentlige Kald, til Sognets Velstand og Bedste; thi Udskiftningen vil, naar disse trykkende Tider formildes, blive en Kilde til Eders og Eders Børns Velstand ved fornuftig Anvendelse af det Jordsmon, der faldt i Eders Lod. - Men saalænge Markfred ikke finder Sted til alle Aarets Tider og de store Overdreve henligger udyrkede vil Nørholm stedse blive en maadelig og mager By.

Jeg ønsker Eder derfor ligesaa inderlig Markfred, som Huusfred og Landeroe. Da skal I erfare, hvor riig Frugt heraf vil frembringes for Eder, og især for Eders Børn og Børnebørn. - -

Men ikke mindre vigtigt til at lindre Afskedens Smerte, er et *grundet Haab om en bedre Fremtid*. Jeg er kaldet til 2de store Menigheder, som efter deres Biskops Vidnesbyrd, - længes efter Religionens Lærer, og vil modtage ham med Glæde. - Hvilken Trøst ved nærværende Skilsmisse! - Thi - hvad kan tænkes tungere for en nidkjær Præst, som gjerne ville stifte alt muligt Gavn i sit Embede, end at vorde anseet med Lunkenhed og Ligeegyldighed - vel endog for overflødig? - Nu gaar jeg hen til et frit og lykkeligt Folk, hos hvem jeg kan vente, at den Herre, der udsendte mig, til at forkynde hans Villie, ikke sender mig forgjæves. -

Mit Haab strækker sig ogsaa til hvad til dette Livs Ophold gjøres fornødent, at jeg vil blive rigelig og velvilligen lønnet for mine redelige Bestræbelser. Dette var hidtil ikke Tilfældet, skønt jeg maa erkjende, at de Fleste ydede det almindelig paalagte med Velvillie. Det gjorde mig kuns ondt, at Mangel og Trang gjorde denne Pligt tung for de Fleste, thi det hører til en lykkelig Forbindelse mellem Lærer og Menighed, at denne har baade Evne og Villie, til at yde Præsten Rettighed saaledes, at han kan føre sit Embede uden Suk og Klage over Mangel paa nødtørfigt Udkomme, - og dette venter jeg for Fremtiden - Glæder Eder derfor med mig og Mine! *At vore Venner forlade os* er ikke nær saa sørgeligt, naar man kun veed, at de gaar til det Bedre. - Derfor priser man den Hedenfarne lykkelig, thi han befries for de nærværende Trængsler og sættes over i en salig Tilværelse!

Endvidere haaber jeg, at I altid vil have mig i kjær Erindring, - at det Guddommelige Ord fremdeles vil boe rigelig iblandt Eder til al god Opbyggelse, - at I efter min Bortgang ikke vil komme til at savne retsindige Religionens Lærere, der med Lyst og Flid fortsætte Arbejdet i Herrens Viingard, - at I vil vogte Eder for Alt, hvad der kan krænke og bedrøve Eders tilkommende Lærer, men forekomme ham med al Agtelse, Velvillie og Kjærlighed, samt agte ham høit for hans Gjernings Skyld.

Det er let, at skade, men vanskeligt, maaske umuligt, at oprette, hvad man har forset sig mod en mand, der saa ofte har Indflydelse til Menighedens Bedste - - Religions Læreren bør være sin Menigheds bedste Ven, men hvorledes kan dette finde Sted, naar han bliver uværdig be-

handlet? - *Han skulle dog have noget forud i Eders Hjerte*, især naar han ei fortjener andet, end al Agtelse og Kjærlighed. - Uden dette blide godmodige Sindelag kunne ingen god Forstaaelse finde Sted mellem Præst og Menighed. *Skulle den*, der har med Eders Sinds vigtigste Anliggender at bestille, Eders Saligheds Sag, skulle han der sørger for Eders Børns Undervisning, Eders Fattiges Understøttelse, Eders verdslige Anliggender i mange Tilfælde, nu ved gode Raad - nu ved Forbøn i paa-kommende Trængsel - nu ved Trøst i Nød og Død, - skulle han ikke være Eder kjær, saa vidste jeg ikke, hvem I ville bevise noget Godt! *Jo, jeg har* det glade Haab, at I vil bortfjerne fra min Eftermand saadanne Anstødsstene og Torne, som saa tit og ofte have trykket og saaret mig! - Lad hans fortjente Embeds-Indtægt være Eder en kjær Byrde, lad hans Mark, Eng og Have være Eder en Helligdom, den I gjerne frede, - aldrig fordærve og skade. Da kan I være forvissede om et Kjærligheds og Lyksaligheds Samfund, som vil glæde Eder, til Graven dækker Eders Støv! - Kan vi ikke betale med andet, saa er Taknemmelighed det mindste, Velvillien det kjæreste og en god Omgængelse det bedste Offer. --- Men ogsaa dette Haab formidler Afskedens Smerte, at jeg efterlader, Hustrue Børn og alt mit Gods blandt redelige Velyndere - en kjær Menighed hos hvilken jeg har boet i 16 aar. Forvissat er jeg, at Enhver iblandt Eder vil bistaae de Efterladte hvor behøves og saavidt det staaer til Eder. - *Det er nødvendigt* at jeg nu maa forlade dem, men Herren er med dem og mig! Han være fremdeles vor Saligheds Klippe, vor evige Deel! - *Til Foraaret* skal jeg med Guds Bistand see Eder igjen, og jeg vil haabe - med Glæde! -

Gid det maa gaa Eder Vel, at Tidernes Besværlighed ei for dybt skal nedbøie Eder. Kaster al Eders Omsorg paa Herren, thi han vil sørge for Eder. Han talte vore Dage, vor Lykke og Plage, han veed ogsaa bedst, om det under Møie og Trængsler eller under Held og Glæde er os tjenligt, at gennemvandre vort Livs Bane - Han hjalp hidtil, han hjælper fremdeles, kun at vi ikke bortkaste vor frimodige Tillid og vort Saligheds Haab. - Fra min Side er altsaa intet andet end Godt. - Fra Eders maae heller Intet forstyrre vor blide Afskedsstund. Beder Alle godt for mig, »at naar jeg gaae igjennem Vandene disse ei skal falde over mig, og igjennem Floderne, disse ei skal overskylle mig« - Elsker med Kristelig Kjærlighed denne Menigheds Skolelærere, og viser Agtelse, Ven-

skab og Godhed mod dem. Deres Møie er stor, og deres Løn tarvelig, - lader dem ikke føle Tidernes Besværlighed, nøder dem ikke til at forsømme det Vigtigste, for at kunne have Livs Ophold.

Hvad der da vindes paa den ene Side, tabes alt for tungt ved Eders Børns Uvidenhed. - Sørger for de Fattige, de virkelig Nødlidende, og lader dem ikke mangle fornøden Understøttelse. - Det er tungt for den, der er i Virksomhed, at bestaae, - det maa være tungere for den, som have slet intet, ikke engang et sundt og stærkt Legeme, hvorved de kunne erhverve Livs Ophold. Enhver af Eder, Gamle og Unge, modtage min kjærlige Afsked paa dette Sted. - Maatte Guds frygt og Dyd stedse pryde Eders Vandel, Mangel og Nød bortfjerne sig fra Eder! Velsignet være Eders Huus og Hjem, Eders Næring og Bjeriing, Eders Flid og Arbejde. Ægtestanden være hædret og velsignet iblandt Eder! Fader- og Moderpligterne være Eder stedse hellige! Maatte den offentlige Gudstjeneste hyldes og elskes. Maatte en værdig Lærer betræde min Plads, og han ikke mangle værdige Tilhørere. -

Til sidst ønskes af mit inderste Hjerte: at Gud Faders evige Naade Sønnens Jesu Christi Kjerlighed, og den Hellige Aands Samfund etc.

Amen!

Også i det nye embede kom Lauritz Ottesen til at virke i 16 år inden han døde, og på Bregninge Kirkegård findes et gravmæle fra hans grav. Det er et støbejernskors på sokkel. 193 cm højt og 112 cm bredt, med følgende tekst: »Lauritz Ottesen, Sognepræst til Bregninge og Søby. Født den 27.de Februar 1777. Død den 28.de Februar 1839. Kjerlighed søger ikke sit eget. 1. Cor. 13,5«⁵⁾

Noter: ¹⁾ Oplysninger om pastor Ottesens giftermål, ægtefæller og børn kan findes i Wibergs Præstehistorie under Bregninge-Søby sogne.

²⁾ Nørholm sogns indbyggertal, præstegårdens størrelse etc. er hentet i Begtrup: Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand. Nørrejylland Bd. II. Fotografisk genoptrykt Kbh. 1978. (org. 1810).

³⁾ Citeret efter Lars Frederiksen: Bidrag til Nørholm Sogns Historie udsendt 1978 af Lokalhistorisk Forening for Sønderholm, Frejlev og Nørholm sogne.

- 4) E. H. Buchholtz erindringer, der for det vendsysselske stof er publiceret i uddrag i Vendsyssel Aarbøger 1951, findes i Lokalsamlingen ved Landsbiblioteket i Aalborg. De her citerede stykker er taget fra Lars Frederiksens udskrifter i den ovennævnte »Bidrag til Nørholm sogns historie«.
- 5) Velvilligst oplyst af sognepræst Finn Poulsen, Bregninge.

En enkeltgravshøj fra Kjeldgården, Aars

Af Mogens Hansen.

Arkæologer bliver ofte spurgt hvorfor man undersøger de mange overpløjede oldtidshøje, når der i forvejen ligger tusindvis af stenøkser og andre oldsager på museerne.

Svaret herpå må være, at det er umuligt på forhånd at afgøre om selv den allermest medtagne høj ikke rummer nye fund og iagttagelser, og man kan så tilføje at vi ikke udelukkende er interesserede i de enkelte oldsager, endsiges kun de sjældne og ekstraordinære. Ofte fortæller de almindelige og simple ting mere om den almindelige befolknings livsbetingelser end nok så mange guldfund.

Hvis der skal gøres overvejelser over oldtidens økonomiske og sociale forhold er det de almindeligste fund der får betydning. Ud fra fundenes geografiske fordeling har man da mulighed for at udtale sig om hvilke jordbunds- og landskabstyper oldtidsmenneskene har foretrukket i en given periode, hvilket igen kan give væsentlige oplysninger om periodens økonomi og spredningen af nye økonomiske/erhvervsmæssige ideer. På samme måde kan fordelingen af samtlige oldsager på forskellige gravtyper, udover at fortælle noget om variationer i tidens gravskik, også i heldige tilfælde belyse de sociale forhold. Hertil kommer endelig at med en moderne udgravningsteknik vil man ofte kunne belyse eller løse problemer, som ikke kan afklares ved nok så megen granskning i museernes arkiver og magasiner. Alle arkæologiske undersøgelser bidrager således med en større eller mindre brik til det puslespil vor viden om fortiden udgør.

I det følgende skal der fremlægges resultater fra undersøgelsen af en høj, der indeholdt forholdsvis »almindelige« oldsager, men som udover en ret sjælden gravtype, i kraft af fundforholdene og fundstedet bidrager med afgørende ny viden om forholdene i yngre stenalder.

Undersøgelsen blev foretaget for Vesthimmerlands Museum i Aars i 1978 da en kommunal byggemodning gjorde det aktuelt at undersøge en række fortidsminder på ejendommen »Kjeldgården« nord for Aars. Her, i et småbakket landskab ved den vestlige kant af den nord-sydgående dal hvori Aars bybæk løber, fandtes 5 gravhøje, nogle fladmarksgrave fra stenalderen, samt bopladsrester fra bronze- og jernalderen. »Høj 4« er valgt til en nøjere gennemgang, da den er blandt de anlæg, der umiddelbart gav de fleste oplysninger. Den overpløjede høj var ved undersøgelsens start ca. 80 cm høj og havde en diameter på 15-17 meter. Af arkivoplysninger på Nationalmuseet og på Vesthimmerlands Museum fremgår det, at der tidligere var fjernet store mængder jord i højens vestside, men at den østlige halvdel af højen har ligget lyngklædt og i ca. 2 meters højde til omkring 1947, hvor den blev udjævnet og opdyrket. Det var således uden særligt store forventninger undersøgelsen blev indledt.

Heldigvis havde forstyrrelserne, der også omfattede en 7x1 m stor grøft i den nordøstlige del af højen, ikke berørt højens centrale del, hvor der fandtes to stenaldergrave.

Den ældste af de to grave (grav 1, fig. 1) var en omtrent øst-vest orienteret bulkiste (udhulet træstamme), 2,4 meter lang og 0,6 meter bred. I kisten fandtes 2 store ravskiver med hul i midten og en perlekæde bestående af 180 ravperler (fig. 2 a-b).

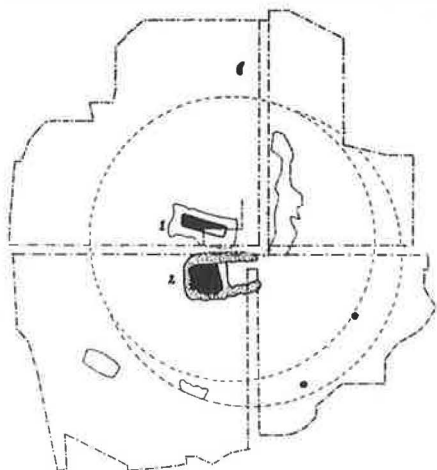
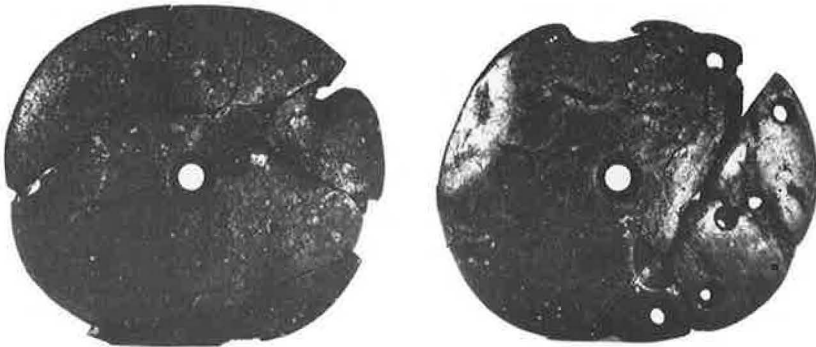

Fig. 1: Plan over højen med angivelse af udgravningsgrænser, højens omtrentlige udstrækning og gravenes placering. 1. Bulkisten. 2. Træbygget gravkiste.

Fig. 2: Oldsagerne fra bulkisten. A. Ravskiverne og perlekæden efter afdækningen.
B. Ravskiverne.

Ravskiverne er let ovale og 7-8 cm i diameter, flade på bagsiden og med en hvælvet forside, således at de er op til 2 cm tykke. Størst opmærksomhed tiltrækker den ene af de 2 ravskiver sig, idet der udover hullet i centrum, findes 6 huller i den ene halvdel af skiven. Skiven fandtes i 3 stykker og de 6 huller grupperer sig parvis på hver side af de gamle brudflader. Det må således antages at ravskiven er blevet klinket i oldtiden. Ravkæden består af perler af forskellig form, deraf flere tøndeformede, blandt hvilke den største var 4 cm lang og 2 cm tyk. Den har hængt nederst, midt i kæden.

Bulkisten har været placeret direkte oven på oldtidens muldoverflade, hvorefter der er blevet rejst en høj over kisten. Af de snit der blev lavet gennem højens jordlag fremgår det, at man ikke blot har dynget noget jord sammen. Tværtimod bestod højen udelukkende af græs - eller lyngtørv, omhyggeligt stablet oven på hinanden. Hvis den oprindelige høj har haft en højde på blot 1 m har det været nødvendigt at anvende tørv fra et areal på ikke mindre end 1000 m², men har højden været 2 m har det krævet mindst det dobbelte areal. Det enorme forbrug af frugtbart muld til opførelse af de mange gravhøje, må have været en betydelig belastning for tidens agerbrug.

Graven kan ved hjælp af ravskiverne henføres til begyndelsen af den periode i yngre stenalder, der kaldes yngre mellemneolitikum eller enkeltgravstiden, og som henføres til tiden mellem 2800 og 2400 f. Kr.²). Lidt syd for denne grav er der nogle generationer senere foretaget en nedgravning i højen og anlagt endnu en grav (grav 2, fig. 3), en såkaldt træbygget storkiste. Dette anlæg tegner sig som U-formet grøftanlæg med åbningen vendt mod øst. I den inderste del af anlægget findes selve gravkammeret, der er 1,60x1,80 m, mens den yderste del er et ca. 1,60 m langt indgangsparti, der yderst snævres ind og her kun har en bredde på ca. 1 m. Bunden af gravkammeret befinder sig 65-85 cm over oldtids-overfladen, mens indgangspartiet befinder sig 5-10 cm højere oppe. Mellem disse to dele af anlægget befinder sig et 0,40-0,50 m bredt parti, med gråsort sand der adskiller sig markant fra den gulbrune og trækulsholdig fyld i kammer og gang og som således kan have udgjort en slags tærskel mellem indgangen og selve gravkammeret.

Tværsnit af grøften viser at der i dennes inderside har stået en plankevæg, nederst støttet af en vandret bjælke og lidt højere oppe af sten.

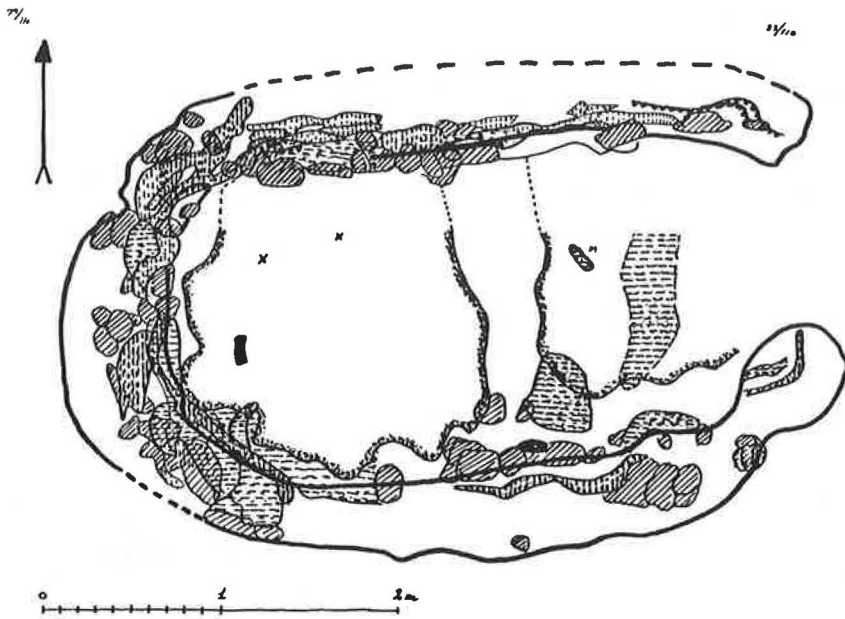

Fig. 3: Den træbyggede gravkiste. Grøften med paksten og spor af plankevæg. I gravens vestlige del ses rester af planker, der kan stamme fra en plankekiste, hvori den døde har ligget. x4 er den jyske stridsøkse, x5 er den svenske stridsøkse, x12 er tandemalje og x13 er en ravperle.

Ved indgangspartiet er grøften ca. 0,10-0,20 m dybere end selve gravkammeret, hvilket kunne tyde på at også den del af trækonstruktionen, der har befundet sig over gulvniveau har været højere her end ved selve kammeret!

I gravens kammer fandtes 1 stridsøkse (fig. 4a), 1 ravperle og lidt tandemalje. Stridsøkserne kan henføres til midten af enkeltgravstiden³). I sydsiden af indgangspartiet fandtes, liggende øverst i grøften endnu en stridsøkse, en såkaldt bådøkse (fig. 4b) Navnet hentyder til øksebladets form. Denne kan henføres til enkeltgravskulturens svenske søsterkultur, bådøksekulturen. Øksen dateres til midten af denne kulturperiode⁴).

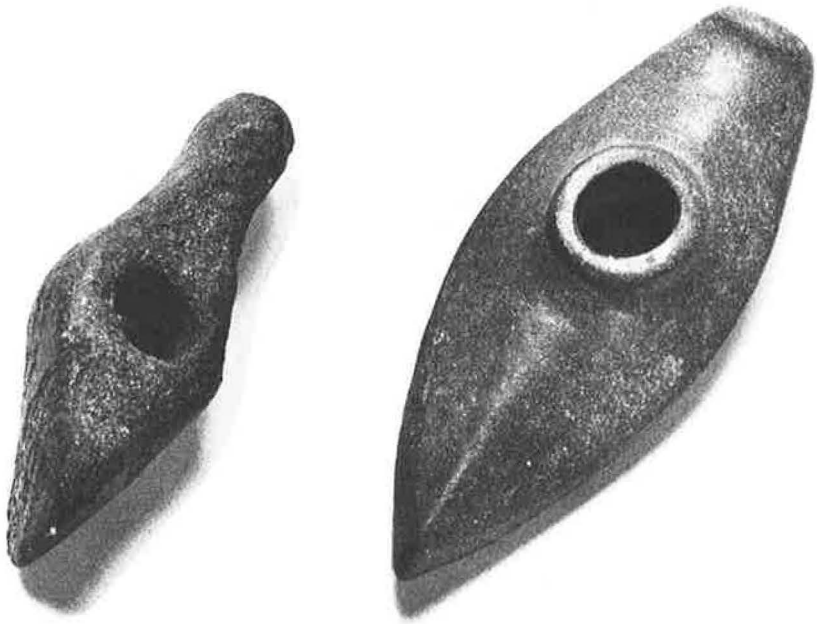

Fig. 4: Stridsøkserne fra den træbyggede gravkiste. A. Den jyske stridsøkse. B. Den svenske bådøkse.

Gennem de ca. 400 år, som enkeltgravstiden dækker, sker der løbende ændringer i gravskikken og i redskabsformerne. Perioden opdeles i tre underperioder, under-, bund- og overgravstid efter den række gravtyper der efterhånden tages i brug, uden at de ældre gravtyper dog helt forsvinder. Med hensyn til gravgodset er det karakteristisk at den tidlige periodes små lave høje rummer stridsøkser og ravskiver for mandsgravenes vedkommende. Ravskiverne har antagelig været fastgjort i mandens bælte. I kvindegravene finder man som regel en perlekæde. Særligt stridsøkserne og periodens lerkar er underlagt løbende modeændringer, men også ravskivernes diameter ændres fra at være 5,0 til 9,5 cm i ældre undergravstid til 4-8 cm i første del af yngre undergravstid og 2,8 til 5,8 cm i den senere del af undergravstid for til slut at være 3,6 til 3,8 cm i bundgravstid. Samtidig aftager antallet af kendte fund fra 41 fra ældre undergravstid til 22 fra yngre undergravstid og 3 fra bundgravstid, mens der ikke kendes ravskiver fra overgravstid⁵).

Med hensyn til gravskikken er enkeltgravene i form af trækister til en person enerådende i undergravstid, mens storkisterne, der er kamre med indgang, dukker op i bundgravstid, hvor de er særligt hyppige i sidste del af denne periode. Enkeltgrave bygget helt af sten, de såkaldte hellekister dukker først op i overgravstid. Samtidig med gravkisterne bliver genanvendelsen af de mere end 1000 år ældre dysser og jættestuer almindelig. Alle disse gravtyper er stadig i anvendelse ved enkeltgravstidens afslutning omkring 2400 f. Kr.

Med disse oplysninger in mente vil vi nu vende tilbage til de to grave fra »høj 4«. Bulkistens ravskiver kan herefter dateres til ældre eller begyndelsen af yngre undergravstid. Ravskiver med en diameter på mere end 5 cm er ikke tidligere fundet i Nordjylland, men kun i Sydvest- og Midtjylland. Det er iøvrigt påfaldende, at der specielt blandt de øvrige, mindre nordjyske ravskiver findes flere, der er blevet repareret ved klinkning⁷). Det kunne tyde på, at ravskiverne uden for sit hovedområde, længere syd på i Jylland, er blevet betragtet som noget særligt værdifuldt, der ikke tabte helt i værdi fordi de gik i stykker, hvorimod man i det sydlige Jylland må have kasseret dem, hvis de gik i stykker, idet itugåede stykker med reparationshuller meget sjældent optræder der⁸). Endnu et forhold er værd at fremhæve ved denne grav. Gravgaverne er sammensat af både et kvindesmykke (ravkæden) og mandssmykker

(ravskiverne). Smykkerne er placeret mellem hinanden, midt i graven, således at der ikke kan være tale om en dobbeltgrav. Den gravlagtes køn kan derfor ikke bestemmes. Vi må således nøjes med at konstatere at en M/K har overtrådt tidens normer for gængs påklædning.

Grave fra den tidligere del af enkeltgravskulturen er almindelig i Syd- og Vestjylland, men sjældne i Nordjylland. Fra Aars egnen kendes således kun en, fra nabohøjen⁸⁾, mens de nærmeste grave fra perioden ellers stammer fra Østerbølle⁹⁾.

Træbyggede storkister har indtil fornylig været et sjældent fænomen. Inden undersøgelserne på Kjeldgården var denne gravtype kendt i 2 tilfælde, nemlig fra 2 høje i Volstrup, Ø. Hornum sogn¹⁰⁾, der dateres til henholdsvis bundgravstid og overgravstid, mens en grav fra Kjeldagerhøj, Taanum sogn, Sønderlyng herred¹¹⁾ kun med forsigtighed kan henregnes til denne type. På Kjeldgården fandtes der træbyggede storkister i ikke mindre end 4 af de 5 høje. Siden er der ved Vesthimmerlands flyveplads i Ulstrup sogn undersøgt endnu 3 træbyggede storkister i høje¹²⁾. Af disse kan de 2 dateres til den følgende periode, dolketid, mens de sidste tilhører enkeltgravstidens bundgravstid. Gravtypen minder i grundplan mest om de samtidige stenbyggede storkister som f. eks. den fra V. Oustrup, Aars sogn, der er genopstillet uden for Vesthimmerlands Museum¹³⁾. En lignende grav er afbildet hos Glob i Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1944, s. 194. Fra et arkæologisk synspunkt rummer de træbyggede storkister nogle muligheder frem for de stenbyggede. De stenbyggede kan stå i årtusinder og anvendes igen og igen, ligesom de kan ryddes for spor efter tidligere begravelser og nye begravelser foretages, således at det er vanskeligt at fastlægge både anlægstidspunktet og antallet af gravlagte ved den første begravelse. De træbyggede storkister må derimod antages at have en begrænset funktionstid, da en sådan trækonstruktion antagelig vil styrte sammen inden for mindre end 25 år. Derved kan man antage at fundene i de træbyggede storkister stammer fra den eller de begravelser den oprindeligt er bygget til. Ligeledes kan man antage at gravgaverne i arkæologisk forstand er samtidige.

Denne dokumenterede samtidighed mellem en svensk bådøkse og en jysk stridsøkse er en sjælden foreteelse. Et sådant kombinationsfund er fundet en gang tidligere nemlig i 1939, hvor en dobbeltgrav fra Gabøl i

Sønderjylland indeholdt en jysk stridsøkse fra yngre bundgravstid og en svensk bådøkse af type C2¹⁴), der dateres til per. 3 i Sverige. Med vort fund kan det fastslåes at periode 3 (-4) i bådøksekulturen er samtidige med hele bundgravstid i Jylland. Tilbage står så det indtil videre ubesvarlige spørgsmål om hvad disse sjældne bådøksefund i Danmark repræsenterer. Er de kommet hertil ved en form for handel eller er det svenskere der har mistet livet i det fremmede?

Med fremkomsten af endnu en gravtype, en gravtype der har krævet et større arbejde at opføre, rejser der sig en række spørgsmål.

Hvad er årsagen til at antallet af gravtyper bliver så stort hen mod enkeltgravstidens slutning, og er der nogen særlig grund til at centrum for denne udvikling netop ligger i Himmerland?

Økonomisk udvikling og ændringer i de sociale forhold er nok det som umiddelbart afspejler sig i gravfundene og de forskellige gravtyper. Men nu kan nye detaljerede analyser af et større fundmateriale muligvis bidrage med resultater der kan være med til at forklare årsagen til disse ændringer.

Resultaterne af den her fremlagte undersøgelse falder i 2 dele. Med fundet af graven fra undergravstid får vi en af de sjældne bekræftelser på at enkeltgravskulturen er tilstede allerede i undergravstid i Himmerland, selvom de få fund tyder på en ikke særlig talrig befolkning.

Den træbyggede storkiste er et vidnesbyrd om anvendelse af både træ og sten til bygning af den samme gravtype. Økserne i graven giver en ny mulighed for at sammenholde den tidsmæssige inddeling i Sverige med inddelingen i Jylland, således at man på længere sigt har en bedre mulighed for at sammenligne kulturudviklingen i de 2 områder.

Noter:

¹) Nm I sb 81, VMÅ sag nr. 11, matr. 1 mf og 1 mg af Bakgården, Aars sogn og herred. Arbejdet blev udført som beskæftigelsesarbejde under ledelse af forfatteren sammen med 4 unge piger: Lilly Bach, Anne Grethe Ottesen, Susanne Bach og Kamma Andersen. Alle Aars. Desuden deltog stud. mag. Jytte Ringtved, Århus, som assistent i en periode. Aars kommune stillede en rendegraver, ført af Åge Frandsen, til rådighed. Tak til alle for en god indsats. Desuden takkes kommunens tekniske forvaltning for et godt samarbejde.

- ²⁾ Dateringerne er angivet i overensstemmelse med de nyeste dateringer (justerede C-14 dateringer), som anført i Arkæologisk ABC, 1972.
- ³⁾ Øksen er 14 cm lang, 5 cm bred og forsynet med et skafthjul der er 2,2 cm i diameter. Øksen tilhører enkeltgravskulturens bundgravstid, idet den er af Glob's type G eller H (Glob: Studier over den jyske enkeltgravskultur. Årbøger fra Nordisk Oldkyndighed og historie 1944, 36-41).
- ⁴⁾ Øksen er 17 cm lang, 7 cm bred og forsynet med et skafthjul, der er 2,2 cm i diameter. Øksen er af Malmer's type C2 og kan dateres til bådøksekulturens faser 3 eller 4 (Malmer Jungneolitische Studien 1962).
- ⁵⁾ Glob 1944 s. 150-151.
- ⁶⁾ Glob 1944 s. 192.
- ⁷⁾ F. eks. et fund fra Tolstrup s. Børglum hrd. (NMA 3162).
- ⁸⁾ Det eneste mig bekendte fund stammer fra Skads s, Malt hrd. Ribe amt. (Den Antikvariske Samling, Ribe nr. 3049).
- ⁹⁾ Højen har NM sb 80, Aars sogn, VMÅ sag 12. Der er tale om en grav med 1 stridsøkse fra yngre undergravstid, 2 flintøkser, 1 mejsel og 2 tværpile.
- ¹⁰⁾ Her er fundet 3 grave fra undergravstid VMÅ 669, 679 og 687. (C. J. Becker, Die Mittel neolitische Kulturen in Südsandinavien. Acta Archeologica 1954 s. 98-99).
- ¹¹⁾ Højene udgravet af Aalborg Historiske Museum i 1977, og her NM sb nr. 12 og 13 i Ø. Hornum sogn (ÅHM sag nr. 727).
- ¹²⁾ Glob 1944 s. 195.
- ¹³⁾ Højene er undersøgt af forfatteren for Vesthimmerlands Museum i 1980 og her j. nr. VMÅ 47, 48 og 49.
- ¹⁴⁾ Højen er udgravet af VMÅ i 1936; VMÅ 569, NM sb 21 i Aars sogn.
- ¹⁵⁾ C. J. Becker: Stenaldergrav fra Gabøl. Kuml 1953 s. 155-164 og Malmer 1962.

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1979-1980

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1979-1980, suppleret med enkelte titler fra tidligere år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget. Periodiske publikationer medtages kun første gang, de udkommer.

Det Nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelse om manglende titler.

Himmerland og Kjær Herred i almindelighed.

Andersen, Peter: Smalsporede industrimotorlok. Eget forlag, 1979. Bind 4 (Entreprenørlok). 48 sider, illustreret.

Arkiver, museer og folkebiblioteker i Nordjyllands Amt. En informationspjece. Aalborg Universitetscenter. Kulturhistorisk Arbejdsgruppe. Institut for Sprog, Kommunikation og Kulturhistorie. 2. udgave. 1979. 51 sider.

Banke, Palle: Beskæftigelsesprojekter for unge arbejdsløse. Erfaringer fra 4 udvalgte projekter hvori der indgår produktion. Af Palle Banke og Birthe Hedegaard. Teknologisk Institut, 1980. 81 sider. (Heri om Aalborg og Hobro Kommuner).

Bavngaard, Knud: Vandringer. Centrum (DBK), 1980. 62 sider, illustreret. (Illustreret af Leif Ragn Jensen).

Brovst, Bjarne Nielsen: Hanherredsfortællinger. Hernov, 1980. 127 sider, illustreret.

Christensen, C.: Aalborg Amt. Beskrevet efter opfordring fra Det Kongelige Landhus-holdningsselskab. Reprografisk genudgivet. Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred, 1979. 153 sider. (Bidrag til Kundskab om de Danske Provindsers Nærværende Tilstand i Oeconomisk Henseende). (Originaludgave 1832). (Tillæg til: Fra Himmerland og Kjær Herred, 1979).

Christensen, Stig: Danske skovdistrikter, 1979. 12. udgave. Danske Forstkandidaters Forening, 1978. 416 sider + 1 tavle.

Dahl, Ole: Projektlederuddannelse. Arbejdernes Oplysningsforbund. Nordjylland, 1978. 47 sider, illustreret.

Fink, Hans: Regionplandebatten i Nordjylland - hvis forventninger blev indfriet? Af Hans Fink m.fl. (Byplan, 1979: 2, s. 37-41).

Greiffenberg, Tom: Nordjyllands lokalplaner. Ord og plan i lov og praksis. Af Tom Greiffenberg og Niels Hurup. Aalborg Universitetsforlag, 1979. 99 sider, illustreret. (Serie om Offentlig Planlægning, 2/ Forskningsrapport om lokalplaner, 1).

- Hansen, Hans-Ole*: Danske naturområder. Fredningsstyrelsen/Politiken, 1979. 407 sider.
- Hjortaa, Harry*: Naturen Danmark rundt. Politiken, 1979. 252 sider, illustreret.
- Jensen, Henning*: Arkivhåndbog Nørrejylland. Håndbog for slægts- og lokalhistoriske undersøgelser ved Landsarkivet for Nørrejylland. Af Henning Jensen m.fl. Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1980. 244 sider. (Slægts- og Lokalhistorikerens Håndbøger, 3).
- Jensen, Lene*: Peter Riismøllers forfatterskab. En bibliografi. Udarbejdet af Lene Jensen, Kirsten Knudsen og Birgitte Slot Ulstrup. Aalborg Historiske Museum, 1979. 72 sider, illustreret. (Udvidet udgave af opgave fra Danmarks Biblioteksskole, Aalborg).
- Kirchhoff, Hans*: Augustopgøret 1943. Udgiverselskab for Danmarks Nyeste Historie (Gyldendal), 1979. Bind 1-3 (299+493+392 sider). (Doktordisputats, Københavns Universitet).
- Kirk, Hans*: Godtfolk. Samtaler og portrætter. I udvalg og med efterskrift af Børge Houmann. Vindrose, 1980. 156 sider.
- Kontaktudvalget mellem de Nordjyske Fællesorganisationer og AUC*: Samarbejdet mellem den nordjyske fagbevægelse og Aalborg Universitetscenter. (AOF, Nordjyllands Amt), 1977. 48 sider.
- Konvention om vådområder*. Bekendtgørelse nr. 26 af 4. april 1978 om konvention om vådområder af international betydning navnlig som levesteder for vandfugle (Ramsar-Konventionen). Miljøministeriet. Fredningsstyrelsen, 1979. 72 sider, illustreret.
- Larsen, Torben*: Bestemmelse af Limfjordens nettostrom. Aalborg Universitetscenter. Institutet for Vand, Jord og Miljøteknik. Laboratoriet for Hydraulik og Havnebygning, 1978. 19 sider, illustreret. (Bulletin, 11).
- Larsen, Torben*: A way to measure the residual flow in the Lim Fjord. Aalborg Universitetscenter. Institutet for Vand, Jord og Miljøteknik. Laboratoriet for Hydraulik og Havnebygning, 1979. 10 sider, illustreret. (Bulletin, 15).
- Linder, Bernhard*: Vest-Himmerland. (Moters Grønne Bilture, 41). (Motor, 1979: 14, s. 42-43).
- Lokalhistoriske Arkiver i Nordjyllands Amt*: Kortfattet oversigt over forenings- og virksomhedsarkiver. 2. udgave. 1978. 49 sider.
- Lyngby Jepsen, Hans*: Nu kommer byen. Nordjyske billeder. Gyldendal, 1979. 183 sider.
- Møller, Jes*: Kan Nordjylland decentraliseres? Prognose og strategi for Nordjyllands Amtskommune. Eget forlag, 1976. 33 sider, illustreret. (Afløsningsopgave i Lands- og Regionplanlægning, Danmarks Tekniske Højskole, 1976).
- Møller, Johs. P.*: »Ingen billetter til himlen«. Danmarks Folkeminder, 1980. 63 sider. (Folk Fortæller, 3). (»Landsby i Himmerland« - navn ikke opgivet!).
- Nordjylland med Læsø og Hirsholmene*. Red.: Bent Rying. 2. udgave. Gyldendal, 1979. 284 sider, illustreret. (Gyldendals Egnsbeskrivelser).
- Nordjyllands Lægtekredsforening 125 år 1979*. Tilrettelæggelse: Jess og Krabbe. Nordjyllands Lægtekredsforening, 1979. 46 sider, illustreret.
- Nørgaard, Niels R.*: Med jægerhilsen Dick. 2. udgave. D.O.C.s Forlag, 1979. 81 sider, illustreret.

- Saxtorph, Niels M.*: Jeg ser på kalkmalerier. 3. udgave. Politiken, 1979. 350 sider, illustreret. (S. 228-250: Vendsyssel og Himmerland).
- Svane, Siegfred*: 100 danske helligkilder og deres historie i korte træk. Lademann, 1979. 96 sider, illustreret.
- Det Særlige Bygningssyn. Sekretariatet*: Fredede bygninger - indtil 31. juli 1978. Ny udgave. 1978. 236 sider, illustreret + 1 tavle.
- Tang Kristensen, Johannes Evald*: Rasmus Henrik Kruse. Naturmaler og antikvar. Lademann, 1979. 117 sider, illustreret. (Mennesker og Minder).
- wl*: To kommuner i aktion for nye arbejdspladser. (Danske Kommuner, 1979: 20, s. 6-7). (Om Løgstør og Nibe).

Amtskommunale publikationer

- Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1978*. Nordjyllands Amtskommune. Amtssarkitektkontoret, 1979. 34 sider.
- Bak, Birgit*: Epifytiske alger på ålegræs i Limfjorden 1978. Forekomst, biomasse og produktion. Nordjyllands Amtskommune. Amtsvandvæsenet, 1978. 62 sider, illustreret + 3 bilag.
- Bak, Hans Peter*: Ålegræs, *Zostera marina* L. i Limfjorden 1978. Undersøgelser over forekomst, biomasse og dybdegrænser. Nordjyllands Amtskommune. Amtsvandvæsenet, 1979. 183 sider, illustreret.
- Cowiconsult*: Kollektiv trafik. Resultater af passagertællinger nov. 1978 på rutebiler i Nordjylland. Nordjyllands Amtskommune, 1979. 37 sider.
- Fluoridindholdet i drikkevand i Nordjyllands Amt 1971/77*. - Amtsvandvæsenet. Embedslægeinstitutionen, 1978. - (1971/77. 1978. 40 sider, illustreret + 1 tavle. - 1978. 1979. 38 sider).
- Friluftsrådet*: Registrering af friluftsanlæg og friluftinteresseområder samt ønsker herom. Nordjyllands Amtskommune, 1979. 169 sider. (Friluftsrådets Friluftundersøgelse).
- Møller, Bo*: Ålegræsundersøgelser ved Livø og i Nibe Bredning. - 1978. Rapport til Limfjordskommissionen. Af Bo Møller og K. I. Dahl-Madsen. Udført af Vandkvalitetsinstituttet. Nordjyllands Amtskommune. Amtsvandvæsenet, 1979. 87 sider, illustreret.
- Nordjylland (amtskommune)*: Fakta om Nordjylland 1980. Nordjyllands Amtsråd, 1979. 47 sider.
- Nordjylland (amtskommune)*: §11 udbygningsplaner 1979-84 for sociale og visse sundhedsmæssige områder, sammenfattende redegørelse. Nordjyllands Amtskommune. Social- og Sundhedsforvaltningen, 1978. 105 sider, illustreret.
- Nordjylland (amtskommune)*: Udbygningsplan 1979, for den prøveforberedende enkeltfagsundervisning m.v. for voksne. Nordjyllands Amtskommune. Undervisnings- og Kulturforvaltningen, 1979. 41 sider + 3 bilag.
- Nordjylland (amtskommune)*: Visitation til behandlingshjem i Nordjyllands Amt 01.04.1976-01.10.1978. 1978. 19 sider.

- Nordjylland (amtskommune). Amtsvandvæsenet: Oversigt over forureningstilstande i vandløb.* 1979. 39 sider, illustreret + 1 tavle. (Afstørningsregioner III og IV, 1978).
- Nordjylland (amtskommune). Amtsvejvæsenet: Uheldsinformation for årene 1976-1978. Færdselsuheld i Nordjyllands Amtskommune.* 1979. 83 sider, illustreret.
- Sammenfattende redegørelse: §11-udbygningsplaner... for sociale og visse sundhedsmæssige områder 1980/1985.* Nordjyllands Amtskommune. Social- og Sundhedsforvaltningen, 1979. 127 sider, illustreret.
- Udbygningsplan... folkeskolen og fritidsundervisningen 1978-.* Nordjyllands Amtskommune. Undervisnings- og Kulturforvaltningen, 1979- .

Enkelte lokaliteter

Blenstrup

Holmgaard, Jens: Bortforpagtningen af baroniet Lindensborgs tiender ca. 1720 til 1752. (Festskrift til Johan Hvidtfeldt, 1978, s. 147-165)

Brovst

Brovst Idrætsforening 1929-1979. Brovst Idrætsforening, 1980. 68 sider, illustreret.

Jerver, Mogens: Mordet i Sønder Økse. Borgen, 1980. 90 sider, illustreret.

Ellidshøj

Bender Jørgensen, Lise: To tekstilfragmenter fra romersk jernalder. Elmelund og Ellidshøj. (Kuml, 1979, s. 199-204).

Jensen, Stig: En nordjysk grav fra romersk jernalder. Sen romersk jernalders kronologi i Nordvesteuropa. (Kuml, 1979, s. 167-198).

Fjerritslev

Jensen, Otto: Biblioteksplanlægningen af Fjerritslev Kommune. Danmarks Biblioteksskole, Aalborg, 1978. 136 sider, illustreret + 3 bilag.

Hadsund

Aerostar 601 P, OY-ARR øst for Hadsund Flyveplads, 2. juni 1979. Havarikommissionen for Civil Luftfart, 1979. 5 sider. (Flyvehavarirapport Danmark, AIG/08/79).

Bergquist helikopter service A/S, Hughes 269 C, OY-HBY, Hadsund Flyveplads den 26. september 1977. Havarikommissionen for Civil Luftfart, 1979. 13 sider, illustreret. (Flyvehavarirapport, AIG/05/79).

En Hadsund-bog. Blandt godtfolk og kjæltringe. Red.: Jørgen Toubro. P. S. Johnsen, 1979. 34 sider, illustreret.

Hals

Hansen, Arne: Anders fra Hals. Modtryk, 1979. 160 sider, illustreret. (Historisk børnebog).

Hobro

Haller, Jesper: En aktiv indsats har givet Hobro flere nye virksomheder. (Danske Kommuner, 1980: 3, s. 10-11). (Interview med Ejnar Sørensen).

Morell Jørgensen, H.: Spredte træk og skæbner fra Hobros historie. Hobro 1000 år. Hobro Kommune, 1980. 100 sider, illustreret.

Rosendalskolen. Forsøgsudvalget: Forsøg/undersøgelse vedrørende en 2-sporet skole: Rosendalskolen, Hobro Kommunale Skolevæsen 1978-79. 1979. 213 sider, illustreret.

Kongerslev

Kristensen, Poul-Erik: Kongerslev-Komdrup Kommune 1860-1916. Ivan Eriksens Novelleforlag, 1979. 89 sider, illustreret.

Sørensen, Egon: Kongerslevholmene. Eget forlag, 1975. 14 sider, illustreret.

Løgstør

Gry, Helge: Beskrivelse til geologisk kort over Danmark, kortbladet Løgstør. (C. A. Reitzel), 1979. Bind 1-3 (36 + 58 sider + kortbilag), illustreret. (Danmarks Geologiske Undersøgelse, 1:26).

Lindhard, N. H.: Litteratur om Løgstør Kommune. 2. udv. udgave. Løgstør Bibliotek, 1979. 31 sider, illustreret.

Rasmussen, Søren: Differences in precipitation at Svinkløv and Aggersund (Northern Jutland) during the period 1971-1977. Århus Universitet. Geologisk Institut. Laboratoriet for Fysisk Geografi, 1978. 29 sider, illustreret. (GeoSkrifter, 9).

Mou

Sørensen, Egon: Det su'et sown og Ka'roels praksis. Eget forlag, 1976. 10 sider, illustreret.

Nibe

Lundsager, Per: Static deflection and eigenfrequency analysis of the Nibe wind turbine rotors. Theoretical background. By Per Lundsager and Ole Gunneskov. Risø National Laboratory, 1980. 25 sider, illustreret. (Risø-M, 2199).

Nibe Roklub 40 år: 28. juli 1979. Red.: Jacob Søndergaard. Nibe Roklub, 1979. 20 sider, illustreret.

Petersen, Helge: Rotorkonstruktionen for de to Nibe vindmøller opført af elværkerne. Risø National Laboratory, 1979. 67 sider, illustreret. (Risø-M, 2195).

Ranum

Christensen, Hans E.: Livø skitser. Lions Club Løgstør, 1979. 26 sider, illustreret.

Ebert, Jan: Livø. (Båden i Dag, 1979:7, s. 30-31).

Sejlfjord

Nielsen, Jens N.: Nordjysk jernalder. (Skalk, 1980:3, s. 10-15). (Om hustomter og grave i Sejlfjord).

Sejlfjord Vejviser 1979. Officiel adressebog for Sejlfjord Kommune. Mostrup Vejvisere, 1979. Forskellig paginering, illustreret.

Skørping

Munch, Ingeborg: Erindringer IM 78/1-25. Folkemusikhusets Forlag, 1978. 153 sider, illustreret. (Folkemusikhus, 8).

Trads, Otto: En spillemand i Himmerland. Spillemandsmuseets Forlag, 1980. 134 sider, illustreret.

Sønderholm

Olsen, Levin: Også en tilværelse. En landmands erindringer. Aros, 1979. 109 sider, illustreret. (S. 81-87: Om et ophold på St. Restrup Husmandsskole).

Vadum

Piper PA 28-180, OY-BCT v/ Vadum Flyveplads 23. juli 1978. Havarikommissionen for Civil Luftfart, 1980. 14 sider + 4 tavler. (AIG/02/80).

Vust

Skotte Møller, Hans: Naturforholdene i Vejlerne. En beskrivelse af udviklingen i det videnskabelige reservat i Vejlerne i 1900-årene. Fredningsstyrelsen (DBK), 1980. 108 sider, illustreret. (Fredningsstyrelsens Forskningsrapport fra Naturreservaterne, 17).

Aalborg

Andersen, Doris: Lokalhistorisk formidling i bibliotek og lokalhistorisk arkiv. Af Døris Andersen og Anders Christian Johansen. Danmarks Biblioteksskole. Aalborg, 1979. 102 sider + 6 bilag.

Baller, Uffe: Mangelfulde foderstoffer. (Hyologisk Tidsskrift Svinet, 1979:9, s. 18-19). (Om en principiel retssag i Aalborg).

Dansk Kedelforening: Solvarmeanlæg. 3 års driftserfaringer. 1980. 109 sider, illustreret. (Rapport om Dansk Kedelforenings kontorhus i Aalborg).

Duch, Christian: Et bevaret byområde i Aalborgs Centrum. (Arkitektur DK, 1979:12, s. 233-237). (Om restaureringer i Hjelmerstald og Peder Barkesgade).

Geil, Georg S.: Befrielse. Budolfi-prædikener. 2. oplag. Aros, 1979. 168 sider.

Glaved, Chr.: Provinsens sommerrevyer. Fra firsernes glade halvfemsere til idag. Berlingske, 1979. 150 sider, illustreret. (S. 61-69: - Om flere kendte digtere, en kendt roman - og revyer i Aalborg).

Jensen, Ole Steen: Lokalbibliografi for Aalborg By 1482-1978. Af Ole Steen Jensen og Per Ørvad. Aalborg Universitetsforlag, 1980. 225 sider.

Johsen, Lise: Pro et contra. Debat og problemhandling. Burhøns og lavprisvarehuse. Centrum, 1979. 35 sider, illustreret. (Samtidsorientering, 2). (Heri bl. a. om Bilka).

KD-H: Øvelsesskole ved Ålborg Seminarium. Arkitekter: Nils Andersen & Salli Besiakow. (Arkitektur DK, 1979:3, s. 104-109).

KF: Nordjyllands Amtsgård, Ålborg. Arkitekter: Arkitektfirmaet Friis og Moltke. (Arkitektur DK, 1979:5, s. 184-189).

Kontaktafvigende børn: behandlingsforløb: samarbejde med forældre. Kroghs Skolehåndbog, 1979. 144 sider. (Udarbejdet af personalet på behandlingshjemmet »Birkehjem« ved Vodskov).

Kyng, Morten: Klubarbejde og edb på Aalborg Værft. Rapportering fra DUE-projektets samarbejde med fællesklubben på værftet. Af Morten Kyng m.fl. Århus Universitet, Datalogisk Afdeling, 1980. 232 sider. (DUE-Notat, 14).

lui: Nordjyderne har fået deres avisfabrik. (Arbejdsgiveren, 1980:4, s. 13-15). (Interview med Alf Schiøttz-Christensen, Aalborg Stiftstidende).

Melhus, Øyvind: Varmtvandslagring i Aalborg-Nørresundby-området. Af Øyvind Melhus og Bjørn Qvale. Danmarks Tekniske Højskole. Laboratoriet for Energiteknik, 1979. 73 sider, illustreret. (WE, 79-10).

Mikkelsen, Palle: Finansieringsstrukturen i de fire store bykommuner (København, Århus, Odense, Aalborg). Af Palle Mikkelsen og Torben Gaarskær Poulsen. Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, 1980. 29 sider.

Nordisk Embedsmandskomité for Transportspørgsmål: Trafik i nordisk tätort. En framtidsstudie med tonvikt på kollektivtrafiken i medelstore tätorter. Oslo, Nordiska Ministerrådets Sekretariat, 1979. Bind 1-3 (289 + 86 + 344 sider). (NU-Serien A, 1978:14-16).

Pedersen, Jannick B.: Blokbudgettering og prioriteringsspil; erfaringer fra to kommuner. Af Jannick B. Pedersen og Henrik Worsøe. Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, 1979. 256 sider. (Heri bl.a. om Aalborg).

Petersen, Chr.: Aftenskumring. One Way, 1980. 105 sider, illustreret. (Erindringer fra Aalborg).

Quist, C. J.: Ridemands Mølle. Udgivet af Sparekassen Nordjylland. Eget forlag, 1978. 14 sider, illustreret.

Rige og regiment. Strejftog gennem dansk historie. Red. af Niels A. Eigenbroth. 4. rev. oplag. Dronningens Livregiment, 1979. 35 sider, illustreret. (Om Nørre Uttrup Kaserne).

S.: Højvangsskolen, Svenstrup. Arkitekt: Jacob Blegvad, Arkitektkontor A/S - Poul Hvass. (Arkitektur DK, 1979:3, s. 90-96).

Sagen om Churchill-Klubben fortalt gennem kilder. Udgivet af Knud Pedersen. Zac, 1979. Bind 1-2 (231 sider), illustreret.

Skytteforeningen Kimbrerne 1929-1979. Red.: Poul P. Gadegaard. Skytteforeningen Kimbrerne, 1979. 24 sider, illustreret.

Stephensen, Hakon: Et krigsmonument - ni 4. maj kollegier. Frihedsfonden, 1979. 62 sider, illustreret.

Tang Kristensen, Johs. E.: Brændevinsbrænder Harald Jensens Bibliotek. Forening for Boghåndværk. Nordjysk Afdeling, 1979. 13 sider, illustreret. (Oprindelig artikel i: Bogvennen, 1979, s. 61-73).

Toft Jensen, Hannelene og Per Axelsen: Rørdal Arbejderby. (Fabrik og Bolig, 1980: 1, s. 4-24).

wl: Uvedkommende trafik må snart finde sig i at køre uden om city. (Danske Kommuner, 1979:14, s. 22-23). (Interview med Hans Brusgaard).

Å-udstillingen 1975-78. 1975-1978. (24 + 28 + 28 + 36 sider, illustreret).

Aalborg Handelsstandsforening. Bykerneudvalget: Aalborg bykerne - et alternativ. Aalborg Handelsstandsforening, 1979. 33 sider, illustreret.

Aalborg Haandværker-Sangforening: Jubilæumsprogram 125 år. 1854 - 4. marts - 1979. 1979. 22 sider, illustreret.

Aalborg Kommune: Vejviseren. Lokaludgave af Aalborg vejviser. Mostrup, 1979-. Bind 1-8, illustreret. (Gistrup + Nørresundby + Sulsted/Vodskov + Svenstrup + Aalborg midt/vest + Aalborg syd/vest + Aalborg øst + Aalborg øst/syd).

Aalborg Net-Avis: Kontakt & kommunikationskatalog for politiske aktivister & andet godtfolk i Aalborg november 79. 1979. 26 sider, illustreret.

Aalborg Stiftstidende: Kort over Aalborg/Nørresundby samt nærmeste omegnsbyer. Ny ajourført udgave. Aalborg Stiftstidendes Forlag, 1979. 22 s. + 1 kort.

Aalborg Væddeløbsforening 1954-1979. Red.: Palle Hebo m. fl. Aalborg Væddeløbsforening, 1979. 97 sider, illustreret. (Omslagstitel: AAV-25 år).

Aalestrup

Aalestrup Vejviser. Officiel adressebog for Aalestrup Kommune. Mostrups Vejvisere, 1979. Forskellig paginering, illustreret.

Års

Villemoes, Ann: Hvad nyt om Gundestrupkarret? Eget forlag, 1978. 7 sider, illustreret. (Særtryk af: Nationalmuseets Arbejdsmark, 1978, s. 78-84).

Aalborg. Kommunale publikationer:

Bolig- og befolkningsprognose 1979/1993. Aalborg Kommune. Planlægningssekretariatet og Statistisk Kontor, 1979. 47 sider + 1 kort. do. 1980/1984. 39 sider + 1 kort.

Erik Agergård ApS: Aalborg Kommune. Centerstrukturanalyse. Aalborg Kommune. Magistratens 2. Afdeling, 1979. 41 sider + 7 tavler.

Statistik om folketal 1979. Ved Aalborg Kommune. Statistisk Kontor, 1979. 25 sider + 5 tavler.

Thomsen, Kurt: Idræt og samfund. Valgfag i 8. og 9. klasse 78-79. Foreløbig rapport over pædagogisk forsøgs- og udviklingsarbejde ved Aalborg kommunale skolevæsen. Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen, 1979. 100 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Folkeregistret: Gade og vejnavne. Ny udgave. 1979. 27 sider.

Aalborg Kommune. Fritidsforvaltningen: Sektorplan for fritidsområdet 1980-1983. 1979. 30 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Filstedvejens skole. Ikke fagdelt undervisning. Indskolingsforsøg. Rapport fra pædagogisk udviklingsarbejde 1978-1979. 62 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Langholt Skole. P-fags forsøg for Bh.kl. 1.-2. og 3. kl. Rapport fra pædagogisk udviklingsarbejde. 1977/78- .

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Løvvangsskolen. To-lærersystem. Dansk & regning/matematik. Rapport fra pædagogisk udviklingsarbejde. 1977/78- .

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Nøvling Skole. Samkøring af parallelklasser 1978-79. 1979. 12 sider.

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Undervisningsplan pr. 1. august 1979. 1979. Bind 1-2 (7 sider + forskellig paginering).

Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen: Vaarst Skole. Indskolingsforsøg. Rapport fra pædagogisk udviklingsarbejde 1977/78. 1978. 111 sider, illustreret.

Aalborg Kommune. Skolevæsenet: Skoleplan. 1977/78- . Bind 1-2. (1: Skoleområder. 3 skoledistrikter. 2: Gadefortegnelse).

Aalborg. Magistratens 2. Afdeling: Nørresundby bykerne. 1979. Bind 1 (Registrering). 72 sider, illustreret + 1 tavle.

Aalborg. Magistratens 2. Afdeling: Ø-gadekvarteret, forslag til rammeplan. 1980. 47 sider, illustreret.

Aalborg. Magistratens 2. Afdeling: Aalborg bykerne. 1979. Bind 1-2, illustreret. (1: Forslag til busterminal. 7 sider, illustreret + 4 tavler. 2: Forslag til omprofilering af Vesterbro. 9 sider + 8 tavler).

Aalborg. Magistratens 2. Afdeling: Aalborg bykerne. 1980. (Trafik- og arealanvendelsesplan. Vurdering af ændringsforslag). 38 sider, illustreret.

Aalborg. Skoleforvaltningen. Konsulentafdelingen: Skole-hjem samarbejde. Rapport vedrørende undersøgelse af skolenævnsarbejdet i perioden 1974-78. 1979. 184 sider + bilag.

Aalborg. Statistisk Kontor: Aalborg i tal. Aalborg Kommune, 1979. Bind 1-2. (1: 1965-1970. 89 sider. 2: 1971-1976. 99 sider).

Aalborg. Ungdomscentret: Lidt af hvert... Af Johnny Friis Jensen m. fl. Aalborg Kommunes Ungdomscenter, 1979. 51 sider, illustreret. (Omslagstitel: Ungdomscentret 78/79 - på vej mod 1980).

Aalborg Universitets Center:

Noget om sociale forhold, administration og politiske institutioner. Aarborg 1978- . (Aalborg Universitetsforlag), 1979- .

Regional udvikling og styring. Aalborg Universitetscenter. Institut for Produktion/ Institut for Sociale Forhold. Administration og Politiske Institutioner (Aalborg Universitetsforlag), 1979- . Bind 1- . (1: Allan Christensen m. fl.: 4 kroniker om regionplanlægning. 1979. 27 sider).

Siggaard Jensen, Hans: Hvidbog om videnskabsteori-uddannelsen ved Aalborg Universitetscenter. Af Hans Siggaard Jensen m. fl. 2. oplag. Aalborg Universitets Center. Institut for Sprog. Kommunikation og Kulturhistorie, 1978. 33 sider. (Videnskabsforskning, 2).

Statusrapport over kvalifikationsprojektet ved Institut for Uddannelse og Socialisering AUC. Af Erik Christiansen m. fl. (Aalborg Centerboghandel), 1978. 201 sider. *Uddannelsessystemet og AUC.* Studenterbevægelsen på AUC. Erfaringer fra basisuddannelsen. AUC. Den Samfundsvidenskabelige Basisuddannelse, 1978. 112 sider, illustreret.

Aalborg Universitetscenter. AV-Udvalget: AV-planlægning på Aalborg Universitetscenter. Indstilling fra Konsistoriums AV-Udvalg. Af Jens Bach m. fl. 1979. 120 sider.

Aalborg Universitetscenter. Erhvervsøkonomiske Studenter: Et tilbud... på vej til en god begyndelse. 1979. 116 sider, illustreret.

Aalborg Universitetscenter. Stipendienævnet: Socialundersøgelse. 1978. Bind 1-2 (93 + 23 sider) illustreret. (1: Tekstbind. 2: Bilagsbind).

Aalborg Universitetscenter. Studenterrådet: SR håndbog. Red.: Niels Bjørn Jensen m. fl. 1980. 49 sider, illustreret.

Årlige publikationer:

Stokholm, Torben: Landsbymiljøer ved Ålborg. Af Torben Stokholm og Christian Duch. (Aalborg-Bogen, 1977, s. 1-90).

Et udvalg af stamtavler og anden slægtslitteratur - Fra Himmerland og Kjær Herred. En litteraturoversigt, fortrinsvis over selvstændige publikationer

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek

Aggersborg

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Jacob Nørgaard Christensen *Kronborg*, født 1815, proprietær i Aggersborggård, Aggersborg Sogn, og hustru Ane Cathrine Christensdatter, deres forfædre og efterkommere samt Aggersborggårds historie. 1961. 132 sider.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Johannes Anton *Nielsen (Langgaard)*, født 1838, husmand og færgemand i Aggersund, hans forfædre samt efterkommere efter ham og hans første hustru, Christine Mikkelsen samt anden hustru Kirstine Mortensen. 1966. 153 sider.

Alstrup Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Christen *Byrialsen*, født 1783, gårdejer i Alstrup Sogn, og hustru Else Marie Sørensdatte, deres forfædre og efterkommere. 1964. 190 sider.

Slægtsarkivet: Slægten fra Alstrup Hedegaard. Anetavle for Niels Christensen *Grynderup* eller *Grynnerup*, født 1806 i Alstrup Hedegaard, død sammesteds 1887. Efterkommere efter Niels Christensen Grynderup og hustru Margrethe Jensdatter, født 1815 i Rørbæk by og sogn, død 1891 på Alstrup Hedegaard. 1979. 129 sider + 21 tavler.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Jensen*, født 1826, gårdejer i Tinggård, Alstrup Sogn, og hustru Anne Marie Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. 1964. 52 sider.

Slægtsarkivet: Slægten fra Illeris i Alstrup Sogn. Forfædre samt efterkommere efter „*Dorre Pors*”, født 1808 i Illeris og hendes to ægtefæller Stephan Jeppesen, f. 1796 i Junget Sogn, død 1840, og Peder Sørensen, født 1791 V. Bølle Sogn. 1977. 342 sider + 45 tavler.

Astrup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Christensen*, født 1785, gårdejer i Grønhøjhus, Astrup Sogn, og hustru, Else Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. 1974. 235 sider.

Bejstrup

Nordisk Slægtsforskning: En slægt *Christensen* fra Bejstrup Sogn (Ø. Han Herred). Om Christen Michelsen, født 1824, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1976. 142 sider + 17 tavler.

Biersted

Nordisk Slægtsforskning: En slægt *Clemmensen* fra Biersted Sogn (Kær Herred). Om Niels Nielsen, født 1798, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1978. 136 sider + 11 tavler.

Se også Vadum.

Binderup

En slægt Hansen fra Lille Binderup. Om Hans *Andersen (Back)*, født 1806 og hustru, deres forfædre og efterkommere. Nordisk Slægtsforskning, 1971. 120 sider + 21 tavler.

Slægten fra Binderup Vestergaard. Om Niels *Nielsen (Poulsen)*, født 1815, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1971. 118 sider + 8 tavler.

Blenstrup

Nogle bidrag til slægten *Buus'* stamtavle. Samlet af Jens Gravesen. 1968. 66 sider.

Endnu et bidrag til slægten *Buus'* stamtavle. *Buus'*erne fra Blenstrup Sogn, hvori også mange med navnet *Vammen* forekommer. Samlet af Jens Gravesen. 1971. 135 sider.

Brorstrup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Jens Jensen *Trads*, født 1805, gårdejer i Mejlby, Brorstrup Sogn, og hustru Karen Jensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1958. 75 sider.

Buderup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Jørgen Jensen*, født 1816, gårdejer på Sørup Hede, Buderup Sogn, og hustru, Ane Sørensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1973. 180 sider.

Groshennig, Max: Legatfamilien *Aagaard* fra Juelstrup Præstegaard. 1905. 112 sider.

Bælum

Kaas, Frederik: Stamtavler med bilag vedrørende en slægt *Kaas* fra Bælum, der ikke tilhører Sparre- eller Murkaaser. 1929. 1 side.

Durup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Jens Michelsen*, født 1820, gårdejer i Tandhøjgård, Durup Sogn, og hustru Else Kirstine Andersdatter, deres forfædre og efterkommere samt Tandhøjgårds historie. 1958. 57 sider.

Døstrup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Niels Sørensen*, født 1820, gårdejer i Finderup, Døstrup Sogn, og hustru Kirsten Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. 1959. 50 sider.

Farstrup

Baumgarten, Torkil: Stamtavle over familien *Ørsnes* med oplysning om nogle *Ørsnes*gaarde i Farstrup Sogn. 1914. 36 sider. (Særtryk af: Arkiv for Genealogi og Heraldik. 1914. Bind I, side 225-260).

Farsø

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Christensen*, født 1840, gårdejer i Fandrup, Farsø Sogn, og hustru Karen Marie Mortensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1957. 52 sider.

Kragh, J. C.: Slægten *Jens Jensen* fra Støttrup. 1954. 159 sider, illustreret. (Om Johs. V. Jensens slægt).

Fovlum

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog for efterkommere efter *Peder Andersen* gårdejer i Enggård i Stistrup, Fovlum Sogn, født 1814. 1975. Flere pagineringer + 35 tavler.

Slægtsarkivet: Slægten *Hvid* fra Vest-Himmerland Christen Jensen (Hvid), f. 1829, d. 1903, tømrer og husmand i Døllerup i Fovlum Sogn og hustru Inger Sørensdatter, f. 1831, d. efter 1909 - deres efterkommere samt forslægt med afstamning fra De Rinds Herreds knaber. 1978. 240 sider + 2 tavler.

Fræer

Nielsen, A.: Stamtavle over familien *Hjorth*, 1889.

Hjorth, Jens: Stamtavle med korte biografiske oplysninger om slægten *Hjorth*, Thustrup. 1919-1934. Bind 1-2.

Ertbøll-Nielsen, A. C.: Om Tustrup Hovedgaard og dens beboere efter 1818. (Fra Himmerland og Kjær Herred, 1927-29, side 251-298).

Hjorth, Jacob Vallentin og Niels Stenild Møller Hjorth: Slægten *Hjorth*, Thustrup. 1955. 69 sider.

Grynderup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Niels Christensen*, født 1823, gårdejer i Allestrupgård, Grynderup Sogn, og hustru Christiane Andersdatter, deres forfædre og efterkommere. 1971. 72 sider.

Gudum

Nordisk Slægtsforskning: Slægten *Lind* fra Gudum Sogn. Om Mads Jensen (Lind), født 1796, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1970. 127 sider + 14 tavler.

Gundersted

Skriver Svendsen, Lars: Oversigt over efterkommere af *Niels Christensen Skriver* og Ane Marie Povsdatter, Lille Ajstrup. 1962. 28 sider. (Duplikeret).

Gunderup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Niels Frederik Christensen*, født 1823, snedker og gårdejer på Håls Mark, Gunderup Sogn, og hustru Maren Kerstine Christiansen, deres forfædre og efterkommere. 1964. 70 sider.

Gjerding, Klavs: Vaarstgaard og familien *Rod*. (Samlinger til Jydsk Historie og Topographie, 2. række. 3. bind, 1891-93, side 449-464).

Gøttrup

Klitgaard, C.: Slægtens saga. En stambog for efterkommere af ægteparret *Mogens Brix* og Karen Pedersdatter Lassen af Nørbjerggaard i Gjettrup Sogn, V. Hanherred. 1898.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Godik Larsen*, født 1758, gårdejer i V. Drøstrup, Gøttrup Sogn, og hustru Ane Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1972. 325 sider.

Haverslev

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Jens Peter Jensen*, født 1848, gårdejer i Vestby,

Haverslev Sogn, og hustru Ane Kirstine Jensen, deres forfædre og efterkommere. 1967. 90 sider.

Hjortdal

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Mogens Brix Christensen Kronborg*, født 1776, skipper og handelsmand i Løkken, senere gårdejer i Slettegård, Hjortdal Sogn, og hustru Maren Jensen, deres forfædre og efterkommere samt karakteristiske træk. 1959. 200 sider.

Hobro

Henrichsen, Helga Elfrida: Stamtavle over slægten *Morell* i Danmark. 1929. 75 sider, illustreret.

Schmidt, Hj.: Avlsbruger og vogmand *Jens Nielsen* i hundredaaret for ankomsten til Hobro. 1948. 15 sider, illustreret.

Hørby

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Christensen*, født 1852, lærer i Hørby Sogn, og hustru Kirstine Enevoldsen Vinther, deres forfædre og efterkommere. 1965. 125 sider.

Kettrup

Holm, Erik: Slægterne *Holm* fra gården „Dronningholm” i Han Herred. Eget forlag, 1960. 25 sider.

Klim

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Jens Jensen (Møller)*, født 1820, gårdejer i Klim Sogn og hustru Mariane Gregersdatter, deres forfædre og efterkommere. 1960. 58 sider.

Klitgaard, C.: Slægten Toft fra Klim. 1942. 38 sider, illustreret. (Særtryk af: Historisk Årbog for Thisted Amt, 1941-43. side 201-236).

Kongstedlund

Brun af Kongstedlund. (Adelsaarbogen, 1889, side 113-115).

Kornum

Thulstrup Christensen, J.: *Hans Justsen Thorning* af Smak Mølle. Slægtshistorie. 1937. 12 sider. (Manuskript).

Lundby

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Søren Sørensen (Kjær)*, født 1810, gårdejer i Mølgård, Lundby Sogn, senere gårdejer i Tranholm, Nr. Tranders Sogn, og hustru Mette Johanne Christophersdatter, deres forfædre og efterkommere. 1969. 110 sider.

Løgstør

Thulstrup Christensen, J.: Fru kobbersmed *Andersens* slægtshistorie. 1941. 13 sider. (Manuskript).

Thulstrup Christensen, J.: Kobbersmed *Andersens* slægtshistorie. 1941. 11 sider. (Manuskript).

Nordisk Slægtsforskning: Slægten *Breum* fra Løgstør. Om Ole Andreas Breum, født 1803 og hustruer, deres forfædre og efterkommere. 1976. 250 sider + 30 tavler.

Busch, C. F.: Slægtsregister for familierne *Busch* og *Sand*. 1927. 41 sider. (Duplikeret).

Thulstrup Christensen, J.: Slægtsbog for murer *Valdemar Hansen*. 1938. 11 sider. (Manuskript).

Thulstrup Christensen, J.: Havnefoged *J. L. Jakobsens* slægtshistorie. 1938. 13 sider. (Manuskript).

Oversigt over efterkommere af *Palle Møller Lunøe* og hustru *Maren Jelstrup*. 1935. 29 sider, illustreret.

Myrhøj, Jens Chr.: Min slægts historie. 1958. 137 sider, illustreret. (Duplikeret).

Cancelliraad, procurator *Otto Henrik Nors'* og hustru *Marie Frandsine Nors*, f. Møllers familielegater i Løgstøer og Aarhus samt stamtavle over legatstifternes slægt. 1890. 15 sider, illustreret.

Nors, Ebba Reisz: Oplysninger fra cancelliråd, procurator *Otto Henrik Nors'* og hustrus stamtavle (trykt 1890) + diverse bilag. 1972-1975. 18 sider + supplerende oplysninger. 1974. 7 sider.

Steenberg, Sv.: Slægten *Nors* i 16- og 1700-årene. 1978. 14 sider.

Ekviperingshandler *Jens Rom Andersens* slægtshistorie. 1939. 16 sider. (Manuskript).

Thulstrup Christensen, J.: Lods *Østergaard*. Notater om hans slægt. ?. 1 side. (Manuskript).

Stamtavle over den løgstørske slægt *Aasted*. *Udarbejdet af Eigil og Vagn Aasted*. Afsluttet 1947. 1948. 150 sider + 1 kort.

Mou

Møller, Ove: Slægtsbog over afkommet af *Carsten Rehdes* og hustru *Marie Neumann* paa *Vildmosegaard*. 1890. 14 sider.

Nibe

Klitgaard, Carl: Familien *Klitgaard* fra Nibe. (S. 12-17 + 19-21 i: Carl Klitgaard: Nogle meddelelser om købmand i Blokhus *Jens Carl Bang Klitgaard* og hustru *Christiane Brix*. 1899.

Nørholm

Frederiksen, Søren: *Kirsten Larsdatter og Frederik Christensen Bødker* fra Nørholm. En fortegnelse over deres efterkommere. 1932. 22 sider, illustreret.

Nørresundby

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Anders Larsen Kusk*, født 1808, gårdejer i Vestbjerg, Sulsted Sogn, senere gårdejer i Lindholm, Nørresundby Sogn, og hustru *Maren Jensdatter*, deres forfædre og efterkommere samt tillæg „Slægten Kusk”. 1965. 83 sider.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Rasmus Christian Larsen*, født 1812, husmand i Lindholm, Nørresundby Sogn, og hustru *Kirstine Nielsdatter*, deres forfædre og efterkommere samt tillæg. 1965. 60 sider.

Nr. Tranders

Se *Lundby*.

Nøvling

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Jens Pedersen (Holdflod)*, født 1822, teglværks-ejer og gårdejer i Nybo, Nøvling Sogn, og hustru *Else Madsdatter (Stousbøll)*, deres forfædre og efterkommere. 1966. 83 sider.

Oudrup

Thulstrup Christensen, J.: Stamtavle over slægten *Oudrup*. 17 sider. (Manuskript).

Ove

Nielsen, Andres: Stamtavle (over efterkommere af *Anders Nielsen*, gårdmand i Ove, f. 1740, d. 1780). 1949. 6 sider.

Ranum

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Hans Christensen Mosbæk*, født 1794, degn og kirkesanger i Ranum Sogn og hustru Anne Magdalene Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere samt efterkommere efter hans første ægteskab med Cathrine Sørensdatter (Rebstrup). 1960. 100 sider.

Reerslev

Møller, Hans Andreas: Stamtavle over slægterne cand. theol. *Degn* i Reerslev, Andreas Andersen Müller og Birgitte Sophie Wallunds, samt brygger og borgermajor i København Jørgen Hansen Hjorth og Dorthea Marie Ørslands descendenter. 1916.

Rold

Nørgaard, I.: Tre slægter fra Rold: *Nørgaard-Damborg-Aldal*, og deres efterslægt. 1935. 120 sider.

Brask, Aage: *Niels Bloch* i Rold og hans nærmeste slægt. En gammel jydsk selvejer-og herredsfogedslægt. 1947. 205 sider, illustreret.

Skelund

Jacobsen, E. W.: Præsteslægten *Wagaard* i Skelund og Visborg. (Fra Himmerland og Kjær herred, 1924, side 60-101).

Skivum

Jydsk Slægtsforskning: Slægtsbog for familien *Larsen*. Om gårdmand Laurs Nielsen Nørgård (Lars Nørgaard), født 1797 i Skivum Sogn og hustru Maren Cathrine Jensdatter, født 1810, deres forgængere og efterkommere. 1975. 143 sider, illustreret.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog for efterkommere efter *Jens Christian Jensen Rosted* gårdejer i Skivum, født 1813. 1975. 81 sider + 9 tavler.

Skørping

En slægt *Jensen* fra Skørping Sogn. Om *Andreas Jensen*, født 1846, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Nordisk Slægtsforskning. 1974. 93 sider + 6 tavler.

Store Arden

Jydsk Slægtsforskning: Slægten *Olesen* fra Arden Sogn. Om Ole Christensen, født den 25. juni 1824, og hustru Marie Christensdatter, født den 13. september 1829, deres forfædre og efterkommere. 1974. 164 sider, illustreret.

Se også Vebbestrup.

Suldrup

Slægten *Dalum* fra Suldrup Sogn. Udg. af Nordisk Slægtsforskning. 1970. 170 sider + 15 tavler.

Sulsted

Se Nørresundby.

Sønderholm

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Stig Larsen*, født 1828, gårdejer i Mysagergård på

Sønderholm Mark, Sønderholm Sogn, og hustru Jacoline Margrethe Jensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1967. 58 sider.

Jydsk Slægtsforskning: Slægtsbog over slægten *Ørbæk*. Om Lars Larsen (Ørbæk), født den 10. august 1834 i Sønderholm Sogn og hustru Ane Margrethe Knudsdatter, født den 13. januar 1842 i Sønderholm Sogn. Deres forfædre og efterkommere. 1971-72. 147 sider, illustreret + 3 tavler.

Sdr. Kongerslev

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Peder Christian Sørensen Brøndbjerg*, født 1805, husmand og hjulmand i Sdr. Kongerslev Sogn, og hustru Dorthea Overgaard Jesperdatter, deres forfædre og efterkommere. 1971. 185 sider.

Se også Vindblæs.

Sønderup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Christensen*, født 1845, gårdejer i Sønderup Sogn og hustru Ane Kirstine Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1958. 92 sider.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Otto Jensen*, født 1873, amtsvejmand og ligsynsmand i Rodsted, Sønderup Sogn, og hustru Else Michelsen, deres forfædre og efterkommere. 1964. 80 sider.

Ullits

Slægtsarkivet: Slægtsbog, omhandler gårdmand i Ullits By og Sogn *Mads Christensen* (Skamris), født 1785, død 1837 og hustru Anne Marie Sørensdatter, født 1789, død 1839. Deres forfædre og efterkommere, med afstamning fra „De Rinds herreds knaber“. 1978. 271 sider + 17 tavler.

Slægtsarkivet: Slægtsbog, slægten fra Vævegården i Svingelbjerg, Vesterbølle Sogn samt Ø. Søkbæk og Bækgården i Ullits Sogn. 1980. 149 sider + 19 tavler. (Om *Niels „Moustsens“ Sørensen*).

Ulsted

Nygaard, Søren M.: Slægtsbog over *Esbens*-slægten. Eget forlag, 1974. 272 sider.

Vadum

Blædel, Finn H.: Fragment af en stamtavle over slægten *Hallager* fra Haldager i Vadum. 1941. 29 sider.

Klitgaard, C.: Kjærulfske studier. 1918. (Om Anders Andersen *Kjærulf*).

Nordisk Slægtsforskning: En slægt Sørensen fra Vadum-Biersted Sogne. Om *Søren Sørensen*, født 1837, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1975. 123 sider + 14 tavler.

Vebbestrup

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Thyge Jensen*, født 1862, husmand i Vebbestrup Sogn, senere gårdejer i Vejrholt, og hustru Kirsten Marie Therkildsen, deres forfædre og efterkommere. 1967. 97 sider.

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Mogens Nielsen*, født 1807, gårdejer i Stokholm, Vebbestrup Sogn, og hustru Mette Michelsdatter, deres forfædre og efterkommere. 1958. 44 sider.

Vester Hassing

Slægtsarkivet: Slægtsbog for familien *Bønlykke (Bønnellykke)*, anetavle for samt efterkommere efter gårdejer i Hals, senere husmand i Gandrup, Vester Hassing Sogn, Niels Christian Christiansen, født 1805 i Brovst Sogn, død 1885 i Gandrup og hustru mariane Olesdatter, født 1813 i Gøttrup Sogn, død 1882 i Gandrup. 1978. 186 sider + 13 tavler.

Vindblæs

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Christen Kjeldsen*, født 1856, husmand i Vindblæs Sogn, senere bosat i Sdr. Kongerslev, og hustru Karen Christensen, deres forfædre samt efterkommere efter hans forældre, Christian Kjeldsen og hustru Mariane Wilhelmsdatter Dyrhauge. 1970. 85 sider.

Visborg

Fribert, V.: Historiske efterretninger om Havnø og dens ejere. (Samlinger til Jydsk Historie og Topographie, 2. rk., bind 1, side 252-360). (Om efterkommere efter *Jens Palnesen*).

Se også Skelund.

Øland

Harbou, H. W.: Lidt om stamfaderen til *Levetzow*'erne paa Oxholm. (Samlinger til Jydsk Historie og Topographie, 3. rk., bind 1, side 205-208).

Øsløs

Nordisk Slægtsforskning: En slægt *Bundgaard* fra Øsløs Sogn. Om Jeppe Thomsen (Ravn), født 1834, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1973. 87 sider + 6 tavler.

Nordisk Slægtsforening: Slægten *Vigsø* fra Øsløs Sogn. Om Peder Nielsen Vixøe, født 1799, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1970. 126 sider + 24 tavler.

Øster Hornum

Lindberg, Carl: Familien *Estrup* gennem 250 år. 1705-1955. Rytterbonde i Estrup, Ø. Hornum Sogn, Christen Poulsens mandlige descendens. 1955. 83 sider.

Fibiger, Amalie: *Steenberg*. Himmerlandsslægten. En gammel præsteslægt. 1942. 63 sider + 1 tavle.

Dansk Slægtsforskning: Efterkommere og aner for fæstebonden *Niels Andersen Ulits* i Volstrup By, Ø. Hornum Sogn. Samlet af Jens Gravesen. 1979. 281 sider.

Aaby

Kjølby, Anton: Slægten *Berg* fra gaarden „Bjerget” i Aaby Sogn i Vendsyssel. 1921-23. 162 + 21 sider, illustreret.

Vedsted, O. Vald.: *Niels Jepsen* og Ellen Jepsdatter i Thorngård i Åby Sogn og deres efterkommere. Eget forlag, 1967. Linie 3 (198 + 13 sider).

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Hollen Thomsen*, født 1808, gårdejer i Skald, Åby Sogn, og hustru Ane Margrethe Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1960. 49 sider.

Vedsted, O. Vald.: En *Thorngårdslægt* fra Åby Sogn i Vendsyssel. Eget forlag, 1970. 288 sider, illustreret.

Aalborg

Christensen, William: *Oluf Christensen* og sønner. En købmandsfamilie i Aalborg omkring år 1800. 1913. 308 sider, illustreret.

Nystrøm, Eiler: Den *Egholmske* slægtsbog. (Personalhistorisk Tidsskrift, 6. rk., Bind 3, 1912, side 133-153).

Egholmslekten i Danmark, på Færøerne og i Kristiansund. Ved G. Lovera Egholm. Kristiansund, Sverdrup, 1960. 16 sider. illustreret.

Lengnick, I. C. L.: Den *Gleerupske* legat-stamtavle. 1839. 4 sider + 9 tavler.

Klitgaard, C.: Optegnelser om familien *Gleerup*. (Personalhistorisk Tidsskrift, 6. rk., bind 1, 1910, side 147-164).

Secher, V. A.: Den *Grotumske* legatstamtavle. En stamtavle over de slægter, som have adgang til de Grotumske legater. 1875. Bind 1. (Maren Grotums „blodsforvante“). 58 sider.

Wulff, A. H.: Descendenter efter Johanne Schibbye og *Anders Herskind*. Kjøbmand i Aalborg. Supplement til den Grotumske legatstamtavle. 1903. 15 sider.

Marinus Herskind, hans slægt og hans barndomserindringer fra Aalborg. 1922. 28 sider. (Særtryk af: Fra Himmerland og Kjær Herred, 1921-23, side 145-172).

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, *Laurits Møller Olesen*, født 1867, forretningsfører og bestyrer i Aalborg, og hustru Maren Kirstine Rasmussen, deres forfædre. 1963. 35 sider.

Jeppesen Jensen, J.: Slægten *Obel*. Med særlig tilknytning til Aalborg. Eget forlag, 1976. 90 sider + 16 tavler.

Hedin, Niels: Familien *L. Schiøttz-Christensens* slægtebog. Christensen fra Sorø, Schram, Schiøttz, Krabbe. Udg. for slægten af Thora Schiøttz-Christensen. 1933. 219 sider, illustreret + 5 bilag.

Schultz, Magnus Andreas: Stamtavle over familien *Schultz*. 1910. 79 sider.

Schultz, Thomas: Stamtavle over slægten *Schultz* (fra Aalborg). 1935. 89 sider.

Secher, V. A.: Meddelelser om slægten *Secher* (Siker). Om de nulevende fire hovedlinjers forfædre, slægten Siker i middelalderen og den yngre slægt. 1885. 240 sider, illustreret + 1 tavle.

Knudsen, P. C.: Familien *Strøyberg* 1662-1920. Valdemar Strøyberg, 1920. 112 sider, illustreret.

Strøyberg, Knud m.fl. (Udg.): Slægtsbog for familien *Strøyberg*. Udg. af Det Strøybergske Familielegat. 1942-1956. 217 sider, illustreret + 4 tavler.

Knudsen, P. C.: *Stuhrslægten* i Aalborg. Udg. af Im. Stuhr. 1916. 52 sider, illustreret.

Friis-Petersen, H.: De ældste led af familien *Suur* fra Aalborg. 1943. 10 sider.

Myrhøj, Anna: Lidt om Bagge-slægten fra Ribe og *Suur*-slægten fra Aalborg. (Fra Himmerland og Kjær Herred, 1949, side 124-125).

Års

Slægtsarkivet: Slægten fra Kragstedet. Anetavle for samt efterkommere efter *Laust Jensen*, 1837-1884, husmand og brøndgraver i Sjøstrup i Års Sogn, og hustru Dorthe Cathrine Frandsdatter 1834-1901. 1978. 172 sider + 28 tavler.

Navneregister til slægtslitteraturen

(Foran kolon slægtsnavn; efter kolon sogn)

- Aldal: Rold.
 Andersen: Løgstør (2x).
 Andersen, Peder: Fovlum.
 Andersen (Back), Hans: Binderup.
 Berg: Aaby.
 Bloch, Niels: Rold.
 Breum, Ole Andreas: Løgstør.
 Brix, Mogens: Gøttrup.
 Brun: Kongstedlund.
 Brøndbjerg, Peder Christian Sørensen:
     Sdr. Kongerslev.
 Bundgaard: Øsløs.
 Busch: Løgstør.
 Buus: Blenstrup (2x).
 Byrialsen, Christen: Alstrup.
 Bødker, Frederik Christensen: Nørholm.
 Bøn(ne)lykke: Vester Hassing.
 Christensen: Bejstrup.
 Christensen, Christen: Astrup
                             Farsø
                             Hørby
                             Sønderup.
 Christensen, Mads: Ullits.
 Christensen, Niels: Grynderup.
 Christensen, Niels Frederik: Gunderup.
 Christensen, Oluf: Aalborg.
 Clemmensen: Biersted.
 Dalum: Suldrup.
 Damborg: Rold.
 Degn: Reerslev.
 Egholm: Aalborg (2x).
 Esben: Ulsted.
 Estrup: Ø. Hornum.
 Gleerup: Aalborg (2x).
 Grotum: Aalborg.
 Grynderup, Niels Christensen: Alstrup.
 Hallager: Vadum.
 Hansen, Valdemar: Løgstør.
 Herskind: Aalborg (2x).
 Hjorth: Fræer (4x).
 Holm: Kettrup.
 Hvid: Fovlum.
 Jakobsen, J. L.: Løgstør.
 Jensen, Andreas: Skørping.
 Jensen, Christen: Alstrup.
 Jensen, Jens: Farsø.
 Jensen, Jens Peter: Haverslev.
 Jensen, Jørgen: Buderup.
 Jensen, Laust: Års.
 Jensen, Otto: Sønderup.
 Jensen, Thyge: Vebbestrup.
 Jensen (Møller), Jens: Klim.
 Jepsen, Niels: Aaby.
 Kjeldsen, Christen: Vindblæs.
 Kjærulf: Vadum.
 Klitgaard: Nibe.
 Kronborg, Jacob Nørgaard Christensen:
     Aggersborg.
 Kronborg, Mogens Brix Christensen:
     Hjortdal.
 Kusk, Anders Larsen: Nørresundby.
 Kaas: Bælum.
 Larsen: Skivum.
 Larsen, Godik: Gøttrup.
 Larsen, Rasmus Christian: Nørresundby.
 Larsen, Stig: Sønderholm.
 Levetzow: Øland.
 Lind: Gudum.
 Lunøe, Palle Møller: Løgstør.
 Michelsen, Jens: Durup.
 Morell: Hobro.
 Mosbæk, Hans Christensen: Ranum.
 Myrhøj: Løgstør.
 Møller Olesen, Lauritz: Aalborg.
 Nielsen, Andres: Ove.
 Nielsen, Jens: Hobro.
 Nielsen, Mogens: Vebbestrup.

- Nielsen (Lanfgaard), Johannes Anton: Strøyberg: Aalborg.
Aggersborg. Stuhr: Aalborg.
Nielsen (Poulsen), Niels: Binderup. Suur: Aalborg (2x).
Nors, Otto Henrik: Løgstør (3x). Sørensen, Niels: Døstrup.
Nørgaard: Rold. Sørensen, Niels „Moustsens”: Ullits.
Obel: Aalborg. Sørensen, Søren: Vadum.
Olesen: Store Arden. Sørensen, (Kjær), Søren: Lundby.
Oudrup: Oudrup. Thomsen, Hollen: Aaby.
Palnesen, Jens: Visborg. Thorngård: Aaby.
Pedersen (Holdflod), Jens: Nøvling. Thorning, Hans Justsen: Kornum.
Pors, Dorre: Alstrup. Toft: Klim.
Rehdes, Carsten: Mou. Trads, Jens Jensen: Brorstrup.
Rod: Gunderup. Ullits, Niels Andersen: Ø. Hornum.
Rom Andersen, Jens: Løgstør. Wagaard: Skelund.
Rosted, Jens Christian Jensen: Skivum. Vigsø: Øsløs.
Sand: Løgstør. Ørbæk: Sønderholm.
Schiøttz-Christensen, L.: Aalborg. Ørsnes: Farstrup.
Schultz: Aalborg (2x). Østergaard: Løgstør.
Secher: Aalborg. Aagaard: Buderup.
Skriver, Niels Christensen: Gundersted. Aasted: Løgstør.
Steenberg: Ø. Hornum.

Meddelelser fra styrelse og redaktion.

Som tidligere år blev der også i 1980 afholdt to udflugter. Den første - den store sommertur - afholdtes søndag den 15. juni. Den begyndte ved Vindblæs Kirke - syd for Hadsund - hvor rektor Løber især redegjorde for de romanske dele af kirken, specielt den ejendommelige præstedør med de mange fantastiske ornamenter. Derfra kørtes til Trudsholm, hvor vi ikke blot gennemgik det udvendige, men ved ejerens - direktør la Cours - store imødekommenhed også fik lov til at komme indenfor. Om eftermiddagen kørte vi i øsende regnvejr til Hald Kirke, hvor især albertavlen - udført c. 1500 til St. Mortens Kirke i Randers af Imperialissima-mesteren - blev gennemgået. På vejen til Hobro gjordes et kort ophold ved Voldstedlund, hvor konsulent Bek-Pedersen fortalte om jættestuen. Turen sluttede på Hobro Museum, hvor museumsinspektør Gudrun Gormsen viste rundt.

Den lille sommertur fandt sted lørdag 20. september. Den begyndte på Vang Hovedgård, hvor ejeren - direktør Graversen - hilste os velkommen og bød os indenfor. Her redegjorde konsulent J. Jeppesen Jensen for gårdens historie.

På Tylstrup Kro afholdtes efter kaffebordet den årlige generalforsamling med postmester A. Kolle, Hals, som dirigent. Formanden, rektor Kaj Løber, indledede denne med en mindetale over foreningens mangeårige formand, skoleinspektør Kr. Værnfelt, der var afgået ved døden kort forinden (4. september), 94 år gammel. Derefter aflagde han beretning, og kassereren, konsulent J. Jeppesen Jensen oplæste regnskabet. Begge dele godkendtes enstemmigt. I stedet for gårdejer Knud Ottosen, Nordkær, Vadum, og konsulent J. Jeppesen Jensen, der begge ikke ønskede genvalg, valgtes arkitekt Poul Brøgger, Fjellerad, og overlærer Gunnar Rebstrup, Skalborg. Formanden bragte konsulent J. Jeppesen Jensen en hjertelig tak for hans mangeårige virksomhed i foreningens tjeneste både som redaktør af årbøgerne og som kasserer. De to revisorer lektor Karl Madsen og revisor Arne Pedersen, begge Aalborg, genvalgtes. Derefter foretoges den populære bortlodning af bøger, skænket af Viggo Madsens Boghandel m.fl.

Turen sluttede i Sulsted Kirke. På kirkegården nedlagdes blomster på Kr. Værnfelts grav. Derefter gennemgik rektor Løber kirkens historie, idet han særligt behandlede kalkmalerierne.

Ved et senere afholdt styrelsesmøde konstituerede styrelsen sig med rektor Løber som formand, konsulent Bek-Pesersen som næstformand og sekretær, sparekassedirektør S. Bugge Vegger som kasserer og museumsdirektør Torben Witt, som redaktør af årbogen.

Som i tidligere år har Historisk Samfund i sæsonen 1979-80 deltaget økonomisk i en foredragsrække - torsdagsforedragene - sammen med en række foreninger i Aalborg. Der har været afholdt 24 foredrag.

Også i denne årgang af årbogen er beretningerne fra museerne og arkiverne med beklagelse udeladt. Vi håber fra næste år at have fundet en tilfredstillende løsning på problemet.

Medlemmerne gøres opmærksomme på at årbøgerne siden 1969, med enkelte undtagelser, stadig kan erhverves for 25 kr. pr. stk.

Historisk Samfunds ledelse.

Rektor Kaj Løber, Aalborg, formand.
Konsulent F. Bek-Pedersen, Hobro, næstformand og sekretær.
Sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø, kasserer.
Museumsdirektør Torben Witt, Aalborg, redaktør.
Arkitekt M. A. A. Poul Brøgger, Fjellerad.
Skovejer Bernhard Jacobsen, St. Restrup, Aalborg.
Amtskontorchef Carl A. Larsen, Nørresundby.
Fru Valborg Larsen, Sulsted, Vestbjerg.
Seminarielektor Karl Nielsen, Ranum.
Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg.
Overlærer Gunnar Rebstrup, Skalborg, Aalborg.

Forretnings- og redaktionsudvalg.

Kaj Løber, Birke Alle 3 D, 9200 Aalborg SV, tlf. 18 02 06.
F. Bek-Pedersen, Nyvej 3, 9500 Hobro, tlf. 52 15 16.
S. Bugge Vegger, Gunderupgaard, 9640 Farsø, tlf. 63 62 01.
Torben Witt, Aalborg Historiske Museum, Algade 48, 9000 Aalborg,
tlf. 12 45 22.
Karl Nielsen, Næsbyvej 7, 9681 Ranum, tlf. 67 61 47.
Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, 9000 Aalborg, tlf. 12 59 72.

Artikler og andet materiale vedrørende årbogen bedes tilsendt Torben Witt på Aalborg Historiske Museum.

Sammendraget driftsregnskab

1/1 1979 - 31/12 1979

INDTÆGTER

Tilskud:

Kulturministeriet	4.800,00	
Amt og kommuner	3.800,00	
Pengeinstitutter	5.800,00	
		<hr/>
		14.400,00
Medlemskontingent		38.344,00
Salg af bøger		8.639,80
Indtægt ved udflugter		2.547,95
Overført fra forrige år		2.336,71
		<hr/>
		66.268,46

UDGIFTER

Årbogen	44.000,00	
Porto og forsendelse af årbog	4.161,00	
Leje af turistbusser	2.200,00	
Sparekassen, renter og provision	2.153,31	
Annoncer	2.031,27	
Porto, papir, telefon m. v.	1.363,15	
Andel i udgifter vedr. foredragsrække	1.250,00	
Kontingent til Dansk historisk Fællesforening	660,00	
Møder og repræsentation	516,15	
Beholdning	7.933,58	
		<hr/>
		66.268,46

Aalborg, den 17. januar 1980

J. Jeppesen Jensen

Undertegnede revisorer har dags dato revideret regnskabet for tiden 1. januar 1979 til 31. december 1979 og gennemgået bilagene for indtægter og udgifter samt konstateret, at kassebeholdningen kr. 7.933,58 er tilstede.

Aalborg, den 11. september 1980

K. Madsen

Arne Pedersen

Status pr. 31/12 1979

AKTIVER

Lager af bøger	41.808
Kontingentrestancer	33.136
Tilgodehavende hos Dansk historisk Fællesforening	7.120
Girobeholdning	7.839
Kontant beholdning	95
	<u>89.998</u>

PASSIVER

Gæld til bogtrykkeri	81.123
Sparekassen Nordjylland	8.875
	<u>89.998</u>

INDHOLD

<i>Kristen Værnsfelt til minde.</i> Af J. Jeppesen Jensen	5
<i>Viggo Bruun Qvist.</i> Af J. Jeppesen Jensen	7
<i>Om Vitskøl kloster.</i> Af seminarielektor Karl Nielsen, Ranum	9
<i>En anbefaling (for lærer Frands Lassen 1812).</i> Af konsulent F. Bek-Pedersen, Hobro	63
<i>Fra Schimmelmannsk skole til kommuneskole - Fjellerad og Haals folkeskole.</i> Af fhv. mejeribestyrer C. O. Vedsted, Fjellerad	67
<i>Afskedstale i Nørholm Kirke 12. oktober 1823.</i> Af Lene Ishøy, Odense ...	79
<i>Enkeltgravshøje fra Kjeldgaard, Aars sogn.</i> Af mag. art. Mogens Hansen, Vesthimmerlands Museum, Aars	91
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1979-80.</i> Af bibliotekar Jeppe Hansen, Det nordjyske Landsbibliotek	101
<i>Et udvalg af stamtavler og slægtslitteratur.</i> Af bibliotekar Jeppe Hansen, Det nordjyske Landsbibliotek	111
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion .....</i>	123
<i>Sammendraget driftsregnskab 1.1.1979-31.12.1979 .....</i>	125

395675117 Nordjyske Landsbibliotek